

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYALBİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

1980-1983 YILLARI ARASINDA
TÜRKİYE'DE SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

YASİN ERCİLSİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN: PROF. DR. SELÇUK URAL

KARS-2016

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYALBİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

1980-1983 YILLARI ARASINDA
TÜRKİYE'DE SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

YASİN ERCİLSİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN: PROF. DR. SELÇUK URAL

KARS-2016

TEZ ONAY SAYFASI

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yasin ERCİLSİN tarafından hazırlanan “1980-1983 Yılları Arasında Türkiye’de Sosyal Ve Kültürel Hayat” başlıklı bu çalışma, 15/01/2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *başarılı* bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak (oy birliğiyle) kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Başkan : Prof. Dr. Selçuk Ural
Üye : Yrd. Doç. Dr. Nebahat Arslan
Üye : Yrd. Doç. Dr. Mevlüt Yüksel

İmza:
İmza:
İmza:

ONAY

Bu tez, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../ .../ tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “1980-1983 Yılları Arasında Türkiye’de Sosyal Ve Kültürel Hayat” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

SCIENTIFIC ETHIC STATEMENT

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “1980-1983 Yılları Arasında Türkiye’de Sosyal Ve Kültürel Hayat” as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

15 /01/2016

Yasin ERCİLSİN



İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	III
ÖNSÖZ	VII
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR	X
TABLO LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM	4
12 EYLÜL 1980 DARBESİNE GİDEN SÜREÇ	4
1. TEK PARTİ DÖNEMİ 1938-1950	4
2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ 1950-1960	7
3. 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE SONRASI SİYASİ HAYAT.....	14
4.1971 MUHTIRASI SONRASI SİYASİ HAYAT	26
4.1 1971 MUHTIRASI VE SİYASİ HAYAT	26
4.2. 1980 DARBESİ VE SİYASİ HAYAT	32
II. BÖLÜM	38
1980-1983 YILLARI ARASINDA SOSYAL HAYAT	38
2.1. EĞİTİM.....	38
2.1.1. Milli Eğitim Şuraları.....	39
2.1.1.1. Onuncu Milli Eğitim Şurası	39
2.1.1.2. Onbirinci Milli Eğitim Şurası.....	41
2.1.2. Okul Öncesi Eğitimi	43
2.1.3. İlköğretim.....	43
2.1.4. Genel ve Mesleki Liseler	45
2.1.5.Özel Okullar	46
2.1.6. Diğer Önemli Gelişmeler	46

2.1.7. Yüksek Öğretim	47
2.1.7.1. Yüksek Öğretim Kanunu.....	49
2.1.7.2. Üniversite ve Öğrencilerin Dağılımı.....	50
2.2. NÜFUS	51
2.2.1. Nüfusun Özellikleri	52
2.2.2. Yaşamsal Olaylar	54
2.2.3. Göç	57
2.2.3.1. İç Göç.....	57
2.2.3.2. Dış Göç	60
2.3. SAĞLIK	64
2.3.2. Sağlık Çalışanları	67
2.3.3. Hastaneler	68
2.4. SPOR.....	68
2.4.1. Futbol.....	70
2.4.2. Basketbol.....	72
2.4.3. Voleybol.....	74
III. BÖLÜM	75
KÜLTÜREL HAYAT	75
3.1. SİNEMA.....	75
3.1.1. 1980-1983 Yılları Arasında Türkiye'deki Film Şenlikleri	78
3.1.1.1. On Yedinci Antalya Altın Portakal Film Şenliği (1980)	78
3.1.1.2. On Sekizinci Antalya Altın Portakal Film Şenliği (1981)	79
3.1.1.3. On Dokuzuncu Antalya Altın Portakal Film Şenliği (1982).....	80
3.1.1.4. Yirminci Antalya Altın Portakal Film Şenliği (1983)	81
3.1.1.5. İstanbul Film Festivali	81
3.2. BASIN-YAYIN.....	82
3.2.1. Basın Kanunu	82
3.2.2. Gazeteler	83
3.2.3. Radyo ve Televizyon	86
3.2.4. Matbaalar	88
3.3. KÜTÜPHANELER.....	89

3.3.1. Halk Kütüphaneleri	90
3.3.2 Milli Kütüphane	91
3.3.3. Çocuk Kütüphaneleri.....	93
3.4. OPERA VE BALE	94
3.5. TİYATRO.....	96
SONUÇ.....	100
KAYNAKLAR.....	103
EKLER.....	115
ÖZGEÇMİŞ	121



ÖNSÖZ

“1980-1983 Yılları Arasında Türkiye’de Sosyal Ve Kültürel Hayat” konusu, 1980 Darbesinin hemen ardından askeri hükümetin sadece siyasi düzenlemelerle sınırlı kalmadığını toplumun sosyal ve kültürel düzeyde de darbenin etkisini göstermek adına incelemeye değer bulundu.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 1980 darbesini giden süreçte demokratik geçmişin getirdiği düzenlemeler ile birlikte siyasi faaliyetlerin oluşum biçimi tarihsel alt yapısıyla birlikte ortaya konuldu. İkinci bölümde sosyal hayatın kapsamı dâhilinde nüfus, eğitim, spor, sağlık konuları istatistikî veriler eşliğinde analiz edildi. Üçüncü bölümde kültürel faaliyet kapsamına giren sinema, gazeteler, matbaalar, opera, tiyatro konuları sıkıyönetimin uygulaması ve darbe hükümetinin etkisiyle birlikte kültürel faaliyetlerin değişim ve gelişimi incelendi.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam **Prof Dr. Selçuk Ural’a**; ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım.

Yasin ERCİLSİN

KARS-2016

Kafkas Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı
1980-1983 Yılları Arasında Türkiye’de Sosyal Ve Kültürel Hayat
Yüksek Lisans Tezi
Yasin Ercilsin
Prof. Dr. Selçuk Ural
2015-134

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi kuşkusuz 12 Eylül 1980 darbesidir. Zira Türkiye’nin son otuz beş yılının iyi bir şekilde anlaşılması için 1980 Darbesi ve devamındaki askeri hükümetin icraatlarının ve yansımalarının iyi analiz edilmesi gerektiği kanısındayız. 1980-1983 Askeri hükümet dönemine ait birçok siyasi içerikli çalışmanın varlığına rağmen dönemin kültürel ve sosyal düzeyde analizini kapsayan derli toplu bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle önemli gördüğümüz bu açığın kapatılması için çalışmanın konusu bu çerçevede belirlenmiştir.

Çalışmamızı üç ana bölümde ifa etmeye çalıştık. İlk bölümde 1980 Darbesine kadar olan siyasi kültürü ve olayları dönemin şekillenmesine nasıl bir etkide bulunduğunu anlamak açısından siyasi havayı aktarmayı uygun gördük. İkinci bölümde sosyal hayatın kapsamında bulunan eğitim, sağlık ve nüfus konularını sayısal veriler eşliğinde açmaya gayret gösterdik. Üçüncü bölümde ise kültürel faaliyetleri etraflıca ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kültürel hayat, sosyal hayat, 1980 Darbesi.

Kafkas University
Institute of Social Sciences
History
Republic of Turkey Date
Cultural And Social Life In Turkey Between 1980-1983 Year
Master's Thesis
Yasin Ercilsin
Prof. Dr. Selçuk Ural
2015-134

ABSTRACT

Turkish Republic History's one of the most important turning points is definitely military coup at 12 September 1980. Military coup at 1980 is, without any doubt, one of the most important turning points for republic of turkey in order to better understanding of military government's activities and its reflections to present date. Although there are many politic works that belong to 1980-1983 military government, there is not the work that has cultural and social analyses in this period. For this reason, since the lack in literature can be eliminated, we designed our work's content in this context.

We tried to carry out our work in three main chapters. In the first chapter, we see fitted to explained political atmosphere in order to understand how political culture and events that happened until 1980 coup affected the term's reconfigure. We endeavor to explained education, health and population subjects that are in social life with numerical parameters in second stage. Lastly, cultural activities are expressed in third chapter.

Key Words: Cultural Life, Social Life, 1980 Coup

KISALTMALAR

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

MP: Millet Partisi

AP: Adalet Partisi

MBK: Milli Birlik Komitesi

YTP: Yeni Türkiye Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

İP: İşçi Partisi

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

THKPC: Türkiye Halkın Kurtuluşu Cephesi Partisi

THKO: Türkiye Halkın Kurtuluşu Ordusu

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

Bkz: Bakınız

TABLO LİSTESİ

Tablo 1-1980-1983 Yıllarına Göre İlkokul ve Ortaokul Öğrenci, Öğretmen Sayıları ve Cinsiyet Dağılımı İle Birlikte Okul Sayıları.....	44
Tablo 2-1980 ve 1985 Nüfus Sayımlarına Göre Okuma Yazma Bileme Oranları.....	47
Tablo 3-Üniversitelerde Öğretici Sayısı ve Kadro Dağılımı İle Birlikte Öğrenci Sayısı:.....	50
Tablo 4-1980 -1985 Yıllarındaki Nüfus Sayımı İstatistikleri	52
Tablo 5-1980-1985 Nüfus Sayımının Cinsiyete Göre Dağılımı.....	53
Tablo 6-1980- 1985 Nüfus Sayımlarına Göre Şehirde, İlçelerde, Beldelerde ve Köylerde Yaşayan Nüfus ve Cinsiyet Dağılımı	53
Tablo 7-1980-1985 Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	54
Tablo 8-İl Bazlı Göç İstatistikleri	58
Tablo 9-1980-1983 Yılları Arasında Yataklı Hizmet Veren Sağlık Kurumlarının Sayısı ve Özellikleri.....	66
Tablo 10-1980-1983 Yılları Arasında Hizmet Veren Sağlık Personeli Sayısı.....	67
Tablo 11-Sağlık Personeli Başına Düşen Kişi Sayısı	67
Tablo 12-Türlerine Göre Hastaneler ve Sayıları	68
Tablo 13-1980-1983 Yılları Arasında Sinema İstatistikleri.....	77
Tablo 14-Darbe Döneminde Kapatılan Bazı Gazeteler ve Gün Sayıları	83
Tablo 15-1980-1983 Yılları Arasında Çıkan Dergi ve Gazete Sayıları.....	85
Tablo 16- 1980-1983 Yılları Arasında Matbaa Sayısı ve Basılan Eser Sayısı.....	88
Tablo 17- 1980-1983 Yılları Arasında Basılan Eserler İçeriklerine Göre Dağılımı ..	88
Tablo 18-1980-1983 Yılları Arasında Halk Kütüphaneleri ve Kitap Sayısı.....	91
Tablo 19-Halk Kütüphanelerinin 1980-1983 Yılları Arasında Okuyucu İstatistikleri	91
Tablo 20-1980-1983 Yılları Arasında Halk Kütüphanelerinde Çalışan Personel Sayısı ve Kadro Durumu	91
Tablo 21-1980-1983 Yılları Arasında Milli Kütüphaneye Yıl İçinde Gelen Kitap Sayıları ve Çeşitleri.....	92
Tablo 22-1980-1983 Yılları Aralığında Milli Kütüphanedeki Toplam Eserler ve Diğer Malzemelerin Yıllara Göre Dağılımı	92

Tablo 23-1980-1983 Yılları Arasında Milli Kütüphanedeki Okuyucu Sayısının Kullanılan Eserler ve Envantere Göre Dağılımı.....	92
Tablo 24-1980-1983-Milli Kütüphane Bünyesindeki Personel ve Kadro Durumu ...	93
Tablo 25-1980- 1983 Yılları Arasındaki Çocuk Kütüphanesi ve Kitap Sayıları	93
Tablo 26-1980-1983 Yılları Arasındaki Çocuk Kütüphaneleri Okuyucu Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı	94
Tablo 27-1980-1983 Yılları Arasında Çocuk Kütüphanelerindeki Toplam Personel Sayısı ve Görev Birimlerine Göre Dağılımı.....	94
Tablo 28-1980-1983 Yılları Arasında Çocuk Kütüphanelerine Yıl İçinde Gelen Eserler ve Nereden Geldiklerini Gösteren İstatistik Veriler	94
Tablo 29-1980-1983 Yılları Arasında Devlet Opera ve Balesinde Oynanan Eser ve Seyirci Sayıları	96
Tablo 30-Devlet Tiyatrolarında 1980-1983 Yılları Arasında Oynanan Toplam Oyun ve Seyirci Sayısı	99
Tablo 31-1980-1983 Yılları Arasında Devlet ve Özel Tiyatro Sayısı	99

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşından sonra “*Modern Türkiye*”nin ulusal bağımsızlık savaşı başladı¹. Hedef, işgallere son verip modern bir ülke inşa etmektir. Sevr Antlaşması’nın zincirlerini kırmak için verilen mücadele yaklaşık üç yıl sürmüştü. ve nihayetinde Lozan Barışı ile neticelenmişti. 4 Temmuz 1924 yılından itibaren Anadolu’da Osmanlı İmparatorluğu’nun geleneksel çok uluslu yapısının yerini Milli devlet almıştı.

Milli Devletin lider kadrosu; Osmanlı Devleti’nin dağılma sürecinde ortaya çıkan yenilikçi akımlar ve Tanzimat dönemiyle başlayan yenileşme çabalarının yaşandığı dönemlerde fazlasıyla tecrübe kazanmış hem Balkanlar’da, hem de Ortadoğu’da art arda yaşanan savaşlarda yer almış ve artık çok uluslu yapının daha fazla sürdürülemeyeceği gerçeğini acı tecrübeler ile yaşayarak öğrenmişlerdi. Milli Devletin lideri Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları İsmet İnönü, Refet Bele, Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy gibi isimler yeni milli kimliğe sahip, devletin üst kadrosunu oluşturmaktaydı.

Mecliste Milli Mücadele boyunca yenilikçiler ve gelenekçiler arasında kutuplaşma başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa’nın başını çektiği yenilikçi grup, İstanbul’daki Osmanlı yönetiminin meşruiyetini yitirdiğini düşünüyor ve halka dönük yeni bir oluşuma gidilmesi gerektiğini savunuyordu. Gelenekçi grup ise hanedanın yeniden devlet yönetiminde hâkim unsur olarak devam etmesi taraftarıydı. Ancak hem Mustafa Kemal Paşa aleyhine hem de Milli mücadele aleyhine fetvalar yayımlanan Mustafa Kemal Paşa hakkında yakalama ve idam kararı çıkartan Sultan Vahdettin’in itibarı yenilikçilerin gözünde pek parlak değildi. Neticede Sultan Vahdettin’in İngiliz zırhlısıyla yurdu terk etmesi ile yenilikçi gurubun eli güçlenmiş oldu². 1922 yılında saltanatın kaldırılması, 1924’te Halifelik kurumunun meclis kararıyla lağvedilmesi, modernleşmenin önündeki en önemli iki geleneksel kurumun ortadan kaldırılması ile neticelendi.

23 Nisan 1920 yılında TBMM’nin açılması ile yeni rejimin ilk adımı atıldı. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilanı ile rejimin adı ilan edildi. Ancak ülkenin

¹Bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çeviri, Boğaç Babür Tuna, Ankara,2011, s.649-659.

²Bkz. Salâhi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin Ve Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 2010, s.201-203.

ekonomik ve sosyal durumu sıkıntılı bir haldeydi. Anadolu'da 13 milyon civarında nüfus bulunmakla beraber vasatın altında tarım coğrafyası mevcuttu. Tarım ülkesi bu coğrafyada topraksız köylü oranı % 50 dolaylarındaydı³. 1923 yılında ülkenin toplam gayri safi milli hâsılası 570 milyon dolardı. Yine 1923 yılında kişi başına düşen milli gelir 45 dolar, bütçe içerisindeki ithal ürünlere harcanan para 87 milyon dolardı. Ancak ihracattan elde edilen gelir ise sadece 51 milyon dolar seviyelerindeydi. Buna göre bütçe açığı 36 milyon dolardı⁴.

Bununla beraber hem ekonomik hem de siyasi boyuta sahip bir başka ayak bağı tabir edilecek konu ise kapitülasyonlardı. 1929 yılına kadar devam eden kapitülasyonlar büyük bir ekonomik külfetti. Zira Osmanlı Devleti'nden devralınan borç 129 milyon Türk Lirası idi. Durumun düzeltilmesi için harcanacak para ise dış ticaretten gelen paraydı. Dış ticaretten gelen paranın da 1923 yılında 85 milyon Türk Lirası olduğu kabul edildiğinde ekonomik sıkıntının boyutu ortaya çıkmaktadır⁵.

Siyasi alanda ise Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal'in başını çektiği yenilikçi grup Cumhuriyet Halk Fırkasını kurdu. Geleneksel anlayışa bağlı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ise Cumhuriyet Halk Fırkasından sonra kuruldu⁶. Fakat bu iki partili yapı fazla uzun sürmedi. Şeyh Said liderliğindeki yeni düzeni yıkmaya amacıyla başlayan isyan milli devletin ilk çok partili hayata geçiş sürecini baltaladı⁷. Yine Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen İzmir suikastı ve Menemen Olayı demokrasi hayatını tıkayan olaylar olmuştur.

Radikal değişimler yapmak niyetindeki Mustafa Kemal gerektiğinde hem ordudaki hem de halk nezdindeki itibarını kullanmaktan çekinmiyordu. Harf inkılâbı, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, yeni ceza kanunu, kadınlara oy kullanma hakkı verilmesi gibi birçok yenilik onun gayretleri ile hayat buldu. Fethi Okyar, muhalefet eksikliğini gidermek için Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurdu. Fakat idareden memnun olmayan gelenekçi grupların aşırı eğilimi

³ Hüseyin Akyıldız, Ömer Eroğlu, "*Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları*", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 9, Sayı 1, 2004, s.2.

⁴ Akyıldız-Eroğlu, "*Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları*", s.3.

⁵ Akyıldız-Eroğlu, "*Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları*", s.2

⁶ Bkz. Erik Jan Zürcher, Cumhuriyetin *İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet 1924 – 1925 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Çeviren, Gül Çağalı Güven, İstanbul, 1992.

⁷ Bkz. Tarık Zafer Tunaya; *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul, 1952, s. 614.

Fethi Okyar'ın partiyi kapatmasına neden oldu. Böylece Mustafa Kemal döneminin de siyasal hayat tek parti ile sınırlı kaldı.

Ekonomide 15 yıllık dönemde “gayri safi milli hasıla yılda ortalama %7.4, sanayi %9.6 ve tarım %7.6 oranında büyüdü ve fiyatlar her yıl ortalama % 1.87 oranında geriledi⁸”. Nüfus alanında ise, nüfusun artırılması konusunda önemli adımlar atıldı. “Çocuk düşürmeye veya düşürmenin yasak olduğu” beyan edilen maddeye ek olarak 1936 yılında “ırkın devamlılığı ve sağlığını tehlikeye düşürmek⁹” ibaresi eklenerek korumacı nüfus politikası yasallaştırıldı.



⁸ Akyıldız-Eroğlu, “*Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları*”, s.4.

⁹ Mesut Doğan, “*Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış*” Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı 23, Ocak 2011, s.6.

İ.BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 DARBESİNE GİDEN SÜREÇ

1. Tek Parti Dönemi 1938-1950

Mustafa Kemal'in vefatından sonra Aralık 1938'de olağanüstü parti kongresinde İsmet İnönü değişmez genel başkanlığa seçilirken Mustafa Kemal Atatürk ebedi genel başkan olarak parti tüzüğüne kaydediliyordu. Daha önce 1930'lu yıllarda Atatürk için kullanılan milli şef deyimini artık İsmet İnönü için kullanılmaya başlanmıştı¹⁰. II. Dünya Savaşı'na doğru gidilirken Türkiye'nin sosyal ekonomik ve siyasal yapısında değişimler meydana gelmiştir. Savaş şartları sebebiyle ilk beş yıllık kalkınma planı uygulanamamış, hükümetin ön gördüğü yatırım politikaları ve hizmet planlamaları gerçekleştirilememiştir. Almanya'nın saldırgan politikası, Rusya'nın Türkiye karşısındaki baskıcı politikası bunda büyük etkendi. Türkiye II. Dünya Savaşı'nda savaş dışı kalma politikası uygulamış fakat bu tutum aynı zaman da çok büyük riskleri de beraberinde getirmiştir. Bir milyona yakın asker silah altına alındı, bütçenin büyük bir bölümü de buna bağlı olarak savunmaya harcandı¹¹. Meclisten Milli Koruma Kanunu¹² geçirilerek hükümetin eli güçlendirilerek ekonomik yetkiler alındı.

Avrupa'daki gelişmeler ve savaş gerginliği iç politikaya olumlu yönde tesir etti. Atatürk döneminde sürgünde yaşayanlar yeniden Türkiye'ye dönerek siyasette aktif hale geldiler. Bu durum CHP'nin bürokrasi üstündeki baskı kontrolünden vazgeçtiği izlenimi yarattı fakat göreceli bir yaklaşım olarak kaldı. Sadece siyasi kişilikler üzerindeki baskı hafiflemiş görünüyordu. Bu şartlar altında yapılan genel seçimlerde 424 milletvekilinin 125'i ilk kez meclise girmişti. Atatürk'e yakın bazı kişiler seçilmezken Atatürk döneminde meclis dışı kalan Kazım Karabekir, Fethi Okyar, Hüseyin Cahit Yalçın, Refet Bele gibi isimler tekrar mecliste yerlerini almışlardı¹³.

İsmet İnönü rejimi liberalleştirmeye devam ederek Fethi Okyar'ı adalet bakanı olarak atadı. Bu süreçte Amerika ile yakın ilişki içine girildi. 1944 yılında

¹⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.269.

¹¹ Sait Dinç, *"Atatürk Sonrası İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış (1938-1965)"*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Makale Bilgi Sistemi, 10.07.2008,s.7.

¹² Bkz. Sabit Dokuyan, *"İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması"* Türkiye Çalışmaları Dergisi, 8/5 İlkbahar 2013, s. 193-210.

¹³ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul, 2006, s.129

“Bretton Woods” anlaşması kabul edilerek IMF ve 1947 Şubat ayında Dünya Bankasına üye olunmuştur. Bu süreç güçlü ekonomi ve ileri teknolojiye sahip ülkelerle bütünleşmeyi sağlama noktasında atılan önemli bir adımdı¹⁴.

İsmet İnönü'nün temel hedefi, dünya krizinde ülkeyi istediği gibi yönlendirmektir. Bunun yanında Mustafa Kemal Atatürk kadar dinamik olduğu düşünülüyordu. Atatürk'ün ölümünden sonra hem Hitler hem de Stalin daha zayıf bir Türkiye umarken İsmet İnönü dirayetli bir liderdi. Nitekim geçmişte İttihatçı kadronun düştüğü darboğazı tekrar yaşamayı pek mantıklı görmüyordu¹⁵. Bu dönemde ilaçsızlık, hastalık ve salgınlar nüfusun erimesine sebebiyet vermiştir. 1945-1950 döneminde şartlar iyeye gitmiş nüfus artış hızı, artarak devam etti¹⁶. 1950-1960 yılları arasında ise cumhuriyet tarihinin en yüksek oranı yakalandı. Savaş şiddetlendikçe hükümet tedirgin şekilde kemer sıkma politikası uyguladı. Bunun en bariz örneği ise “Varlık Vergisi” idi. Varlık vergisinin amacı enflasyonla mücadele etmek, burjuvaziden vergi almak devletin gelir kaynaklarını artırmaktı¹⁷.

“Toprak Mahsulleri Vergisi” ve 1945 Ocak ayında çıkarılan “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” büyük toprak sahiplerini Halk Partisi yönetimine karşı soğutmuştu. Bu kararlar savaş sonrası muhalif gurubun oluşmasında önemli etkenlerden biri olacaktı. Yine bu dönemde özel sektörün devreye sokulması fikri dillendirilmeye başlanmış, Amerikalı ekonomist Thonburg “Türkiye Eleştirisi” raporunda devletçi ekonominin terk edilmesi, devletin ağır sanayi dallarından el çekmesi, hatta Karabük Demir Çelik Fabrikalarının dahi devlet tekelinden çıkarılmasını öneriyordu¹⁸.

Dış politikada ise 1945'te süresi dolan Türk-Sovyet saldırmazlık anlaşmasının yenilenmesi için Sovyet Rusya yeni koşullar ileri sürdü. Bu çerçevede Kuzey doğu Anadolu'da toprak talebinde bulundu. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın iki ülke tarafından müşterek amaçlar çerçevesinde korunması gerektiği belirtiyordu. Türkiye tarafından tepki ve tedirginlikle karşılanan bu teklifin

¹⁴ Akyıldız-Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, s.8.

¹⁵ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.129

¹⁶ Doğan, “Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış”, s.7.

¹⁷ Kerem Karabulut, “11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış” Ankara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 27 Erzurum 2005 s.326.

¹⁸ Akyıldız-Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, s.8.

“Potsdam Konferansı”nda müttefik İngiltere ve Amerikan hükümetleri tarafından kabul edilmemesi Türkiye’yi ABD ve İngiliz yanlısı politika gütmeye sevk etti¹⁹.

1947 yılında ABD başkanı Truman “Truman Doktrini”ni ortaya attı. Doktrin ABD’nin dış baskı ya da iç tehditlere maruz kalan “özgür ulusları” savunma planı olarak ortaya kondu. Bu doktrin temel niteliğiyle Rusya’nın “Demir Perde” olarak nitelendirilen kendi çevresindeki devletlerin yönetimlerine uyguladığı baskı ve dayatma politikasına karşı geliştirilmiş bir program idi. Bu program çerçevesinde ilk olarak en çok ihtiyacı olduğu düşünülen Türkiye ve Yunanistan devletleriydi²⁰.

İç politikada ise, “Toprak Kanunu” meclisten geçerken yasanın 17. maddesi büyük tartışmalara neden oldu. “Yoğun nüfuslu bölgelerde 200 dönümden fazla araziye sahip olan toprak sahiplerinin arazilerinin 4/3 ‘ü kamulaştırılabilecektir” ibaresi, aslında Türk siyasal hayatında yeni bir süreç başlatmış oluyordu. Yasaya muhalif olanların başında yakınları büyük toprak sahibi olan milletvekilleri geliyordu. En dikkat çeken kişi ise grubun sözcüsü konumunda olan Adnan Menderes idi. Adnan Menderes Aydınlı büyük bir toprak sahibiydi. Mecliste yoğun tartışmalardan sonra yasa kabul edilirken Profesör Fuat Köprülü, iktisatçı, eski başbakan Celal Bayar, Refik Koraltan ve Adnan Menderes demokrasinin tam bir şekilde işleyebilmesi için “Dörtlü Takrir” denilen önergeyi sundu²¹. Önerge yeni dönemin mihenk taşı olarak kabul edilebilir. Çünkü bu önerge örgütlü muhalif bir partinin kurulmasının fitilini ateşleyen reformist bir yaklaşımdı. Milletvekilleri, demokratik sistemin tecelli etmesi adına çok partili hayata geçilmesi ve özel mülkiyet hakkının çiğnenmemesi çağrısını yaptı. Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ihraç edilirken, Celal Bayar istifa ederek partiden ayrıldı ve Demokrat Partiyi kurarak Türkiye siyasal hayatına yeni bir sayfa açtı²².

¹⁹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çeviren, s.303.

²⁰ Türkiye ve Yunanistan’a hibe olarak 1948’e kadar geçerli olmak şartıyla 400 milyon dolar kaynak ayrılması öngörüldü. Yunanistan ve Türkiye’ye sivil ve askeri personelinin konuşlandırılması, Türk ve Yunan personelin Amerika Birleşik Devletleri’nde eğitim görmesi hedeflendi. Türkiye’nin buradan aldığı pay ise 230.6 Milyon dolardı. Barış Ertem, “*Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı*” Balıkesir Üniversitesi Sosyalsbilimler Enstitüsü Dergisi, s.377-397. Akyıldız-Eroğlu, “*Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları*”, s.9.

²¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.306.

²² Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.129.

2. Demokrat Parti Dönemi 1950-1960

Demokrat Parti CHP'den ayrılan kişilerce kurulmuştu. Bu nedenle Halk Partisine sadık parti olarak kalacağı sanılıyordu. Çünkü Demokrat Parti'nin kurucu kadrosu yıllardır CHP içinde yer almış ve CHP kadrolarının köklü kişileriydiler. Ancak Demokrat Parti önceki muhalif partilere göre daha güçlü bir irade ortaya koydu. Nitekim seçimlerde Halk Partisine ciddi bir alternatif oldu.

7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti birkaç ay sonra yapılan seçimlere hazırlıksız yakalanmıştı. Propaganda seçimleri olarak da adlandırılan 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimde, Demokrat Parti 465 vekil için ancak 270 aday gösterebilmişti. DP 61 CHP ise 397 milletvekili çıkarmıştı²³.

Seçimlerden sonra özellikle "açık oy gizli sayım" usulü büyük tepkilere neden olmuş ve seçimlere şaibeli bir hava katmıştı. İsmet İnönü muhalefetin sert tutumunu kırmak için bir anlamda sert ortamı yumuşatmak için 12 Temmuz 1947'de bir bildiri yayımlayarak iktidar ile muhalefet arasında hakem rolünü oynamaya çalışıyordu²⁴. Sertleşen muhalefet ve hükümet kıran kırana bir yarışın içinde kendilerini buldular. Bu durum karşısında iktidarın tahammül sabrının ilk kez geniş kapsamlı test edileceği bir demokrasi adımı olarak kabul edilebilirdi.

Demokrat Parti'nin liberal vurgusu ekonomide sihirli kelimeydi. Özel sektörün geliştirilmesi noktasında devlet elinin piyasada var olması baskı unsuru olarak görülüyordu. Ekonomik özerklik sunularak ekonomin geliştirilmesi, vergilerin azaltılması, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ve tek parti dönemindeki devlet tekelinin ekonomi üzerinden kaldırılacağı vaat ediliyordu²⁵.

Demokrat Parti ismi genelde halk tarafından "Demirkırat" şeklinde telaffuz ediliyordu²⁶. Seçim kampanyası esnasında Demokrat Parti hayat pahalılığı, işçiye grev hakkı, basının bağımsızlığı, özgürlük ve demokrasi gibi konuları öne çıkıyordu. Demokrat Parti'de Adnan Menderes, Samet Ağaoğlu, Fuat Köprülü gibi isimler öne

²³ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuc_ları s.1.

²⁴ Bkz. Cezmi Eraslan, "*Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi*", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 22, 1998.

²⁵ Selahaddin Bakar-Hakan Özdemir, "*Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Partiye Karşı*" Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2013,s.382.

²⁶ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, "*Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*" İstanbul, 1991, 15-25.

çıkıyordu. Celal Bayar arabasıyla yurdu geziyor halka kendilerini anlatmayı umuyordu. Temel vurgu olarak “demokrasinin işletilmesi” üzerinde duruyorlardı. Demokratik olmayan yasaların anayasadan çıkarılması baskı unsurlarının bertaraf edileceği genel konuşma metinlerinde yer alıyordu. Afişlere de yansıyan bu durumun tecellisi olarak “Yeter Söz Millettin” sloganı ve afiş üzerine “dur” işareti vurgusu zihinsel açıdan seçmeni etkileyen etkili bir seçim kampanyasının fark yaratan bir üslup olarak halkın karşısına çıkmıştı²⁷.

CHP’ de ise İsmet Paşa bizzat seçim kampanyasını yürütüyordu. Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim çalışmaları İsmet İnönü’nün milli mücadeleden gelen kişisel karizması çerçevesinde şekillenmişti. Aslında seçim öncesi Halk Partisi, ABD yardımlarına umut bağlamıştı. Fakat gerekli desteği bulamayan Recep Peker, başvekillik görevinden istifa etti. Peker’in istifasında Türk Parasının dolar karşısında devalüe edilmesi, siyasal ve ekonomik istikrarsızlık, ticari açık en önemli etkenlerdi. Hasan Saka ve ardından Şemsettin Günaltay hükümetleri de ekonomiyi yumuşatamamış ve bu durum Cumhuriyet Halk Partisinin karnesine seçmen gözünde kırık not olarak yansımıştı²⁸.

Sonuç itibari ile 1950 seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi için büyük bir yıkım olmuştu. Sekiz milyon seçmenin %53’lük bir kısmını alan Demokrat Parti mecliste 408 sandalye kazandı. CHP ise yüzde otuz dokuz gibi önemli sayılabilecek bir oy almasına rağmen yalnızca 69 Milletvekili çıkarabilmişti. Bu durumun ana nedeni ise uygulanan çoğunluk sistemiydi. Önceki seçimde uygulanan bu sistem Halk Partisine çok büyük oranda katkı sağlıyordu. Demokrat Partinin itirazına rağmen değiştirilmemişti. Dört yıl sora aynı sistem Halk Partisi aleyhine tecelli ediyordu. Eğer Nisbi temsil sistemi uygulanmış olsaydı yüzde otuz dokuz oy alan Cumhuriyet Halk Partisinin milletvekili sayısı 190, Demokrat Partinin millet vekili sayısı ise iki yüz elli civarında olacaktı²⁹.

DP’nin ilk icraatı 1941’den beri Türkçe okunan ezanın tekrar Arapça okutulması oldu. Soğuk savaş döneminin etkisiyle sol hareketler komünizm propagandası olarak kabul edilmiş ve baskı altına alınmıştır. Halk Partisi iktidarının

²⁷ Tefrik Çavdar, *1950’den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, Ankara, 2008,s.18.

²⁸ Osman Cenk Kanca, *“1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”* Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, yıl 2012 sayı 19 s.49.

²⁹ Çavdar, *1950’den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.20.

son döneminde yükselen soğuk savaş psikolojisine dayalı komünist ve sol akıma tepkiler neticesinde ünlü şair Nazım Hikmet Rusya'ya sığınmış, Sabahattin Ali de bu sürede yurt dışına kaçarken öldürülmüştür. Fakat kim veya kimlerin öldürdüğü meçhuldür. Demokrat Parti'nin temel vurgusu "Halk iradesi" olmakla birlikte, Tek parti iktidarı ile neredeyse benzer şekilde muhalefeti dinlememişlerdi. Başka bir ifadeyle kendi bildiklerini okudular³⁰.

Demokrat Parti iktidarı sosyal alanda kısa sürede adımlar atarak, Arap harfleriyle eğitim yasağını ve radyoda dini program yapılmamasına ilişkin yasağı kaldırmıştır. Din dersleri okul müfredatına girerken dini özgürlük konusunda önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde nüfus artış hızı Türkiye Tarihinin en yüksek seviyesi olan 28.53'e yükselirken nüfusun toplamı ise 27 milyona ulaştı³¹. Dış göçler ülke nüfusuna güç kattı. Nitekim Bulgaristan'dan 1950-1951 yılları arasında 154.393 kişi ülkeye iltica etti. 1954'ten itibaren ise Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç başladı³².

DP döneminde belediye, il genel meclisi ve muhtarlık seçimleri toplumda karşıtlığı güçlendirdi. Zira bu seçimlerde sadece belediyeler değil muhtarlıklar da parti üyesi konumundadır. Kısacası siyasi ideoloji en küçük yerel birimlere kadar sirayet etti. 1950 yerel seçimlerinde Demokrat Parti 19.052 muhtarlık, 560 belediye, il genel meclisi seçimlerinde ise 51 ilde mutlak çoğunluk elde etti. Cumhuriyet Halk Partisi 13.152 muhtarlık, 40 belediye elde etmiştir. Millet Partisi ise 130 muhtarlık olarak üçüncü olmuştu³³.

Bürokrasi ve siyasi alan da laik ideoloji anlayışından vazgeçilmiştir. Demokrat Parti, Halk Partisinin eksik yanlarını ve yanlış uygulamalarını sürekli gündemde tutmayı başarmıştır. En büyük seçmen tabanını kırsal kesimde bulan Demokrat Parti, Adnan Menderes'in "*köylü bizimle olduğu sürece, İstanbul aydınının düşünmesi kaç para eder*³⁴" sözlerinde kendini bulan bu politikanın uygulayıcısı olmayı seçmişti.

³⁰ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.144.

³¹ *İstatistik Göstergeler 1923-2012*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012, s.4.

³² Doğan, "*Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış*", s.7.

³³ Bakar-Özdemir, "*Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Partiye Karşı*" s.384.

³⁴ Suat Oktar-Arzu Varlı, "*Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası*", Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 28, Sayı,1. 2010, s.7.

1947 yılında Marshall yardımları daha çok tarımsal alet ve yedek parçadan oluşuyordu. Zaten bu yardımın amacı kırsal kalkınmayı hızlandırmak olarak belirlenmişti. 1949 yılında ilk Amerikan traktörleri ülkeye getirildi. 1946 yılında beş bini geçmeyen traktör sayısı, 1955'te 43 bine ulaşmıştı³⁵. DP iktidarı ithalatta tarım aletlerinde %6'lık oran yakaladı³⁶. CHP döneminde açık vermeyen bütçe; yani ayağını yorganına göre uzatma uygulaması terk edilerek, "genişlemeci maliye" ve "para politikaları" devreye sokuldu³⁷.

Soğuk savaşın etkisiyle ülkeler kuzey güney veya doğu batı yani Amerikan ve Rus yanlısı olarak ikiye ayrılınca NATO³⁸ ya girmeyi önemseyen Demokrat Partide meclis onayına bile gerek duymadan Kore meselesinde ABD'ye askeri destek sunmaya karar verdi. Bir Türk Tugayı bölgeye gönderilmesi Türkiye'nin NATO üyesi olmasının kapısını aralamış oldu³⁹.

Hasan Ali Yücelin Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde İlkokullar Genel Müdürlüğüne getirilen İsmail Hakkı Tonguç'un 1940 da yaşama geçirdiği enstitülerde hedef 40 Köy Enstitüsü açmak ve 40.000 öğretmen yetiştirmektir. Ne var ki ancak 21 köy enstitüsü kuruldu, 16.400 öğretmen, 8.756 eğitimci 7.300 sağlık memuru yetiştirildi. Bu yıllar köy enstitüleri Demokrat Parti döneminde kapatıldı. Köy Enstitüleri 1954'te çıkarılan yasa ile kapatılarak köy öğretmen okulları haline dönüştürüldü⁴⁰. "Halk Evleri" de benzer bir uygulamaya maruz kaldı. 1932 yılında cumhuriyet ideolojisini halka anlatmaya çalışan ve genelde Halk Parti üyelerinin denetiminde çalışan bu teşkilat karşıt duruşu sebebiyle lağvedildi⁴¹.

DP ilk iktidar deneyiminin de devletçi ekonomiye son verme ve dışa açılma konularında üzerine düşeni fazlasıyla yapmış gözüküyordu. Ne var ki muhalefet karşısındaki baskın tutumu Halk Partisi dönemini aratmıyordu. Örneğin 1953 yılında

³⁵Bkz. Sevilay Özer, "*Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları*", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sayı: 31, Nisan 2014, s.61-80.

³⁶ Oktar-Varlı, "*Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası*", s.12.

³⁷ Akyıldız-Eroğlu, "*Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları*", s.9.

³⁸ North Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü.

³⁹ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.34.

⁴⁰ Erol Kaplan, "*Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri*" Marmara Coğrafya Dergisi Sayı 26, Temmuz,2012, s.172-194 .

⁴¹ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.42.

ülkenin üçüncü partisi konumundaki Millet Partisi⁴² Atatürk ilkeleri ile bağdaşmayan tutumu nedeniyle “irticacı” olmakla itham edilerek kapatılıyordu⁴³.

2 Mayıs 1954 seçimlerini yapılmış Demokrat Parti 503 milletvekili ve %58’lik oran ile Cumhuriyet tarihinde rekor destek gördü. Cumhuriyet Halk Partisi ise 31 milletvekili ve %35 oranda kalıyordu. Millet Partisinin devamı konumundaki Cumhuriyetçi Millet Partisi ise 5 vekil çıkarırken, bağımsızlar 2 vekil kazanmıştı⁴⁴.

Seçimlerden güçlenerek çıkan Demokrat Parti karşısında CHP’de panik havası hâkim idi. Seçimin sorumlusu tabi ki genel başkan İsmet İnönü’yü. Fakat bu durumu dillendirecek kimse yoktu. İki seçim yenilgisi yaşamış olmasına rağmen İsmet Paşa hem partisinde hem de devlet nezdinde saygın ve ağırlığı olan bir şahsiyetti. Dolayısıyla rakip olabilecek yetenek ve özgüven sahibi siyasi bir kişilik henüz mevcut değildi.

İkinci Demokrat Parti iktidarı ilk dönemi aratır olmuştu. Kıbrıs meselesi çok can sıkıma başlamıştı. 1950 başlarında uzak doğu İngiliz sömürgelerinde bağımsızlık hareketleri Kıbrıs’a da sıçramıştı. EOKA⁴⁵ denilen Rum Örgütü bağımsızlık şiarı ile ortaya çıkmış Kıbrıs’ta bir takım terör faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı esnasında dünya siyasetini başarılı bir şekilde okumuş gerektiğinde Almanya’ya gerektiğinde ise ABD ve Rusya’yla iyi geçinmenin yolunu bir şekilde bulmuştu. Menderes liderliğindeki Demokrat Parti ise denge politikasının aksine net bir tutumla ABD yanlısı olduğunu ortaya koymuştu. Kıbrıs meselesinde hünerini gösterme vakti Menderes’te idi⁴⁶.

Kıbrıs’ta Rum hareketleri devam ederken Menderes hükümetinin sessiz kalması fazlasıyla tepki çekti. Büyük şehirlerde özellikle Milli Türk Talebe Birliği’nin başını çektiği öğrenci protestoları hükümeti sıkıntıya sokmaya başlamıştı.

⁴²Bkz. Adnan Ferruh Pancaroğlu, *Yakın tarihimizde millet partisi olgusu (1948-1977)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2006.

⁴³ Dinç, “*Atatürk Sonrası İç Ve Dış Politikada Gelişmelerle Genel Bir Bakış (1938-1965)*”, s.15.

⁴⁴ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari Erişim Tarihi; Ekim 2015, s.3.

⁴⁵ Ethniki Organosis Kyprion Agoniston: Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü. Ulvi Keser “*Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış*”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Sayı 25,2012, Sayfa 181-226.

⁴⁶ Bülent Akkaya, “*Türkiye’nin NATO Üyeliği Ve Kore Savaşı*” Akademik Bakış Dergisi Sayı: 28 Ocak – Şubat 2012, s.10-15.

Neticede 6-7 Eylül 1955 olayları⁴⁷ sonrasında Menderes Hükümeti içeride ve dışarıda zor duruma düşmüştü⁴⁸.

1954'te ve takip eden yıllarda krediler kısınlınca ithalat düşmeye tarımda makineleşme arttıkça tarım işçileri şehre yönelmeye başlamıştı. Hükümet devletin elinde bulunan Devlet Deniz Yolları ve Devlet Hava Yollarını anonim şirkete dönüştürüp yabancı ortaklığına açık hale getirilerek özelleştirmelerden gelir elde etmeye çalışmıştı. Gevşek kredi uygulamasıyla da piyasada para miktarı her geçen yıl artmıştı. Bu artış neticesinde Türk parası hızla değer kaybederken cari açıkta da 1954'te Demokrat parti dönemin en büyük açığı seviyelerine çıktı⁴⁹.

1958'de kötüleşen ekonomiyi düzeltmek üzere. "İstikrar Programı" adı altında vergiler yükseltilmiş, dış ticarete gevşek politika anlayışı benimsenmiş, 600 milyon dolarlık dış borç ertelenmiş iken 359 milyon dolarlık yeni kredi taahhüdü yapılmıştır. Paranın yüzde 69 oranında devalüe edilmesiyle bir dolar 2.80 Türk Lirası'ndan 9 Türk Lirası'na yükselmiştir⁵⁰. Tüm bunlara rağmen yıllık ortalama büyüme hızı %6.3 oranında gerçekleşmiş, kişi başına düşen milli gelir 166 Dolardan 359 Dolara çıkmıştı⁵¹.

Siyasi alanda sıkıntılı bir süreç geçiren hükümet, hem muhalefete hem basına karşı sert bir tutum izlendi. Ülkeye nefes aldırma adına erken seçim kararı alan Menderes seçimleri kazandı, fakat % 10'luk bir kayıp yaşadı. %48 oy alırken milletvekili sayısı da 503'ten 424 gerilemiştir. Cumhuriyet Halk Partisinde yüzde altılık bir yükselme olmuş oy oranı yüzde 35'ten %41'e yükselmiştir. Milletvekili sayısı ise 31'den 178'e yükselmiştir⁵². Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi ise 4'er vekil çıkarmayı başarmışlardı. Yine Millet Partisi de %1 oranında artış sağlamıştır. Keza Hürriyet Partisi de yüzde 3,5'luk bir oy oranı elde ederek Demokrat Parti oylarını kendi bünyesine almayı başarmıştı⁵³.

⁴⁷ Bkz. Gürhan Gürcan, *6-7 Eylül 1955 Olayları*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

⁴⁸ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.50.

⁴⁹ Kanca, *"1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar"*, s.57.

⁵⁰ Kanca, *"1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar"*, s.59.

⁵¹ Akyıldız-Eroğlu, *"Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları"*, s.9

⁵² Süleyman İnan, *"Demokrat Parti (1950-1960)", Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara, 2001, s. 128.

⁵³ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari s.4.

Seçimlerden muhalefet güçlenerek çıkarken Demokrat Parti'nin yüzde onluk kaybı uyarı niteliğindedir. Fakat hükümetin bunu pek dikkate aldığı söylenemez zira iyice sertleşen hükümet kendisine karşı birleşen muhalefete karşı “Vatan Cephesi⁵⁴” adıyla grup kurmuştur. Böylece siyasi hayat gerilmeye ve kamplaşmaya devam etti⁵⁵.

Demokrat Parti 26 Kasım 1957'de yayımladığı kararname ile muhalif basının adeta sesini kökünden kesme kararı aldı. Zira bu kararname ile gazete ve dergi basımı için verilen kâğıtlar tek elden ithal edilip dağıtılınca muhalif gazetelere gerektiğinde basım için kağıt dahi verilmemiştir. İlişkinin boyutu ve sertliğini gösterme adına birkaç örnek vermek gerekirse; 1954 yılında kapatılan Millet Partisi ve lideri Osman Bölükbaşı'na destek verdiği için Kırşehir ilden ilçeye düşürülmüştü. Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklediği için Malatya cezalandırılırken Adıyaman ise Demokrat Parti'ye destek verdiği için Malatya'dan ayrılıp il yapılmıştı. Yine Başbakan Adanan Menderes ile röportaj yapmak üzere Türkiye'ye gelen Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam başbakanın verdiği randevulara gelmemesi üzerine Amerika'ya dönmüş ve Türkiye hakkındaki eleştirel izlenimlerini kaleme almıştı. Dönemin Türk Basınının da bu durumu haberleştirmesi Menderes Hükümeti'nin ünlü “Pulliam Davaları” diye bilinen gazeteci davalarının açmasına sebep olmuştur⁵⁶. Tek parti döneminin de yana yakıla demokrasi vurgusu yapan Demokrat Parti, CHP'yi eleştirdiği noktalarda kendisi de çok katı bir anlayış sergileyerek dönemin siyasi hayatına büyük darbe vurdu⁵⁷.

Ordu içindeki tasfiyeler subayları derinden sarsmıştı. Samet Kuşçu adında bir subay darbe olacağı yönünde bilgi sızdırmış, buna rağmen siyasi kamuoyu ve Menderes tarafından pek dikkate alınmamıştı. Özellikle Ankara'da her akşam öğrencilerin protestolar düzenlemesi “555 k” diye bilinen 5. ayın (Mayısta) 5. günü saat 5'te Kızılay'da örgütlenip düzenlenen protestolar Menderes Hükümetini yıprattı. Siyasi ve iktisadi dedikodular, protestolar durumu içinden çıkılmaz hale getirdi. Sonuçta 27 Mayıs 1960 tarihinde saat 04.36'da İstanbul Radyosundan Albay

⁵⁴ Bkz. Zehra Arslan “*Vatan Cephesi Davası (Kararname, Savunmalar ve Karar)*”, History Studies Sayı 2, Temmuz 2012, Sayfa 1-37.

⁵⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.348-349.

⁵⁶ İnan, “*Demokrat Parti (1950-1960)*”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, s. 137.

⁵⁷ Bakar- Özdemir, “*Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Partiye Karşı*”, s.16-20.

Alparslan Türkeş tarafından yapılan “dikkat dikkat” anonsuyla halk yeni bir döneme uyanıyordu⁵⁸.

3. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Sonrası Siyasi Hayat

27 Mayıs sabahı radyodan yapılan anonslar karşısında halk tedirgin bir haldeydi. Ordu dış politikada bir değişiklik olamayacağını NATO ve CENTO⁵⁹ ya bağlı kalınacağını ifade ederek tepkilerin önüne set çekiyordu. İç politika da ise darbeyi meşrulaştırmak için kurulan sihirli cümlelerin başında “Kardeş kavgasına meydan vermemek” geliyordu. Bu ifade bundan sonraki darbelerinde temel dayanak noktası olacaktı⁶⁰.

1960 ve 1971, 1980 müdahalelerinde Atatürk ilke ve İnkılaplarına vurgu bir başka dayanak noktası olarak ön plana çıkarılmaktaydı. Kuvvet komutanlarında değil albaylardan oluşan bir grubun planladığı darbe'nin başında Orgeneral Cemal Gürsel getirildi. Sırasıyla Meclis Başkanı Refik Koraltan, Cumhurbaşkanı Mahmut Celal Bayar, İçişleri bakanı Namık Gedik ve Demokrat Parti milletvekilleri gözaltına alındı. O sırada Eskişehir'de bulunan Başbakan Menderes ise Ankara'daki girişimleri haber alınca ege illerine doğru kaçma girişiminde bulunsa da Kütahya'da yakalandı. Plandaki ilk hedefler gerçekleşmiş üst kadro ele geçirilmişti⁶¹.

Kırsal kesimdeki halk genel olarak sesiz kalırken özellikle Ankara ve İstanbul'da darbe lehine öğrenci gösterileri devam ediyordu. “Ordu Gençlik el ele” şeklinde kendini ifade eden eylemci grubu orduya bir nevi teşekkür ediyorlardı. Darbenin lideri konumundaki Cemal Gürsel, Devlet Başkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı görevini üstlenerek. Mustafa Kemal Atatürk'ün aldığı başkomutanlık yetkilerinden daha geniş yetkileri kendine bahşetti⁶².

Darbe başarılı olduktan sonra sıra en zor kısma gelmişti ordu yönetimi sivillere mi bırakacaktı yoksa kendi çizdiği prensipler çerçevesinde yeni bir siyasi ortam mı hazırlayacaktı. İlk seçeneğin pek mümkün olduğu vaki değildi. Bu nedenle “eşit şartlarda ve bağımsız seçim” fikrini savunan çoğu subay yönetimin ele

⁵⁸ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.79.

⁵⁹ Bkz. Mustafa Bostancı, “*Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Pakı*”, Akademik Bakış Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, 171-184.

⁶⁰ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.158.

⁶¹ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, Ankara,2008,s.85.

⁶² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.352.

geçirilmesiyle hemen gitmeyi pek mantıklı bulmadılar. Kendi plan ve programları yetersiz olduğundan dönemin akademisyen kadrosundan yardım isteyeceklerdi. İstanbul'dan Ankara'ya getirilen hukukçu akademisyenlerin başında İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar bulunuyordu. Hukukçular kuruluna yeni anayasayı hazırlama görevi verildi. Gurup ilk iş olarak “modern fetva” niteliğindeki bir bildiriyle Demokrat Parti'nin anayasanın ihlalden dolayı meşruluğunu yitirdiğini ve bu nedenle ordunun darbe yapmasının müstahak olduğu yönünde bir beyanda bulundu. Bu durumda ordu partiler üstü bir konumda değil artık taraf konumunda ve Demokrat Parti'nin karşısındaydı⁶³.

Sonuçta 15 kişi idama çarptırılırken 31 kişiye müebbet hapis verildi. 402 kişi ise çeşitli cezalara çarptırılıyordu. Başbakan Adnan Menderes Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edildi. Celal Bayar ise yaşından dolayı müebbet hapse gönderiliyordu. Cemal Gürsel'in de aralarında bulunduğu birçok hatırı sayılır siyasi kimlik infazların hapis cezasına çevrilmesinden yanaydı. Fakat Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay idamların infazı konusunda tutumunu setleştirmiş ve idamları uygulatmıştı⁶⁴.

13 Ocak 1961'de siyasi yasağın kaldırılması ile yeni partilerin kurulmasına olanak tanındı. Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin yanı sıra on civarında yeni parti kurulmuşsa da bunların çoğu kısa sürede işlevsiz hale gelmişti⁶⁵. Bu duruma ses çıkarmayan ordu önlem almayı da elden bırakmıyordu. Devrik Başbakan Adnan Menderes ve bakanlarının yanı sıra Demokrat Parti lehinde söylem tavır ve davranıştan kaçınması konusunda tüm siyasi mercilere gereken uyarıyı “*lisan-ı münasip*” ile yapıyordu. Ayrıca Milli Birlik Komitesi bir protokolü tüm partilere dikte ederek işini şansa bırakmıyordu. Zaten Devrik lider Menderes ve arkadaşlarının karşılaştığı duruma kimse düşmek istemezdi. Zira ordu hala siyasi hayatı yeniden bloke edebilirdi⁶⁶.

Siyaset sahnesi yeniden şekillenirken en çok merak edilen merkez sağda Demokrat Partinin misyonunu üstlenecek bir partinin çıkıp çıkmayacağıydı. Ordunun çizdiği sınırlar dâhilinde sağ seçmene cevap verilmesi gerekiyordu ki; anayasa

⁶³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.353.

⁶⁴ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, Ankara,2008,s.96-97.

⁶⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.359.

⁶⁶ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.121.

oylamasında %40 civarında makul bir oy potansiyeli vardı. Bu koşullara binaen ilk kıpırdanma Adalet Partisi adıyla kendini duyuruyordu. Yassı Ada'da duruşmaların sürdüğü esnada “Adalet” isminin kullanılarak sağ merkezde kendine rol biçen bir partinin kurulması pek tesadüf sayılamazdı. Zira teşkilat olarak zaten aynı kişileri barındırıyordu. Yine şartlar gereği emekli bir general olan Ragıp Gümüşpala parti lideriydi. Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy güçlü isimlere teklif götürülmüş fakat olumsuz yanıt alınmıştı. Neticede orduya sevimli görünen emekli General Ragıp Gümüşpala'da karar kılınmıştı. Siviller Gümüşpala'ya sigorta gözüyle bakarken ordu Demokrat Parti tabanına oynayan bu partiyi kontrol altında tutmanın hesaplarını yapıyordu⁶⁷.

Sağ kesimde güçlü bir taban vardı ve tek parti Adalet Partisi değildi. Demokrat Parti tabanından oy alma iddiasında bulunan bir başka parti ise Yeni Türkiye Partisiydi. Partinin lideri Ekrem Alican'dı; Ekrem Alican Cemal Gürsel tarafından desteklenen bir adaydı. Partide Yassıada yargılamalarında Menderes'in avukatlığını yapan Hüsamettin Cindoruk ve Adnan Menderesin oğlu Yüksel Menderes yer alıyordu. Elbette ordu bu isimlere tepkiliydi. Fakat Ekrem Alican'ın Cemal Gürsel'in oluruyla partinin başına geçmiş olması ve orduya rest çekerek “partiyi kapatır giderim, Adalet Partisi ile baş edin bakalım” şeklindeki sözleri tepkileri susturmaya yetmişti⁶⁸.

Demokrat Parti tabanına hitap eden bir başka parti ise muhafazakâr konumda olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisiydi. Parti söylem olarak merkez sağa yakın olmakla birlikte devlet geleneğine saygı duyan, devletin var olmasını merkezine oturtuyordu Dönemin konjektürü gereği “komünizm” karşıtlığını kullandı. Sol kısımda ise Milli Şef'in Cumhuriyet Halk Partisi bulunuyordu. %40 bandında oy potansiyeline sahipti. Solun Cumhuriyet Halk Partisi dışında fazla seçeneği yoktu. Bunun en temel sebebi komünizm propagandası yaptıkları iddiasıyla sol partiler sürekli kapatılıyordu. Ancak 1960 anayasası bir nebze olsun yeni oluşumlara izin veren bir nitelikteydi. Bu durumdan yaralanan sol hareket Mehmet Ali Aybar, Behice

⁶⁷ Hüseyin Çavuşoğlu, “*Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme*” Balıkesir Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12 Sayı 22 Aralık 2009 s.167.

⁶⁸ Çavuşoğlu, “*Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme*”, s.168.

Boran gibi isimlerinde katılımıyla gibi Türkiye İşçi Partisi'ni kurdu⁶⁹. Partinin temeli Sosyalizm Kültür Derneğine dayanıyordu. Aslında tek parti döneminde “Kadro Hareketi⁷⁰” olarak bilinen grubun sol düşüncüyü anlatmaya koyuldukları söylenebilirdi⁷¹. Bunun hareketin devamı olarak yayın hayatına başlayacak dergiler “Yön ve Devrim” idi⁷². İşçi partisi sol da Cumhuriyet Halk Partisinin tabanından oy alabilirdi fakat güçlü bir alternatif değildi.

Bu koşullar altında yapılan seçimlerde; Cumhuriyet Halk Partisi 173 milletvekili ve %36 oy oranı ile birinci parti, Adalet Partisi 158 milletvekili ve %34 oy oranı ile ikinci parti oldu. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 54 milletvekili ve %14'lük oy oranı ile üçüncü parti olurken, Yeni Türkiye Partisi ise 65 milletvekili ve %13 oy oranına sahip olarak dördüncü parti oldu⁷³.

Çift meclisli sisteme geçildiğinden dolayı hem senato hem de Millet meclisinde çoğunluğu sağlamak kolay değildi. Parti hegemonyasına izin vermemek üzere tasarlanmış bu sistemde senatoya ordu içinden torpilli olarak daimi üye sıfatını kullanan üyelerle birlikte cumhurbaşkanı tarafından bürokrat kadrodan atama yapılabiliyordu. Senatör seçimlerinde dağılım şu şeklide idi; AP 71 senatör, CHP 36 senatör, 16 senatör CMKP, YTP'nin senatör sayısı 27 şeklindeydi. Neticede çoğunluk sağ partilerdeydi. Bütün bunlardan halkın darbeyi anlayamadığı sonucu çıkarılabilir. 1971 ve 1980'de de aynı sonuçlar elde edilmişti⁷⁴.

Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi istemeseler de sonuca razı görünerek İnönü başkanlığında koalisyon ortağı oldular. AP planlı ekonomi modeline Halk Partisi kadar ılımlı bakmıyordu. Mayıs 1962'de AP hapisteki Demokrat Partililerin cezalarına indirim yapılmasına ilişkin kanun teklifini yetersiz bulunarak kabineden çekildi. Zira Adalet Partisi genel af konusunda ısrarcıydı. İnönü bu kez de YTP ve CKMP ile koalisyon ortaklığına girişti⁷⁵. 1963'te mahalli idareler

⁶⁹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, İstanbul, 2014, s.158-163.

⁷⁰Bkz. Ayhan Orhan, “ *Tek Partili Yılların Ekonomi-Politiği ve Kadro Hareketi*” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009 Cilt, 7/1, S. 120 – 147.

⁷¹Bkz. İlhan Tekeli-Sevim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü- Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak*, İstanbul 2003.

⁷² Bkz. Gökhan Atılğan, “*Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar*” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 64, Sayı 3, Sayfa 1-26.

⁷³ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari s.5.

⁷⁴ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.114-115.

⁷⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.363.

seçimleri yapıldı. Seçimlerde AP % 45 oyla kesin bir zafer elde etti. CHP %37 oy oranı elde ederken Yeni Türkiye Partisi ve CKMP çok yüksek oranda taban kaybetmiş ve YTP %6,5 CKMP ise %2,6 gibi düşük bir oranda kalmıştı⁷⁶.

Seçim sonuçları analiz edildiğinde hem Ordu hem CHP’de büyük şok yaşandı. 1965 genel seçimlerine gidilen yolda 1963 yerel seçimleri iyi izlenim vermiyordu. Zira AP %10 gibi sert bir çıkış yapmış ve Demokrat Parti mirasının gerçek sahibi olma yolunda çok büyük adım atmıştı. CHP ise 1961 genel seçimlerinden sonraki geçen iki yılda sadece %1 gibi AP’ye göre düşük bir oy yükselişi yakaladı. AP 1965 genel seçimlerinde güçlü bir iktidar olma sinyali veriyordu.

Cemal Gürselin desteğini alarak Demokrat Parti oylarını bölen Yeni Türkiye Partisi yerel seçimlerde yüzde 6 oranında bir kayıp yaşamış ve oyları %13’ten % 6’ya gerilemişti. En sert düşüşü ise Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi yaşamıştı yüzde 14 gibi tarihinin en yüksek oyunu almış olmasına rağmen iki yıl içinde % 2,6 gibi şok edici bir sonuçla karşılaşmıştı. Aslında sonuçlara tarih seyri içinde baktığımızda bunlar pek şaşırtıcı değildi. Darbeden yalnızca üç yıl sora Demokrat Parti yoktu fakat Demokrat Parti teşkilatlarının sadece ismi değişmişti. Adalet Partisi’nin oylarının katlanmasında ki bir başka husus ise Demokrat Parti’nin tutuklu üyelerinin affı konusunda gösterdiği kararlı tutum idi. Rest çekerek koalisyondan feragat eden AP darbe karşıtı seçmen ödüllendirmişti. Aynı tavrı ortaya koyamayan CKMP ve YTP ise cezalandırılmıştı.

1964 yılına girildiğinde Adalet Partilileri tedirgin eden bir gelişme yaşanmıştı. Parti Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala vefat etmişti. Parti liderliği için parti içindeki çekişmeler su yüzüne çıkmaya başlamıştı⁷⁷. Yenilikçi dinamik kesim Süleyman Demirel’i destekliyordu. Parti içindeki hizipçiler ise güçlü sayılabilecek bir başka aday olan Sadettin Bilgiç’i destekliyordu. Sadettin Bilgiç ordu ve basının pek dikkatini çebedecek bir aday değildi. Orduya karşı tutumu da belliydi. Fakat Demirel hareket getirecek biriydi. Isparta’da orta halli bir çiftçi çocuğuydu. Düz lise mezunuydu. 1949 yılında Demokrat Parti’nin iktidara yürüdüğü yıllarda İstanbul

⁷⁶ *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s. 583.

⁷⁷ Sedef Bulut, “27 Mayıs’tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrasi Mirası” Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19, Mayıs, 2009,s.80.

Teknik Üniversitesi'nden mezun olarak 1950'de Elektrik İşleri Etüt idaresine girmiş, 1954 yılında Demokrat Parti altın yıllarında ise Barajlar Genel Müdürü olmuştu. 27 Mayıs'tan sonra askerliğini yaparken Devlet Planlama Teşkilatında görev aldı. Mühahitlik ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevinde bulunmuştu. Siyasi yaşamı ise 1962 yılında Adalet Parti üyeliği ile başladı. 1963 yılında öğrenci protestolarına maruz kalan Adalet Partisi genel merkezinden kaçmış ve aktif siyasete bir süre ara vermişti⁷⁸.

Demirel'in adaylığı süreci Adalet Partisi'ni epey hırpalamıştı. Zira Demirel'in mason olduğu ileri sürülüyor Demokrat Partililerin affı konusundaki beyanları nedeniyle Adalet partisi genel merkezi saldırıya uğradığında kaçması eleştiriliyordu. Herhangi bir adayın bu yoğun baskının altından kalkması pek mümkün değildi. Fakat Demirel bunları aşmasını bildi⁷⁹.

Demirel ile birlikte Türkiye tarihinde ilk kez bir parti genel başkanı delege oylarıyla seçildi. Sonuç olarak Adalet Partisi 1965 yılına kadar bir genel seçim ve yerel seçim sınavı vermiş, darbenin sağ tabana verdiği zararı kısa sürede seçmen desteğiyle telafi etmesini bildi. Genç yeni bir başkan genel seçim öncesi partiyeye teveccühü arttırıyordu.

Mahalli idareler seçiminden sonra Cumhuriyet Halk Partisi ile koalisyon yapmanın bedelini ağır ödeyen CKMP ve YTP, derhal koalisyon ortaklığına son verdiler. İnönü durumu kurtarmak için büyük çaba sarf etmeye başladı. Meclisteki bağımsız adayları ikna ederek azınlık hükümeti kurdu. Gündemdeki bir başka sorun ise Kıbrıs meselesiydi. Türk ordusu tetikteydi. Aralık ayında Kıbrıs karasularına girdi fakat adaya müdahale etmedi. Kıbrıs Türklerine karşı terör faaliyetlerinin ve katliamların yanı sıra iç politikada hükümet değişiklikleri ile ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık halkı bunaltmıştı. İşçi Partisinin teşvikiyle işçi grevleri toplu sözleşme, grev ve lokavt kanunun yetersizliğini bahane eden işçilerin polislerle çatışması mecliste "*komünizm ile mücadele komisyonu*" kurulmasına neden olmuştu. İP ve lideri Mehmet Ali Aybar sürekli polis gözetiminde tutuluyordu⁸⁰.

⁷⁸ Tanıl Bora "*Süleyman Demirel*" Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 7, İstanbul 2005,s.550.

⁷⁹ Bkz. Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İstanbul, 2013, 20-70.

⁸⁰ *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, s. 582-584.

Sağ partiler tepki göstererek İşçi Partisi'ni sosyalizm yanlısı olmakla suçluyordu. Hükümet dışarıda Kıbrıs meselesi içeride sürekli siyasi kargaşa ortamını sükunete erdirmeye konusunda mahir değildi. İşçiler ise sürekli daha fazla katılım göstererek grevler düzenliyor sosyal ve ekonomik yaşamın tıkanmasına neden oluyordu⁸¹. Örneğin 1963'te yedi greve 1.374, 1964 yılında 81 greve 6.608 işçi katıldı⁸².

1960 darbesinde sonra sol fikir hareketleri Devrim, Yön gibi gazete ve dergileri kullanarak hem Demokrat Parti hem de tek parti dönemindeki baskı ve korkuyla anlatılan “devrim”, “grev” “lokavt” gibi kelimelerin öcü olmadığını anlatmaya başlamışlardı⁸³. Fakat tam manasıyla güçlü bir tabana sahip olamamışlardı. Zira Fransa ve İngiltere'deki gibi gelişmiş sanayi olmamasından dolayı geniş bir işçi kesimi de yoktu. Bununla birlikte sağ kesim partiler taban oylarını “zinde” tutmak için komünizm karşıtı söylemler vazgeçilmez bir yoldu. Bu nedenle siyasi alanda komünizm karşıtlığı birinci sıradaydı. Kısacası sağ siyaset, söylem ve 1965 seçimlerine bu konjektürel şartlar altında girildi.

Seçim meydanları hareketli geçmekle beraber sağ ve solun uç kesimleri söylemlerini sertleştirerek oy almanın hesaplarını yapıyordu. Örneğin İşçi Partisi Amerikan karşıtlığını, CKMP ise komünizme karşı mücadeleyi savunuyordu. Adalet Partisi ise solu komünist yandaşlığıyla itham ediyordu⁸⁴. Demirel İslami motifleri kullanarak aşırı sol hareketlere karşı mücadele sözü veriyordu⁸⁵.

İsmet İnönü'nün kendisini komünist yandaşlığıyla suçlayan sağ partilere cevaben Beşiktaş İlçe merkezindeki bir toplantıda “Cumhuriyet Halk Partisi ortanın solundadır.” Şeklindeki beyanı 1965 seçimlerin ve daha sonraki sürece damgasını vurdu. Milli Şefin bu tarifi siyasi kariyeri henüz beş yılı geçmeyen bir yıl kadar önce genel başkan olan Demirel'in yaftasıyla farklı bir boyuta taşındı. Demirel “Ortanın Solu Moskova'nın Yolu” diyerek laf üstatlığıyla Milli Şefe göndermede

⁸¹ Bkz. Özgün Millioğulları, *Türkiye'de 1960-1980 ve 1980-2005 dönemlerinde grev hareketlerinin karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

⁸² Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi II*, s.114-115.

⁸³ Bkz. Hikmet Kıvılcımlı, *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, İstanbul, 1970, 9-33.

⁸⁴ *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s. 587.

⁸⁵ Doğan Duman, Serçin Sun İpekşen, *“Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)”*, Türkiye Çalışmaları, Sayı 8/7, 2013, s. 123.

bulunuyordu. CHP ise “*Ortanın Sağı Mobilin Yağı*” şeklinde slogan üretti fakat Demirel’in yaftalaması kadar başarılı olamadı⁸⁶.

Milli Şef daha sora sözlerine açıklık getirme adına Milliyet Gazetesi’nin ünlü yazarı Abdi İpekçi’ ye verdiği röportajla “ortanın solu” propagandasını başlattı⁸⁷. Seçimlerin en güçlü adayı Adalet Partisiydi. Çünkü iki yıl önceki mahalli idareler seçiminde birinci parti olmuş ve %45’lik oy oranına ulaşmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi %37’lik oya sahipti ancak solda yeni bir rakibi daha vardı, Türkiye İşçi Partisi, CHP’nin olma şansını düşürmüştü. Bunu fark eden Milli Şef’in ortanın solu söylemi boşuna değildi.

Neticede 1965 yılı genel seçimleri yeni bir dönemin kapılarını aralıyordu. Adalet Partisi %52 oy oranına ulaşarak kesin bir zafer elde ediyordu. Bu sonuçla 1963 yerel seçimlerine göre yüzde yedilik bir artışla 240 milletvekili kazandı. İP varlığı ve komünizm yaftası CHP’nin oy oranında keskin düşüş yaşamasına sebep oldu. CHP % 10 oranında kayıp ile yüzde 28’e geriledi. Bu sonuçla 134 milletvekili çıkarıldığında parlamentoda 39 vekil kaybetti. Üçüncü Parti ise MP oluyordu. Demokrat Parti döneminde kapatılınca oylarını CKMP ve YTP kaptıran bu parti 1965’te yeniden doğmuş oldu. %6 oy oranını elde eden MP 31 vekil kazanıyordu. İP ilk seçimlerinde %3 oy oranı ile 14 vekil kazanıyordu. CKMP ise Mahalli İdareler Seçimlerine göre 11 vekil elde etmişti⁸⁸. Merkez sağın kesin zaferi Milli Şefin koltuğunu sallamaya başlıyor, beş yıllık aranın ardından Demokrat Partinin mirasçısı olan AP iktidarın yeni sahibi oluyordu.

Süleyman Demirel ilk olarak seçim sisteminin değiştirilmesi, basına uygulanan baskının sona erdirilmesi ve basın suçlarının affı, özel sektörün ön plana çıkartılması, yabancı sermayenin ülke içine çekilmesi gibi liberal fikir ve uygulamalarla başbakanlık dönemine başladı. Beş yıl önceki Demokrat Parti iktidarından farklı bir söylemde bulunmadı. Dünyaya açılma, küreselleşme mantığıyla yola devam etti. Ordu ile ilişkileri yumuşatma adına subaylara lojman tahsisi ve maaş iyileştirilmesi yapılması konusunda meclise yeni tasarı getirdi⁸⁹.

⁸⁶Gülsüm Tütüncü Esmer, “ *Propaganda, Söylem ve Sloganlarda Ortanın Solu*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 3. 2008, s.72-75.

⁸⁷ *Milliyet*, 29.07.1965.

⁸⁸ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari s.6.

⁸⁹ *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, s. 588.

Demirel'in iktidarı sadece belli bir kesimi kapsamıyordu. Muhafaza kar vurguyu ön plana çıkaran kesimin yanı sıra, liberal büyük sermaye sahipleri, küçük bütçeli esnaf ve köylülerden oluşan bir koalisyon ortaklığını kapsıyordu. İsmet İnönü'nün eleştirilerini yönelttiği "Nurcu" grubu olarak bilinen muhafazakar grupla çok yakın hareket ediyordu. Bu durum özellikle mecliste sol gurupların hedefine oturttuğu bir konuydu⁹⁰. Tek parti iktidarının son dönemlerinde başlayan Truman ve Marshall yardımları, NATO'ya girilmesi ekonomik kredilerin alınması Türkiye'yi adeta Amerika'ya göbek bağıyla bağlaması demektir ki bu duruma en sert tutumu İşçi Partisi gösterdi⁹¹.

Demirel tüm yetkileri tam olarak elinde toplayamadığı için pasif bir hükümet görüntüsü veriyordu. Bunun temel nedeni ise 1961 anayasasının getirdiği özerk kurumlardı. Örneğin TRT ve diğer basın kuruluşları özerlikleri nedeniyle hükümeti rahatlıkla eleştirebiliyorlardı. Üniversitelerde çıkan herhangi bir olaya müdahale için, rektör izni olmaksızın polis üniversiteye giremiyordu⁹². Hükümetin uygulamaya koyduğu herhangi bir düzenleme üst mahkeme olan Anayasa mahkemesine götürülebilir; uygun bulunmadığı hallerde iptal dahi ettirilebilirdi. Tüm bu kanunlar Demokrat Parti iktidarında olduğu gibi her şeyin hükümet güdümünde olmasını engellemek ve denetim mekanizmasını işletmek adına yapılmıştı.

Cumhuriyet Halk Partisinde ise kurultay heyecanı yaşanıyor. CHP'yi bürokratik elit bir parti olmaktan çıkartıp işçi ve köylülerle kucaklaştırmayı planlayan Milli Şef "ortanın solu" deyimiyile bunun ilk adımını atmıştı. Ardından "Bu düzen değişmeli" diyerek sol tabana işçilere köylülere, çiftçiye net bir mesaj vererek 1940'lardaki merkezîyetçi yapıdan vazgeçtiğini bir nevi deklere etti.

CHP içinde merkezîciler ile ortanın solunda alanlar arasında büyük hesaplaşmaya sahne oldu. Ortanın solu fikrinin en ateşli savunucu Bülent Ecevit'ti. Gazeteci kimliğinin yanında hareketli ve gençti aynı zamanda ilkeli bir yaklaşımı vardı. Kurultay kürsüsünden merkezîcilere seslenen Ecevit "ortanın solu düşüncesine karşı duranlar Atatürkçülükle çelişkiye düşenlerdir. Toprak reformu, milli petrol, işçi

⁹⁰ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.172.

⁹¹ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.174.

⁹² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.366.

hakları konusunda patinin tutumu nettir ve bu konuda ortanın solundadır⁹³”, diyerek ekibiyle birlikte kurultayın kazananı konumunda ve genel sekreterlik konumuna yükseldi.

1969 genel seçimlerine gidilirken bir başka hareketli parti ise 1960 darbesinin üyelerinden olan fakat daha sonra ordu içindeki hesaplaşmadan dolayı bir grup arkadaşıyla birlikte ordudan uzaklaştırılan ve siyasi hayata atılan Alparslan Türkeş’in liderliğindeki CKMP’idi. Genç ve hareketli bir tabana sahipti. Bu döneme üniversite olayları damga vurdu, polisin yetersiz kaldığı olaylar hükümete kan kaybetti⁹⁴.

Sonuç olarak seçimler öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi “insanca bir düzen kurmak için halktan yetki istiyoruz.” başlığı altında bir program yürüttü. Bir yandan da “ortanın solu” isimli Ecevit’in kitabı kısaltılarak seçim programına dâhil ediliyordu. Sol tabanda yeni hareketlenmeler CHP’nin iktidar olmasını engelledi. Güven Partisi ve Türkiye Birlik Partisi Alevi kökenli sol tabandan oy aldılar⁹⁵. Bunun yanında İP varlığı solda parçalı bir yapı oluşturmaya yetti. Bu şartlarda sol cenahtan tek başına iktidar olabilecek bir partinin çıkması mümkün olmadı.

Sağda AP seçimlere ambargo koydu. Komünizm karşıtı söylemler merkez sağ oyların aşırı sağa doğru yöneldiğini fark eden Demirel söylemlerini sertleştirdi. Komünizme karşı sağın en büyük silahı ise “İslam”dı. Sağ partiler her seçimde İslami motifleri kullandı⁹⁶. AP ekonomik planlamaları ve vaatlerini seçim meydanlarında sürekli dillendirdi. DPT’nin başına Turgut Özal getirildi. Ekonomik model olarak Özal, Demirel çizgisindeydi⁹⁷.

Bu genel şartlar altında yapılan seçimlerde sürpriz olmadı. AP %6’lık bir kayıpla %45 oy oranına gerilemesine rağmen tek başına iktidar oldu. Milletvekili sayısı 240’dan 256’ya yükseldi⁹⁸. CHP ise kan kaybetmeye devam etti; yüzde 1’lik

⁹³ Çavdar, *1950’den Günümüze Türk demokrasi Tarihi II*, s.155.

⁹⁴ *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, s. 593.

⁹⁵ Esmer, “*Propaganda, Söylem ve Sloganlarda Ortanın Solu*”, s.78.

⁹⁶ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.172.

⁹⁷ Özal’ın 1980 darbesinden sora kuracağı parti ile Adalet Parti mirasını bünyesine almayı başaracaktı. Sağ merkez çizginin bir başka geleneği de Demokrat Parti ile başlayan “nurlu ufuklar” sloganının Adalet Partisi ve Demirel ile “Büyük Türkiye” şekline bürünmesiydi. Keza 1980 darbesinden sora Turgut Özal bu terimleri “Çağ Atlamak” olarak kendine münhasır yorumuyla kullanacaktı. 2000’li yıllarda ise merkez sağın sahibi konumundaki Adalet ve Kalkınma Partisi ise “küresel güç” sloganıyla bu geleneği devam ettirecekti.

⁹⁸ Tezat bir durum yoktu zira “Milli Bakiye Sisteminden” “Barajsız d’hondt” sistemine geçilmiş olması Demirel’in işini kolaylaştırmıştı.

kayıpla %27 oy aldı. Ancak seçim sistemi Halk Partisi'nin işine bir hayli yaradı. Zira 143 vekile ulaştı.

Üçüncü parti CHP'den ayrılan Cumhuriyetçi Güven Partisiydi. %6 oy oranı ve 15 vekil kazandı. MP % 3'lük oy oranıyla 6 vekil aldı. Milliyetçi Hareket Partisi 1965 yılı genel seçimlerinde aldığı 2.2'lik oy oranını yüzde 3'e çıkardı ancak başarılı tablo oluşturamadı. 200 bin civarında olan oyunu 275 bin civarına yükseltti, Ancak 11 vekilin sadece 1 tanesini parlamentoda tutabildi. Türkiye İşçi Partisi ise 0,3 oranında oy kaybetti; yine onlarda 14 olan milletvekili sayısında çok büyük kırılma yaşadı. Parlamentoda 2 sandalye kazanabildi. Türkiye Birlik Partisi ise 8 vekil kazandı. YTP Büyük düşüş yaşadı ve 6 vekilde kaldı. Dikkat çeken en önemli nokta ise bağımsız vekil sayının zirve yaptığı seçim olmasıdır. 13 bağımsız vekil parlamento da kendine yer buldu⁹⁹.

Seçime sonrasında kazanmasına rağmen Adalet Partisi işleri tam yoluna koyamadı. Mecliste mutlak çoğunluğa sahip olduğu halde ekonomik düzensizlik ve kaos ortamı hükümeti o kadar sarstı ki partililer parti içinde Demirel'in genel başkanlığından rahatsızlık duyulmaya başlandı¹⁰⁰.

Ülke içinde var olan "sağ-sol" kutuplaşmalarına ilaveten hayat pahalılığı da eklenince sosyal alanda büyük infialler yaşanması kaçınılmaz olacaktı. Nitekim 15-16 Haziran olayları olarak bilinen 1970 yılındaki işçi grevleri sosyal hayatı durma noktasına getirmişti. Zira bu işçi eylemleri Türkiye tarihinin en büyük işçi eylemleri olarak bilinmektedir¹⁰¹. 25.000 civarında işçinin katıldığı grevler 1970'te 111' kez vuku bulmuştu. Bu sayı 1960' dan beri görülen en yüksek grev sayısıydı. 1969 yılında başlayan ikinci Adalet Partisi iktidarı işçi grevleri konusunda giderek artan bir tabloyla karşı karşıyaydı¹⁰².

Adalet Partisi iktidarı seçim sistemini değiştirerek küçük partileri meclis dışı bırakmış, ülkede "parlamento dışı muhalefet" kavramı yaygınlaşmıştı. İktidar

⁹⁹ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari s.7.

¹⁰⁰ Özellikle parti içindeki aşırı muhafazakar kanat küçük sermaye sahipleri ve küçük esnafın yani orta kesimdeki muhafazakar tabakanın partiden uzaklaşmaya başladığını görmüş, Demirel'in sadece İstanbul ve çevresindeki büyük sanayi burjuvazisine çalıştığını dillendirmeye başlamışlardır. Parti içindeki hizipçiler bundan çok rahatsızlık duymaya başlamıştı. Yine bunun yanı sıra Eisenhower bursuyla ABD'de eğitim gören Demirel'i mason olmakla itham edenlerin sayısı bir hayli fazlalaşmaya başlamıştı. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.172.

¹⁰¹ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.163.

¹⁰² Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.126.

umudunu kesen sol yazarların ve sol gençlik hareketleri orduyu sürekli göreve çağırarak ya da devrim yoluyla ülke yönetimini ele geçirmekten bahseder hale gelmişti. Bunların başında Devrim ve Yön gibi dergiler geliyordu¹⁰³.

Sol cemaatte çeşitli yapılanmalar ortaya çıkmaktaydı. Kendi meşruiyetlerini ise silahlı propaganda altında ispatlamaya çalışıyorlardı. Örneğin 12 Mart muhtırasından sonra İstanbul'da İsrail'in İstanbul başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırap öldüren sol hareketlerden biri olan Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi' idi¹⁰⁴.

Sol guruplar şunlardı; Türkiye Komünist Partisi- Marksist Leninist İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşlarının kurduğu militarist yapılanmaydı. Türkiye Halkın Kurtuluşu Partisi Cephesi (THKPC), Mahir Çayan'ın liderliğindeki bir başka sol militarist yapılanmaydı. Türkiye Halkın Kurtuluşu Ordusu (THKO) Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının silahlı eylem yapılanmasıydı. Yine Doktorcular Dr. Hikmet Kıvılcımlının etrafında birleşen bir sol jenerasyon idi. Doktorcular yapısının kuşkusuz en önemli şahsiyeti olan Hikmet Kıvılcımlı en üretken sol liderlerden biri ve en köklülerindendi¹⁰⁵.

Neticede sağ-sol kutuplaşması, işçi hareketleri, öğrenci hareketleri gibi bir çok etkeni bir arada barındıran dönemin koşullarına bir de ekonomik istikrarsızlık eklenince durumun vahameti net şekilde ortaya çıkıyordu. Demirel özellikle sağ ve soldaki hareketleri seçim sitemini değiştirerek sindireceğini sanıyordu. Ancak bu durum sadece parlamentoyla sınırlı kaldı. İP 14 vekilden 2 vekile, MHP 11 vekilden 1 vekile kadar gerilemişti. Ancak parlamentodan neredeyse silinen bu iki parti sokaklarda karşı karşıya geliyordu. Demirel bu duruma bir çözüm bulamadığı gibi 8 Mart'ta parti grubunun desteğini yitirdi. Bütçe görüşmeleri esnasında partisinden güvenoyu alamaması Demirel'in beş yıl önce İsmet İnönü'yü düşürdüğü tuzağı hatırlatıyordu. 12 Mart 1971 günü kuvvet komutanları ve Genel Kurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay dâhil senato ve meclis başkanlarına birer muhtıra sunarak hükümetin istifasını istedi¹⁰⁶. Sonuçta Türkiye on yıl sonra asker güdümlü demokrasiden pekte kurtulmuş görünmüyordu ve demokrasi yine ordunun ağabeyliğinde işleyecekti.

¹⁰³ Savaş Açikkaya, *Solunun Türk Devrimiyle İmtihani*", İstanbul, 2011, s.106.

¹⁰⁴ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.377.

¹⁰⁵ Açikkaya, *Solunun Türk Devrimiyle İmtihani*", s.219-250.

¹⁰⁶ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.176.

4. 1971 Muhtırası Sonrası Siyasi Hayat

4.1 1971 Muhtırası ve Siyasi Hayat

12 Mart 1971’de Başbakan Demirel, “demir yumruk” karşısında direnme dahi göstermeden hükümetten feragat etti. Temel vurgu her darbeye olduğu gibi “kardeş kavgasını önlemek” ve “sosyal ekonomik kaos ortamıydı”¹⁰⁷. İlk iş olarak Türkiye Devrimci Gençlik rgtlenmesi kapatılıyordu. DİSK Őubeleri çeşitli niversite merkezleri, sol fraksiyona hizmet eden kuruluşlar, işçi sendikaları polis gözetimin de arandı¹⁰⁸.

Bir başka konu yeni kurulacak hükümetti, zira silahlı kuvvetler fikirlerince tekrar kuzu kurda emanet edilemezdi. Bu sebepten ötürü ordu ile uyumlu gerektiğinde direktif alabilecek bir hükümet lideri gerekiyordu. Bu durum için en güçlü aday Nihat Erim¹⁰⁹,di. Zaten Nihat Erim’in fikirleri ordu çizgisinden pek farklı değildi. Üstelik hem Halk Partisi hem de AP bu isme hayır diyemezdi. İnönü’nün ilk safhada ordunun tutumunu eleştirmiş olmasına rağmen Nihat Erim’e sıcak bakıyordu. Fakat İnönü’n bu kararı hem siyasi hayatına hem genel başkanlığına mal olacaktı¹¹⁰.

12 Mart 1971 muhtırası sadece bir hükümet değişikliği olarak grlmemeliydi. Zira siyasi arenada ve toplumsal alanda tabiri caizse çoğu taşı yerinden oynattı. 27 Mart’ta “partiler üstü” bir yapı zmsenerek Nihat Erim’e hükümeti kurma görevi verildi. Siyasi simgesi olamayan bir hükümet hem ordudan direktif alabilir, hem de partiler arası uyuşmazlığı giderebilirdi. Fakat bu kez plan tutmamıştı. Zira toplumsal denetim ve ekonomik arızaların giderilmesi konusunda Erim Hükümeti’nin meclise getirdiği bir takım yasal öneriler topyekn eleştiriyle karřılařtı¹¹¹. Her ne kadar ortak mutabakat vurgusu yapılsa da hükümet, çoğunlukta

¹⁰⁷ avdar, *1950’den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.193.

¹⁰⁸ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.176.

¹⁰⁹ Bkz. Ali Haydar Soysüren, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hkmetleri*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

¹¹⁰ Zira bu fikre karşı çıkacak ve Milli Şef’in siyasi hayatını bitirecek kadar karizma edinmiş sol harekete yeni bir soluk getirecek olan Bülent Ecevit’ti. İdeal fikirli bir yapıda olan Bülent Ecevit tabana çok net bir mesaj vererek genel sekreterlik görevini bıraktı. Kısacası Ecevit kitaplaştırdığı hatta parti içinde n kazandığı “ortanın solu” programından ve ilkeli tutumundan Őařmadan siyasi bir kariyer sürdüreceğinin ilk ve en önemli adımını atmış oluyordu. Bkz. Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, İstanbul, 1966, 10-20.

¹¹¹ Begüm Burak, *“Osmanlıdan Günümüze Ordu Siyaset İlişkileri”*, History Studies, Volume 3/1, 2011, s.57.

meclis dışından kişilerce oluşturulmuştu. Mecliste birinci parti konumunda olan AP'den beş kişi, CHP'den 3 vekil hükümette yer aldı. Güven Partisinden 1 kişi kabinede kendine yer bulurken 14 bakan meclis dışından kabineye katılmıştı¹¹².

2 Nisan 1971 tarihinde hükümet güvenoyu aldı ve görevine başladı. Hükümet programında ise temel vurguların başında ekonominin düzeltileceği, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, kargaşa ortamının düzeltileceği hususları geliyordu. Hükümet Programının doğal olarak muhtıranın içeriğine uygun olması kaçınılmazdı. Zaten altı çizilen hususlar muhtıra ile birebir örtüşüyordu. 1960 darbesinde olduğu gibi 1971 askeri müdahalesi de dışa dönük bir müdahale değildi. Ordu kendi içinde de temizlik yapıyordu. Zira sol düşüncelere yakınlık duyan subaylar ordudan tasfiye edildi. Bu tavsiye 1 amiral, 5 general ve 35 albayı kapsıyordu¹¹³.

Nihat Erim Hükümetinin ilk uygulamalarından biri kargaşa ortamını dindirmektir. Şehirle de silahlı faaliyet gösteren Türkiye Halkın Kurtuluşu Ordusu'nun adam kaçırmaya banka soyma gibi asayiş bozan eylemlerini durdurmak için hükümet desteğiyle Milli İstihbarat ve Genel Kurmay Başkanlığı işbirliği yaptı¹¹⁴. 11 ilde sıkıyönetim uygulamasına geçildi¹¹⁵. 44 Maddelik anayasa değişikliğiyle 1961 Anayasası büyük ölçüde değiştirildi. Bu değişiklikler ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri kuruldu¹¹⁶. Bu mahkemeler yaklaşık 5 yıl kadar hayatta kalırken 3 binden fazla kişiyi yargıladı. Başbakan Nihat Erim ordunun yetki

¹¹² *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, s. 611.

¹¹³ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.197-198.

¹¹⁴ Türkiye Cumhuriyet Tarihi II, s. 611. Nitekim adını geniş çaplı yankı uyandıracak şekilde duyuran sol örgüt Türkiye Halkın Kurtuluşu Ordusuydu. Bu örgütün ilk eylemi Malatya radar üssündeki 4 Amerikalının kaçırılması idi. Kuşkusuz bu olay dünya çapında bir reklamdı. Bu örgütün liderliğini sol gençliğin idolü haline gelen şahsında karizmatik bir yapısı olan Deniz Gezmiş yapıyordu. Yapının ideolojik olarak liderliğinde ise Hüseyin İnan bulunuyordu. 4 Mart 1971 günü TRT'ye bırakılan mektupta "halkımızın bağımsızlığı silahlı mücadeleyle kazanılacaktır ve tek yolun bu olduğuna inanılmaktadır." şeklinde ki ifadesi kuşkusuz örgütün amaç ve kullanılacak yöntemin en şeffaf ifadesiydi. Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.199. Neticede sol üzerinde baskı aşırı derecede arttı. Sol örgütlerde propaganda eylemlerini artırarak bu baskıya cevap verme yolunu seçti. İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom 17 Mayıs 1971 de kaçırıldı. Mahir Çayan liderliğindeki sol grup bu eylemin sorumlularıydı. Saatler geçtikçe hükümetin ve ordunun üstündeki baskı artıyor uluslararası arenada ülke itibar kaybediyordu. Bir iç güvenlik meselesi konsolosun kaçırılmasıyla uluslararası sorun haline geliyordu. Kolluk kuvvetleri de baskısını arttırmaya başlıyordu. Türkiye Halkın Kurtuluşu Ordusu ve Türkiye Halkın Kurtuluşu Ordusu Cephesi hükümetten bir dizi istekte bulundular. İstekleri gerçekleşmese konsolosu öldürmekle tehdit ettiler. 21/22 Mayıs gecesine gelindiğinde İstanbul'da hemen her ev aranılıyordu. Fakat bu baskı İsrail Büyükelçisi Elrom'u kurtarmaya yetmemişti. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.178-179.

¹¹⁵ Sıkıyönetim ilan edilen iller; Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Diyarbakır, Eskişehir, Hatay, Kocaeli, Sakarya, Siirt, Zonguldak'tır. *T.C.Resmî Gazete*:13837, 15.05.1971.

¹¹⁶ *T.C.Resmî Gazete*:13837, 15.05.1971.

kısıtlamasına daha fazla dayanamayıp 1972 yılında istifa etti. Yerine başbakan olarak muhalefet içerisinde ordu ile uyumlu olarak çalışmayı kabul eden Cumhuriyetçi Güven Partisi lideri Ferit Melen geçti. Seçimlere kadar başbakanlık yaptı¹¹⁷.

1972 yılında Ecevit, yılların Milli Şef'ine meydan okuyarak Parti liderliğine soyundu. 23 Ocakta Ankara'da başlayan kongrede İsmet İnönü kendisine oy verilmemesi halinde çok kötü şeylerin olabileceğini hatta Ankara'nın başkent olmasının bile tehlikede olduğunu savundu. Bülent Ecevit'i ise ironik bir biçimde aşırı sola yakın olmakla itham etti. 5 Mayıs'ta yoğun strese dayanamayan İsmet İnönü kalp krizi geçirmiş ve doktor eşliğinde konuşmaya gelmişti. Parti meclisine güveni kalmadığını vurgulayan bir konuşma yaptı. Bülent Ecevit oy birliğine yakın bir sonuçla genel başkan seçilirken Milli Şef ağır bir darbe aldı ve siyaset sahnesine veda etti¹¹⁸.

Kongre günü THKO liderleri Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Hüseyin İnan idam edilirken, bir başka sol örgüt Türkiye Halkın Kurtuluşu Ordusu Cephesi liderleri Mahir Çayan ve arkadaşları ise yakalandıkları hapisshaneden kaçtı. Ordunun Kızıldere Köyüne sığındılar. Güvenlik Güçleri tarafından teslim ol ihtarına uymayan Mahir Çayan ve arkadaşları öldürülürken Ertuğrul Kürkçü sağ olarak yakalandı. Netice sol örgütler büyük bir darbeye liderleri öldürülerek tasfiye edildi¹¹⁹. 1973 yılına girildiğinde ülke de sol militarist hareketler büyük ölçüde bastırılmış, kargaşa ortamı normalleşmeye başlamıştı. Parlatentonun ilk işi Cumhurbaşkanını seçmektir.

Genel kanı darbeden sonra Cemal Gürsel'in ve 1966 yılında Cevdet Sunay'ın olduğu gibi Genelkurmay Başkanı Faruk Gürlerin Cumhurbaşkanı olması ve geleneğin bozulmaması idi. Bunu daha önceden planlayan Faruk Gürler emekli olmuş ve Cumhurbaşkanı kontenjanından senatoya girmişti. Ordu üst kadrolarında genel görüş Gürler'in Cumhurbaşkanı olacağıydı. Fakat iki büyük parti lideri Ecevit ve Demirel Gürlerin yerine Amiral Fahri Korutürk ismi üzerinde mutabık kaldı ve ülke tarihinin altıncı Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk oldu¹²⁰. Korutürk isminin de mutabık kalınmasının ana sebebi herhangi bir partiyle göbek bağı olmayışı ve siyasi yapıya vakıf olmasıydı. Bir başka önemli nokta ise Genelkurmay başkanının

¹¹⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.378.

¹¹⁸ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.218.

¹¹⁹ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.203-204.

¹²⁰ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.180.

Cumhurbaşkanı olması geleneğini sessizce ortadan kaldırılma fikrinin ağır basması Demirel ve Ecevit'in bu konuda fikir birliği yapmasıydı.

Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı sıfatıyla ilk iş olarak Naim Talu'ya genel seçimlere kadar geçici hükümet kurma yetkisi verdi. Partiler ise yaklaşan seçimler öncesi daha fazla oy toplama telaşındaydılar. Seçim meydanlarında en popüler aday partisine yeni bir soluk getirmeyi başaran Bülent Ecevit idi. "Ak günlere" adlı seçim bildirgesiyle seçim startını veren Ecevit, meydanlarda "demokratik sol" vurgusunda bulundu. İsmet İnönü'nün ortaya attığı "ortanın solu" artık çok az telaffuz edilmeye başladı. İsmet İnönü'nün merkeze daha yakın olan politik anlayışını sloganlardan da silen yeni başkan devrimci tonda seslere yer verdi¹²¹.

Sağın en güçlü partisi yine Adalet Partisi idi. Demirel kendine problem çıkaracak bir parti görmüyordu. Demirel'i eleştiren eski Adalet Partili Erbakan ve Milliyetçi Hareket Partisi dönemin sağ çizgideki partileriydi. Bunlar içinde Erbakan çizgisini yukarıya taşıyabilecek bir lider imajı vermekteydi Faizsiz bankacılık¹²² fikri ve liberalleşmeye dönük sanayi söylemi ile ön plandaydı. Vaatleri sağ seçmene yeni bir seçenek sunuyordu.

Neticede 1973 seçimleri son derece manidar bir sonuç ortaya çıkarmıştı. %66'lık bir katılımın olduğu seçimde, Adalet Partisi ağır yara aldı. Solun yeni lideri olan Ecevit, büyük sürpriz yapmıştı. %33 oy oranı ve 185 milletvekili ile birinci sıradaydı. %6 yükseliş yakalayan Bülent Ecevit başkanlık yarışının ardından seçimlerden de güçlü bir şekilde çıkmıştı.

AP %17 oy kaybederek 149 vekil elde etti. Sol taban erirken AP'nin oy kaybetmesinin ana nedeni sağda iki yeni güçlü parti daha çıkmasıydı. Bunlardan biri Necmettin Erbakan'ın Milli Selamet Partisiydi. Demirel'in kendi eliyle partisinden çıkardığı muhalefetin kendisine güçlü bir rakip olacağını düşünememişti. Milli Selamet Partisi %11'lik oy oranı ve 48 milletvekili çıkarmıştı. Erbakan İlk kez girdiği seçimlerde sağ seçmeni iyi analiz etmiş ve seçmenin isteklerini seçim programında kullanarak önemli bir çıkış yakalamıştı.

Diğer parti Demokrat Parti'idi. Partinin genel başkan vekilleri tanıdık iki simaydı. Birisi Yeni Türkiye Partisiyle siyasi hayata giren Yüksel Menderes ki

¹²¹ Esmer, "Propaganda, Söylem ve Sloganlarda Ortanın Solu", s.79.

¹²² Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.182.

Adnan Menderes'in oğluydu. Diğeri ise Demirel'e karşı Adalet Partisi içinde genel başkanlık seçimini kaybetmiş, Erbakan gibi Demirel'e muhalif Sadettin Bilgiç idi¹²³. Bu partide Adalet Partisine çok büyük darbe vurmuş %11'lik oy oranı ve 45 vekili meclise göndermişti.

Milliyetçi Hareket Partisi ise sol cenaha karşı gösterdiği sert taban karşıtlığı ile oylarını yüzde 0,4 oranında yukarı taşımıştı. Parti vekil sayısını 3'e yükseltmişti. Soldaki muhalif partilerden Cumhuriyetçi Güven Partisi 13 vekil, Türkiye Birlik Partisi ise 1 vekil alabilmişti. 1969 genel seçimlerine göre Güven Partisi 2 vekil kaybederken Türkiye Birlik Partisi 7 vekil kaybetmişti¹²⁴.

Seçimlerin sona ermesiyle siyasi kamuoyunda büyük bir rahatlama olacağı konuşulurken, şaşırtıcı bir biçimde yeni bir kriz ortamına girildi. Zira üç ayı aşkın süre siyasi partiler yeni bir hükümet kuramadı. Milli Selamet ve Halk Partisi ortaklığının kurulması 7 Şubat 1974'te mümkün oldu. Kuşkusuz bunun en büyük nedeni CHP birinci parti olmakla birlikte sağda üç parti vardı ve bunların hangisiyle mutabakat sağlansa bir diğer sağ parti hükümete güvenoyu vermekten vazgeçiyordu. Sonuçta merakla beklenen adım atılmış ve ordunun ve milletin sabrının sınırları fazlasıyla zorlamasına rağmen devlet nihayet hükümetine kavuşmuştur¹²⁵. Buna rağmen siyasi kaos ortamının bittiği söylenemezdi. Çünkü muhafazakar seçmen tabanlı Milli Selamet Partisi ile "devrimci" kesime daha çok yaklaşan Ecevit'in ortaklığı merak konusuydu. Ancak koalisyon ılımlı bir program benimseyerek hem ordu hem de sermaye sahiplerini telaşlandırmayan anlayışla yola çıkma kararı aldı. Burada en önemli rolü ise koalisyonun kuyusunu kazmakla meşgul olan Demirel üstlenmişti. Çünkü Demirel bu büyük düşüşü sindirememiş Erbakan'ın kendi partisinden çıkıp koalisyon ortağı olmasını kabullenememişti. Sağ tabana "kışkırtıcı" mesajlar veriyor hatta "Bülent Ecevit'e "Büllende" diye hitap ediyor. Şili'de darbe sonrası öldürülen "Allende'nin" sonunu paylaşacağı imasında bulunuyordu"¹²⁶.

Koalisyon hükümetinin anlamadığı noktalar olmasına rağmen aldığı iki büyük karar vardı. Birincisi Kıbrıs'ta Rum kuvvetlerinin darbe yaparak yönetimi ele geçirmesine karşı adaya başarılı bir çıkarma yaparak oradaki Halkın haklarını

¹²³ Bulut, "27 Mayıs'tan Günümüze Paylaşılmayan Demokrasi Mirası", s.82.

¹²⁴ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari s.8.

¹²⁵ Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.232.

¹²⁶ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.184.

güvence altına almasıydı. İkinci karar ise haşhaş ekimi yasağının kaldırılmasıydı. ABD’de kendisine tehdit oluşturduğu gerekçesiyle Türkiye’deki haşhaş ekiminin durdurulmasını istemişti. Nihat Erim hükümeti bu yasağı uygulamaya koymuştu. Fakat Orta Anadolu çiftçisi yasaklardan etkilenmiş ve yoksullaşmıştı.

Bülent Ecevit net bir tutumla haşhaş ekimi yasağının kaldırması kararı uygulayacağını söyledi. Demirel Ecevit’i “yüce mahkemenin aldığı kararı çiğnemekle¹²⁷” itham ediyordu. Koalisyon hükümeti Amerika’ya rağmen bu konuda yeniden serbestlik sağlamıştı. Sonunda yasası meclisten geçti. Ecevit hem haşhaş meselesi hem de Kıbrıs çıkarmasıyla aldığı kararı seçmen nezdinde kendisine hemen artı puana dönüştürme peşinde koşarak koalisyon ortaklığını bitirdi. 18 Eylül 1974’te Ecevit istifa etti. Bülent Ecevit, koalisyonu bozarken yeni bir hükümetin kurulamayacağını ve yapılacak erken genel seçimde tek başına iktidar olmayı umuyordu. Cumhurbaşkanı Korutürk senatör Sadi Irmak’a hükümet kurma görevi verse de Güven Partisi dışında diğer partiler destek vermedi.

Yeni hükümet Demirel tarafından kuruldu.15 bakan Adalet Partisi, 8 bakan Milli Selamet Partisi, 4 bakan Güven Partisi 2 bakan ise Milliyetçi Hareket Partisine verilmişti¹²⁸. Bu koalisyon da kuşkusuz bakanlık sahibi olan partiler nüfuzlarını aşırı derece kullanacak her parti kendi yandaşına sahip çıkacaktı. 1977 yılına kadar devam eden bu koalisyon artan şiddet eylemleri ve ekonomik istikrasızlığa yenik düşecek ve sonunda genel seçim yolu gözükecekti¹²⁹.

Genel Seçimler 5 Haziran 1977’de yapılırken Ecevit Halk Partisi tarihinin en çok oyunu aldı. 213 milletvekili ve %41 oy oranıyla Adalet Partisi ise toparlanmış gözüküyordu. %36 oy oranı ve 189 vekil almıştı. Geçen seçime göre %7’lik artışla Milli Selamet Partisine kaptırdığı oyları geri almış durumdaydı. Geçen seçime göre 40 vekil daha fazla kazanmıştı.

Milli Selamet Partisi %3 oranında bir düşüş yaşadı. 48 vekilin yarısını kaybetmişti. Oy potansiyelini geri kazanmış olan Milliyetçi Hareket Partisi 1965’teki oy seviyesini yakalayarak %6 oy ile 16 vekil kazandı. Seçimin dramatik sonucu

¹²⁷ Çavdar, *1950’den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.238.

¹²⁸ Çavdar, *1950’den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.243.

¹²⁹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.381.

Demokratik Parti'deydi. Adanan Menderes'in oğlunun partisi % 11'den oyunu % 1'e düşürerek siyasi hayatını tamamladı¹³⁰.

Ecevit meclisteki bağımsızları yanına alarak yeni bir hükümet kurmayı başardı. Fakat kısa sürede başarısızlığa uğradı. Bunun en temel sebepleri olarak; 1976'dan itibaren üniversitelerin artan siyasi olaylar, 1 Mayıs 1977'de İstanbul'da 1 Mayıs gösterilerinde 34 kişinin hayatını kaybetmesi, devlet kurumlarında karşılaşılan ayrımcılık ve Hükümetin güvenoyu alamaması sayılabilir¹³¹.

Temmuz 1977'de Demirel liderliğinde ikinci Milliyetçi Cephe hükümeti kurdu. Fakat anarşi hükümetin geleceğini tehlikeye düşürüyordu. Bu siyasi kaos ortamında 11 Aralıkta yerel seçimler yapıldı. MSP dışında diğer üç parti oylarını artırdı. Hükümet güvenoyu alamayınca düştü. Demirel ile uyuşamayan 11 milletvekili Adalet Partisinden istifa ederek Ecevit ile ortak hükümet kurma konusunda anlaşdı¹³².

Ocak 1978'de Ecevit'in kurduğu hükümet Ekim 1979'a kadar ayakta kalabilirdi. Bürokrasi ve devlet kademelerinde bile had safhaya çıkan ayrılıkçı hareketler yönetimi felce uğramıştı. Bu durumun yanına terör ve şiddet olayları da eklenince iş içinden çıkılmaz hale gelmişti. Siyaset, ekonomi, sokaklar darmadağın olmuştu. Örneğin Cumhurbaşkanı Korutürk'ün yerine 100 tur oylamanın sonunda bir Cumhurbaşkanı seçilememesi acizliğin ve siyasi sefilliğin en net ifadesiydi¹³³. Böyle bir ortamda hükümet kuran Demirel sadece kaosu değil darbeyi de kucağında bulacaktı.

4.2. 1980 Darbesi ve Siyasi Hayat

Ordu kaos ortamını fırsat bilerek harekete geçti. Ordunun üst kadrosu Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren¹³⁴ başkanlığında, Kara Kuvvetleri

¹³⁰ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari s.9.

¹³¹ *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, s. 624.

¹³² Çavdar, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, s.248.

¹³³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.382.

¹³⁴ "Türk Silahlı Kuvvetlerinin 17'nci Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Ahmet Kenan EVREN, 1918 yılında Manisa/Alaşehir'de doğdu. 1938 yılında Kara Harp Okulundan, 1940 yılında Topçu Okulundan mezun oldu. 1946 yılına kadar Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı çeşitli birliklerde Takım ve Bölük Komutanlığı yaptı. 1949 yılında Harp Akademisini kurmay subay olarak bitirdikten sonra; 28'inci Tümen Topçu Alayında Batarya Komutanlığı, Genelkurmay Eğitim Daire Başkanlığı emrinde Proje Subaylığı, 33'üncü Tümen Topçu Komutanlığında Tabur Komutanlığı, 1'inci Ordu Harekât Başkanı Yardımcılığı, Kara Harp Akademisinde Öğretim Üyeliği, 9'uncu Kore Türk Tugayı

Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşuyordu. Darbe gece 03.00'da ilan edildi. İlk bildiri şu şekilde idi:

“Yüce Türk Milleti;

“Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bu bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

“Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

“Aziz Türk Milleti:

Harekât Eğitim Şube Müdürlüğü ve Kurmay Başkanlığı, Ordu donatım Okulu Kurmay Başkanlığı, 2'nci Ordu Harekât Eğitim Başkanlığı, 227'nci Piyade Alay Komutanlığı ve 9'uncu Kolordu Kurmay Başkanlığı görevlerini yürüttü. 1963 yılında Tuğgeneralliğe terfi etti. Tuğgeneral rütbesi ile Kara Kuvvetleri Okullar Daire Başkanlığı yaptı. 1966 yılında Tümgeneralliğe terfi etti. Tümgeneral rütbesi ile 58'inci Er Eğitim Tümen Komutanlığı ve 2'nci Ordu Kurmay Başkanlığı görevlerinde bulunmuş, 1970 yılında Korgeneralliğe terfi etmiştir. Korgeneral rütbesi ile 2'nci Kolordu Komutanlığı, Kara Kuvvetleri Denetleme Kurulu Başkanlığı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanlığı görevlerinde bulunduktan sonra 1974 yılında Orgeneralliğe terfi etti. Orgeneral rütbesinde Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı, Genelkurmay 2'nci Başkanlığı, Ege Ordu Komutanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevlerini yürüttü. 7 Mart 1978 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına atandı. 12 Eylül 1980 Harekât'ının ardından 9 Kasım 1982 tarihine kadar "Devlet, Millî Güvenlik Konseyi ve Genelkurmay Başkanlığı", 1 Temmuz 1983 tarihine kadar Cumhurbaşkanı, Millî Güvenlik Konseyi ve Genelkurmay Başkanı olarak görev yaptı. 1 Temmuz 1983 tarihinde kendi isteği ile Genelkurmay Başkanlığından emekli oldu. 1983-1990 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin 7'nci Cumhurbaşkanı olarak görev yaptı. Bayan Sakine EVREN ile evli olan Orgeneral Ahmet Kenan EVREN'in üç çocuğu vardır. 9 Mayıs 2015 tarihinde vefat etti. Ankara'da Devlet Mezarlığı'nda toprağa verildi.” <http://www.tsk.tr/> Erişim Tarihi: 21 Ocak 2016.

“İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur¹³⁵.

“Girişilen hareketin amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

“Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00' den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur. Bu kollama ve koruma hareketi hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13.00' deki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükunet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmelerini beklerim¹³⁶.”

Sabah saat 05.30'da Süleyman Demirel, Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan'a Genelkurmay Başkanı Kenan Evren tarafından birer tebliğ gönderildi. Tebliğlerde *"TSK yönetime el koymuştur. Hükümetiniz feshedilmiş, parlamento üyeliğiniz düşmüştür. Talimatı getiren subayın ikazlarına uyunuz"* beyanatına yer verildi. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel için Hamza Köy Gelibolu adresi belirtilirken, Necmettin Erbakan'a ise Uzun Ada İzmir adresi olarak verildi. Ecevit ve Demirel eşleriyle birlikte aynı uçakla Hamza Köy'e götürüldü. 11 Ekim 1980'e kadar burada kaldılar. 12 Eylülde Necmettin Erbakan, 14 Eylülde Alparslan Türkeş Uzunada'ya götürüldü¹³⁷.

13 sıkıyönetim bölgesi oluşturuldu ve 13 general görevlendirildi. Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay dışındaki derneklerin faaliyetleri durduruldu. Emniyet Genel Müdürlüğü ve dahilinde ki polis teşkilatı Jandarma Genel

¹³⁵ *Zaman Gazetesi*, 12 Eylül 2014.

¹³⁶ *Bir gecede değişimin adı: 12 Eylül Darbesi*, <http://www.cnnurk.com/> Erişim Tarihi: Aralık 2015.

¹³⁷ *Zaman Gazetesi*, 12.09.2014.

Komutanlığı'nın emrine devredildi. Darbe günü Emniyet ve MİT üst düzey yöneticileri Genelkurmay Başkanlığı'na davet edildi. TRT ile PTT genel müdürleri beraber yakalandılar. Milli Güvenlik Konseyi'nin başkan ve dört üyesi TBMM Onur Salonu'nda törenle yemin ederek görevine başladı. 20 Eylül 1980'de Kenan Evren Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu'yu başbakan olarak atadı¹³⁸. 21 Eylül'de Bülend Ulusu'nun bakanlar kurulu listesi, MGK'da kabul edildi. Hükümet fesh edilmiş oldu¹³⁹.

1402 Sayılı Yasa, sıkıyönetim komutanlarının bütün kamu personelini gereksiz görevden alabilecek şekilde yeniden düzenledi¹⁴⁰. 17 siyasi partinin tüm faaliyetleri yasak edilip binalarına el konuldu¹⁴¹. 16 Ekim 1981'de MGK Siyasi partilerin feshine ilişkin yasayı kabul etti. 29 Ekim 1980 günü MGK'nın yayınladığı bildiri sonrası Bülent Ecevit, CHP Genel başkanlığından istifa etti, tutuklanıp cezaevine kondu¹⁴². Bülent Ecevit, dört ay hapis cezasına çarptırıldı¹⁴³. TİP Başkanı Behice Boran ve TÖB-DER¹⁴⁴ Başkanı Gültekin Gazioğlu Türk vatandaşlığından çıkarıldı¹⁴⁵.

MHP genel merkezine baskın düzenlendi. Ülkücü grupların çoğu Mamak Askeri ceza evine gönderildi. 5'i idam, 9'u müebbet hapis olmak üzere 219 MHP mensubu 6 ay ile 36 ay arasında değişen hapis cezasına çarptırıldı. 3 sanık hakkındaki dava düştü. 6 sanık hakkında takipsizlik kararı verildi, 2 sanık yargılama sırasında hayatını kaybetti. Alparslan Türkeş, 11 yıl, 10 ay hapis cezasına çarptırıldı¹⁴⁶.

¹³⁸ Bülend Ulusu 1923 yılında İstanbul Üsküdar'da doğdu. 1942 yılında Deniz Harp Okulundan mezun olduktan sonra çeşitli gemi ve karargâhlarda görev yaptı. 1964 yılında Tuğamiral olduktan sonra 1967 yılında Tümamiralliğe terfi ederek denizde filo komutanlıklarında bulundu. 1970-1974 arasında Koramiral rütbesiyle Kuzey Deniz Saha Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı ve Donanma Komutanlığı görevlerini yürüttü. 1974-1977 yılları arasında Oramiral rütbesiyle Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı, 1977-1980 arasında ise Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yaptı. 80-83 arasında Başbakanlık görevini yerine getiren Ulusu, 1983-1987 arasında ise Parlamentoda milletvekilliği yaptı. www.tbmm.gov.tr Erişim Tarihi:24.01.2016.

¹³⁹ *Zaman Gazetesi*, 12.09.2014.

¹⁴⁰ <http://www.aljazeera.com.tr/>, Erişim Tarihi: 15.12.2015.

¹⁴¹ Altay Öymen, "12 Eylül'ün kapattığı- 17 partiden biri", *Radikal*, 25.05.2013.

¹⁴² Hikmet Bila, *CHP-1919 -1999*, İstanbul, 1999,s.357.

¹⁴³ *Giyotin yılı 1980 ve sonrası*, www.Radikal.com.tr. Erişim Tarihi, 15.12.2015.

¹⁴⁴ Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği.

¹⁴⁵ *Giyotin yılı 1980 ve sonrası*, www.Radikal.com.tr. Erişim Tarihi, 15.12. 2015.

¹⁴⁶ İdris Gürsoy, "12 Eylül İşte o fotoğrafın hikâyesi", <http://www.aksiyon.com.tr/>. Erişim Tarihi 15.12.2015.

Darbe sonrası üç yıl içerisinde önemli kanunların tamamına yakını değiştirildi. Askeri yönetimin belirlediği Danışma Meclisi Anayasa hazırladı. 1982 yılında referandum yapıldı. Aleyhte konuşmanın ve propaganda yapmanın yasak olduğu "güdümlü" referandumda, yüzde 92'lik "evet" oyu ile yeni anayasa kabul edildi¹⁴⁷. 2012 yılında yayımlanan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu'nda 12 Eylül Darbesi'nin bilançosu şu şekilde ifade edilmiştir;

"650.000 kişi gözaltına alındı. 1 milyon 683 bin kişi fişlendi. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı. 7 bin kişi için idam cezası istendi. 517 kişiye idam cezası verildi. Haklarında idam cezası verilenlerden 50'si asıldı (26 siyasi suçlu, 23 adli suçlu, 1'i Asala militanı). İdamları istenen 259 kişinin dosyası Meclis'e gönderildi. 71 bin kişi TCK'nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılandı. 98 bin 404 kişi örgüt üyesi olmak suçundan yargılandı.

388 bin kişiye pasaport verilmedi. 30 bin kişi sakıncalı olduğu için işten atıldı. 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarıldı. 30 bin kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gitti. 300 kişi kuşkulu bir şekilde öldü. 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelendi. 937 film sakıncalı bulunduğu için yasaklandı. 23 bin 677 derneğin faaliyeti durduruldu. 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verildi. 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendi. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verildi. 31 gazeteci cezaevine girdi. 300 gazeteci saldırıya uğradı. 3 gazeteci silahla öldürüldü. Gazeteler 300 gün yayın yapamadı. 13 büyük gazete için 303 dava açıldı." 39 ton gazete ve dergi imha edildi. Cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirdi. 144 kişi kuşkulu bir şekilde öldü. 14 kişi açlık grevinde öldü. 16 kişi kaçarken vuruldu. 95 kişi çatışmada öldü. 73 kişiye doğal ölüm raporu verildi. 43 kişinin intihar ettiği bildirildi¹⁴⁸."

"1 Eylül 1982 tarihi itibarıyla, 17.540'ı tutuklu, 6.512'si hükümlü olmak üzere cezaevlerinde toplam 24.598 kişi bulunmaktaydı. 1 Eylül 1982 tarihi itibarıyla haklarında yasal işlem yapılan parlamenter, avukat, gazeteci, sendikacı ve dernek mensubu sayıları incelendiğinde, işlem yapılan kişi sayısının toplam 15.685 gibi yüksek bir rakama ulaştığı ve 3.754 kişinin tutuklandığı görülmektedir. Buna karşılık

¹⁴⁷ *Bir gecede değişimin adı: 12 Eylül Darbesi*, <http://www.cnnturk.com/> Erişim Tarihi: 15.12.2015.

¹⁴⁸ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu Raporu*, Cilt 2, 2012, s.840-841. www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt2.pdf, Erişim Tarihi 15.12. 2015

yargılama sonucunda hüküm alan kişi sayısı ise sadece 372'dir. 9 Eylül 1983 itibariyle ölüm cezalarının durumuna bakıldığında, Askeri Yargıtay'da ölüm cezası verilmiş olan 161 dosya bulunduğu, bunların 66'sının onaylandığı, 76'sının bozulduğu ve 25 idam cezasının infazının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ölüm cezalarıyla ilgili 1982 verileri ise idamlarla ilgili siyasi görüş ayrımına göre değerlendirme yapmaya imkân verir niteliktedir.

Buna göre; Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri tarafından 53'ü sağ, 86'sı sol, 3'ü bölücü ve 1'ise belirsiz olmak üzere toplam 143 ölüm cezası verildiği, bunlardan 34'ünün Askeri Yargıtay tarafından onaylandığı, 33'ünün ise bozulduğu, Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi tarafından 9'u sağ 12'si sol görüşlü, 4'ü firarda ve 1'i çatışmada ölen olmak üzere 26'sının onaylandığı anlaşılmaktadır"¹⁴⁹.

¹⁴⁹Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu Raporu, s.843-844.

II. BÖLÜM

1980-1983 YILLARI ARASINDA SOSYAL HAYAT

2.1. Eğitim

Eğitim, tüm maddi ve manevi kurumların bilgi deneyim ve tecrübelerinin gelecek nesillere aktarılması ve bu bağlamda kurumların devamı açısından olmasa olmaz bir gerekliliktir. Bu çerçeveden bakılırsa iki ana başlık altında eğitimin işlev ve görevlerini toplayabiliriz. Birincisi, milleti meydana getiren en önemli unsur ve millet olma benliğinin devamı açısından yegâne etkindir. İkincisi, toplumun maddi manevi mirasının gelecek nesillere aktarılması ve sağlam temeller inşa etme noktasında en önemli unsurdur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti de cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde her medeni toplum gibi eğitimin önemin farkındaydı. Hem geçmişe dönük tecrübe ve bilgi birikimleri hem de ileriki kuşakların yetiştirilmesi için önemli adımlar atma gereği hissedilmişti. Bu nedenle anayasal bir düzenlemeyle Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı kuruldu¹⁵⁰.

Milli Eğitim Bakanlığı gerek Cumhuriyet'in kurucu ideolojisinin siyasi iktidar olduğu dönemde gerek Demokrat Parti döneminde gerekse çok partili hayat ve darbe dönemlerinde sürekli yeni bir dizayn içerisinde işlevini yürütmeye çalışsa da siyasi ideolojinin etkisinden kurtulamadı. Bu yenileme çalışmalarından en önemlisi ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin son otuz beş yılında önemli bir dönüm noktasını teşkil eden 12 Eylül 1980 darbesi döneminde gerçekleştirilmiş ve darbe felsefesinin topluma oturtulması ve istenen insan tipinin yetiştirilmesi için her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bir reform yapılmıştır.

12 Eylül 1980 sabahı Kenan Evren yönetimindeki ordunun yönetime el koyması ve siyasi faaliyetleri yasaklamasının ardından kendi üst kadrosunu oluşturmaya başlamış ve en önemli bakanlıklardan biri olan Milli Eğitim Bakanlığına Hasan Sağlam'ı atamıştır. Balıkesir de doğan ilk ve orta öğrenimini burada tamamlayan Hasan Sağlam 1960 yılında Harp Akademisi'ne adım atmıştır. Ordu bünyesinde çeşitli görevler ifa eden Hasan Sağlam, Ardahan Tugay Komutanlığı,

¹⁵⁰ Kemal Koçak, *“Talim ve Terbiye'nin Türk Eğitim ve Kültür Politikalarındaki Tarihi Yeri”*, s.1.

Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay komutanlığı yapmış 1977 yılında ise Tuğgeneralliğe terfi etti. Ayrıca 12 Eylül 1980 ihtilalinin ardından kısa süre Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği yaptı. 20 Eylül 1980 ile 12 Aralık 1983 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlendi¹⁵¹.

2.1.1. Milli Eğitim Şuraları

12 Eylül 1980 darbesinden sonra darbe ideolojisinin hayata geçirilmesi gerekiyordu aksi takdirde gelecek kuşakların darbe ideolojisinden bağımsız hareket etmesi anlamına geliyor ve bu durum darbenin sadece bir geçiş dönemi hüviyetine bürünmesi anlamına geliyordu. Darbe zihniyetinin sürekliliği açısından eğitim büyük önem taşıyordu. Sonuç olarak eğitimin yeniden düzenlenmesi ve reform yapılması konusunda iki önemli şura düzenlendi. 10. ve 11. Milli Eğitim Şuraları, Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam'ın başkanlığında toplandı.

2.1.1.1. Onuncu Milli Eğitim Şurası

Onuncu Milli Eğitim Şurası 22-26 Haziran 1981 tarihleri arasında toplanmıştır. Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam yaptığı açılış konuşmasında ülkenin ekonomik, siyasi, sosyal kısacası her alanda ülke ihtiyaçlarına cevap verebilecek, çağdaş felsefeye uygun, teknolojik gelişmelere uyum sağlayacak birey yetiştirme amacıyla hareket edildiğinin altını çizerek yeni bir reforma ihtiyaç olduğunu belirtti¹⁵².

Onuncu şurada başlıca şu kararlar alındı;

1. Okul öncesi 0-60 ay arası olması,
2. Okul öncesi zorunlu kılınmayacak fakat ilerleyen zaman zarfında

herkese zorunlu hale getirilmesi,

¹⁵¹ Derya Tan, *Milli Eğitim Bakanları Ve Eğitim İcraatları (1980-1999)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007, s. 7-8.

¹⁵² X. Milli Eğitim Şurası, http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113455_10_sura.pdf, erişim tarihi 28.09.2015.

3. Okul öncesi eğitim faaliyetlerinin daha çok kırsal alanda ve gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerde Türkçe hitabetin kullanımına öncelik tanıyacak bir şekilde ilerletilmesi,

4. Ana sınıfında kullanılacak materyal ve el kitabı hazırlanması,

5. Öğrencilerin eğitiminde kullanılacak “Öğrenci Gelişim Dosyası” hazırlanması,

6. Mevcut öğretmen kaynaklarının okul öncesi alanda kullanılması,

7. Okul öncesi öğretici personelin hizmet içi eğitime tabi tutulması,

8. Fırsat eşitliği çerçevesinde ihtiyaca yönelik programlar düzenlenmesi ve şura kararına uygun hareket edilmesi,

9. Temel eğitimin yaygınlaştırılması ve temel eğitime giriş yaşının yediden altıya indirilmesi,

10. Temel eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik tüm finans kaynaklarının kullanılması ve eğitim haritaları oluşturularak durumun daha net ifade edilmesi,

11. Temel eğitimi yürüten personelin yeniden eğitime tabi tutulması,

12. Orta öğretimin çok amaçlı liselerin mesleki ve teknik lise düsturuna göre yeniden elden geçirilmesi,

13. Milli Temel Eğitim Kanunu’nun 28. Madde’sinin şura kararları doğrultusunda yeniden düzenlenmesi,

14. Yine orta öğretimdeki personelin hizmet içi uygulamalara tabi tutulması,

15. Temel eğitim ikinci kademe ve ortaöğretime yönelik eğitici ihtiyacının karşılanması kararları alınmıştır¹⁵³.

Kararlar incelendiğinde temel eğitim, okul öncesi ve ortaöğretim yeniden gözden geçirilmiş ve Milli Eğitim Temel Kanunu yeniden düzenlenmiştir. Özellikle temel eğitimin ülkenin her bölgesin etkin bir şekilde ifa edilmesi noktasında finansman ve öğretici ihtiyacının giderilesi net bir dille beyan edilmiştir.

¹⁵³ X. Milli Eğitim Şurası”, http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113455_10_sura.pdf, Erişim tarihi 28.09.2015.

2.1.1.2. Onbirinci Milli Eğitim Şurası

Hasan Sağlam, bakanlığı döneminde ikinci kez Milli Eğitim Şurası'nı toplamıştır. 8-11 Haziran 1982'de toplanan şurada gündemdeki konular değerlendirmeye alındı. Başlıca konular, öğretmen eğitimi ve gelişimi, buna karşı önerilen teklifler ve sorunlar, hizmet içi eğitim kursları faaliyetleri ve öğreticilerin sorunları ve çözüm önerileri değerlendirmeye alınmıştır¹⁵⁴.

On Birinci Milli Eğitim Şurasında başlıca ele alınan konular ve kararlar şu başlıklar altında toplanılabilir;

1. Başlangıçta sadece ülkenin batı kısmında veya metropol diye tabir edilen büyük şehirlerde öğretimin her kademesine ait bina yapıları mevcutken, bir yıllık sürede ülkenin her bölgesinde eğitim enstitüleri ve öğretmen okulları açılmaya başlanmış,
2. Milli Eğitim Temel Kanununun kabul edilmesiyle her öğreticiye iki yıl zorunlu yüksek öğretim eğitimi almış olma şartı getirilmiş,
3. Eğitim alanında öğretmenlerden daha verimli yararlanmak adına hizmet içi eğitim kursları ve çeşitli kurslar ile öğretmenlere yönelik yenileme çalışması yapılmıştır.
4. Yine öğretmenlere çeşitli alanlarda yüksek lisans ve doktora yapma imkanı sağlanmıştır.
5. Öğretici sertifikası verilirken son 15 yıl içinde çeşitli dallara göre uygulamada farklılık gösteren uygulamaya son verilmiş ve eğitim sertifikasına sahip bir öğretmenin her dersi okutabilecek olması esasına dayanan bir sertifika programı uygulanmıştır.
6. Öğretmenlere çeşitli dallarda geçiş imkânı zorlaştırılmış, okul değiştirme imkanı güç şartlara bağlanmıştır.
7. Öğretmenlik meslek bilgisi %25, Genel Kültür Bilgisi %12,5, alan bilgisi %62,5, olarak hesaplanmış ve bu düzenlemeye uygun hareket edilmesi kararı alınmış,

¹⁵⁴ *XI Milli Eğitim Şurası*" http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113508_11_sura.pdf, Erişim Tarihi, 28.09.2015.

8. Öğretmen yetiştiren enstitü ve okullarda eğitimin daha çeşitli hale getirilmesi için ders kredisi iki krediye düşürülmüş böylelikle ders çeşitliliği artırılmış,

9. Hizmet içi eğitim teşkilatı sırasıyla, Müsteşar Yardımcısı, Personel Danışma Kurulu, Hizmet İçi Eğitim Genel Müdürlüğü, Bölge Hizmet İçi Eğitim Kurumu, İl Hizmet İçi Eğitim Birimi olarak yukardan aşağıya doğru bu şekilde birimlere ayrılmıştır¹⁵⁵.

Maddeler incelendiğinde Milli Eğitimin yenilenmesi konusunda özellikle öğretici nitelik ve kalitesinin artırılması konusunda belirgin kararlar alındığı görülmektedir. Ayrıca devamlılık açısından branş geçişlerinin sınırlanması okul değişikliklerinin zorlaştıracak tedbirler alınması önemli sayılabilecek adımlardır. Yine her eğitim sertifikası almış öğretmenin gerek genel kültür, gerek hizmet donanımı çerçevesinde her konuya hakim olması ve yetkin bir eğitici rolünü üstlenmesi gerekliliği konusunda hemfikir kalınmış ve hayata geçirilmiştir. Yine öğretici kalitesinin artırılmasına dayalı olarak iki yıl yüksek öğretim görme şartının öğretici vasfının bir adım daha ileriye taşındığının net bir ifadesidir.

Şura kararları içinde en önemli noktayı teşkil eden husus ise eğitim kurumlarının ülke geneline yayılması olmuştur. Bölgeler arası dengenin sağlanması konusunda önemli bir parametredir. Onuncu ve on birinci şuralar göstermektedir ki darbe süreci ile birlikte sadece siyasi alanda değil, eğitim alanında da yenileşmeye ve istenen ideal insan tipinin yetiştirilmesine gayret ediliyordu. Siyasi istikrarsızlık ortamında alınamayan kararlar darbe döneminde anarşi ortamının da sükûnete erdirilmesi ile alındığını görmekteyiz.

Bülent Ulusu hükümetinin siyasi olduğu eğitimde de günümüze kadar sirayet eden kısacası nesillerin kaderini etkileyecek kararlara imza attı. Yüksek Öğretim Kanunu'nun düzenlenmesi ve bunu denetleyecek Yükseköğretim Kurulu'nun tesisi darbenin sadece yüzeysel değil kurumlarıyla birlikte anayasal zemine oturtulmuş kendini kurucu irade ve hâkim gören bir anlayışın eseridir.

¹⁵⁵ *XI Milli Eğitim Şurası*, http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113508_11_sura.pdf, Erişim Tarihi, 28.09.2015.

2.1.2. Okul Öncesi Eğitimi

Okul Öncesi Eğitim, 1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında kaynak yetersizliği, yeterince ilgi gösterilmediğinin altı çizilmiş. Önceki yılların istatistiki verileri de incelenerek 1977-1978 yılları arasında resmi olarak sadece 984 okul öncesi eğitim veren okulun olduğu saptanmıştır. Özel eğitim veren okulların sayısının sadece 11 olduğu ortaya konmuştur. Toplamda 1270 olarak belirlenen okul öncesi eğitim veren kurum sayısı yetersiz görülmüştür. Yine kreş ve çocuk yuvalarının da yetersiz olduğu beyan edilmiştir¹⁵⁶.

1980-83 yılları arasında ülke genelinde 1.060. eğitim kurumu açılmıştır. Yine 1983 yılında 2 bin anasınıfı daha açılarak okul öncesi eğitim yaygınlaştırılmaya çalışılmış, aynı zamanda güzel Türkçe konuşma ve temel eğitime uyum konusunda anasınıflarına yönelik önem arttırılmaya çalışılmıştır¹⁵⁷.

2.1.3. İlköğretim

İkinci ve üçüncü beş yıllık kalkınma planlarında ilköğretim birinci kademe (ilkokul) yüzde yüz olması ön görülen okullaşma oranına bir türlü ulaşılamamış ve istenen hedefler yakalanamamıştır. Dördüncü beş yıllık kalkınma planından önce ilkokullarda okullaşma oranı 1977-1978 yıllarında %87.5 olarak hesaplanmıştır. Toplam öğrenci sayısı ise 5. 334.000 olarak belirtilirken derslik sayısı 124.715 bu rakamın 118.680'i planlı, 6.045 ise geçici binalarda hayata geçirilmiş durumda olduğu saptanmıştır. Ortaokullarda ise üçüncü beş yıllık kalkınma planında ortaokullarda okullaşma oranı yüzde 51.1. civarında iken öğrenci sayısındaki artış yüzde 18.3 seviyesinde kalmıştır.¹⁵⁸

1980-1983 döneminde İlköğretim de; birinci kademe yani ilkokul seviyesinde okullaşma oranı 1980-81 yılında %87.3, 1981-82 yılında %87.6, 1982-83 yılında ise %88.3 seviyesine çıkarıldı. İkinci kademe yani orta okulda ise 1980-81 öğretim

¹⁵⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Yayın No:DPT: 1664, Ankara, Nisan, 1979, s.434.

¹⁵⁷ Tan, *Milli Eğitim Bakanları Ve Eğitim İcraatları (1980-1999)*, s. 9.

¹⁵⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, s. 435.

yılında okullaşma oranı %38, 1981-82 öğretim yılında %41.2, 1982-83 öğretim yılında ise %43.9 olarak saptanmıştır¹⁵⁹.

67 ilde yeni 969 ilkokul ve 8 Yatılı Bölge İlkokulu açılmıştır. Buna rağmen talep yetersizliğinden dolayı üç yıl içerisinde 257 ilkokul kapatılmıştır. Buna karşın okullaşma oranı %88.3 olmuştur. Bu dönemde 180 ve üzeri nüfusa sahip tüm yerleşim yerlerine bir okul kazandırılması ve 5.253 derslik yapılması; 23 temel Eğitim Okulu ve bir bölge yatılı okulunun yapımı planlanmıştır¹⁶⁰. Milli Eğitimin Teşkilat yapısı yeniden düzenlenmiş, Temel ve Orta Eğitimde parasız yatılı ve burslu öğrenci statüsüne ilişkin kanun çıkarılmıştır¹⁶¹. 1984 yılında okulsuz bölge kalmadığı belirtilirken ulaşım elverişli olmayan coğrafyalarda 92 yatılı bölge okulunun faaliyet gösterdiği ifade edilmiştir¹⁶².

Tablo 1-1980-1983 Yıllarına Göre İlkokul ve Ortaokul Öğrenci, Öğretmen Sayıları ve Cinsiyet Dağılımı İle Birlikte Okul Sayıları¹⁶³

Yıl	Okul Sayısı	Erkek öğretmen Sayısı	Kız Öğretmen Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Erkek Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı
1980-1981	45.660	127.663	87.796	215.459	3.109.061	2.585.799	5.694.860
1981-1982	45.871	123.366	87.233	210.599	3.165.230	2.698.931	5.864.161
1982-1983	46.269	124.808	87.117	211.925	3.239.159	2.803.327	6.042.48

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine bakıldığı zaman okul sayısında sürekli bir artış net olarak gözükmemektedir. 3 yıl içinde 609 okulun eğitim hayatına katkı vermek üzere faaliyete geçtiğini görmekteyiz. Yine öğrenci sayısının 1980-1983 yılları arasında öğrenci sayısında 347.626 kişilik bir artışın olmuştur. Öğrenci

¹⁵⁹ Ersin Şahin, Hatice Çağlar Özteke, “1980-2000 yılları arası hükümete Programlarında İlköğretim”, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: XVII, Sayı 1, 2003,s.189.

¹⁶⁰ Tan, “Millî Eğitim Bakanları Ve Eğitim İcraatları (1980-1999)”, s.9,10.

¹⁶¹“Madde 1- Bu Kanunun amacı, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında öğrencilerin parasız yatılı veya burslu okumalarına ve bunlara yapılacak sosyal yardımlara ilişkin esasları düzenlemektir. Madde 2- Bu Kanun, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında parasız yatılı veya burslu okumaya hak kazanan öğrencileri kapsar”. *TC. Resmi Gazete*, Sayı: 17729, 19.06.1982.

¹⁶² Huriye Pınar Yördem, “Yatılı İlköğretim Bölge Okullarına İlişkin Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları (1923-2000)”, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2009,s.73.

¹⁶³ *İstatistikî Göstergeler 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012, s.65.

sayısındaki bu artış 130.098 kişisi erkek iken 217.528'i kız öğrenci nüfusunu oluşturmaktadır. Bu sonuca göre kız öğrenci erkek öğrenci sayısından 87.000 daha fazla olduğunu gözlemlenmektedir¹⁶⁴.

Kuşkusuz bu durumun darbe sonrası sosyal hayatın anarşi ortamından kamu düzenine geçişin etkisinin olduğunu net olarak söyleyebiliriz. Keza ters orantılı olarak bu durumun öğretmen nüfusuna da etki ettiğini görmekteyiz. Zira 1980-81 öğretim yılından 1981-82 öğretim yılına geçişte öğretmen sayısının tutuklamalar, yargılamalar, meslekten ihraç ve hapis cezalarının sonucu olarak 5 bin civarında azaldığı anlaşılmaktadır. Bu rakamın 4 binden fazlasını erkek öğretmen oluşturuyordu. 1983 yılında azalan öğretmen sayısının sadece 1.500 civarında bir rakam ile telafi edilmeye çalışıldı. Öğretmen kaybını ve artan öğrenci sayısı ile bütünlük sınıfların oluşması eğitim kalitesi açısından olumsuz sonuçlar doğurdu.

2.1.4. Genel ve Mesleki Liseler

Üçüncü beş yıllık kalkınma planının sonunda 1978 yılında iki devreli olmak üzere 714, genel lise olarak 871 lisenin var olduğu ortaya konmuştur. 871 lisenin 185'i il merkezlerinde 591'i ilçelerde 56 tanesi bucaklarda 39'u ise daha küçük yerleşim birimlerindeydi¹⁶⁵. Akşam Teknik ve Mesleki liselerin 1978 yılında sayısı 89, öğrenci mevcudu 22. 965 kişiydi¹⁶⁶.

Dördüncü beş yıllık kalkınma planının ikinci yılında Bülend Ulusu hükümeti döneminde ülke genelinde 9 teknik lise, 40 Endüstri Meslek Lisesi, 1 deniz meslek lisesi, 4 kız meslek lisesi, 2 Kız sanat ortaokulu, 5 pratik sanat okulu, 1 pratik kız sanat okulu, 1 otelcilik meslek lisesi, açılmıştır. Ayrıca "Okul Sanayi Eğitim Projesi", çerçevesinde 10 meslek, 6 kız meslek ile birlikte 6 ticaret lisesi de öğretim hayatına başlatılmıştır. Yine meslek edindirme çalışmaları kapsamında yirmi okulda çeşitli faaliyetler düzenlenerek okul çağını geçmiş bireylere eğitim hizmeti sunulmasına 11 Ekim 1982 yılında başlanmıştır¹⁶⁷.

¹⁶⁴ *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, s.65.

¹⁶⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, s.439.

¹⁶⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, s.441.

¹⁶⁷ Tan, *Milli Eğitim Bakanları Ve Eğitim İcraatları (1980-1999)*, s.10.

2.1.5. Özel Okullar

Özel Okullar Cumhuriyet döneminde devletçilik politikasının da etkisiyle istenilen seviyeye ulaşamadı. 14 Haziran 1973 yılında 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile birlikte tamamen devletin kontrolüne alındı. 1982 Anayasasıyla birlikte 27. ve 42. Madde hükümleri çerçevesinde, 1739 ile 222 sayılı kanun gereğince özel okul açma serbest hale getirildi. 1985 yılı sonrasında ise bazı teşvik edici düzenlemeler ile özel okul sayısı arttırılmaya çalışıldı. Özel okulların açılmasını teşvik etmek amacıyla 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarıldı¹⁶⁸.

2.1.6. Diğer Önemli Gelişmeler

1982 yılında 67 bin, 1983 yılında ise 38 bin olmak üzere toplamda 105 bin atama ve hizmet içi görevlendirmeler ile okulsuz öğretmen bırakılmamaya çalışılmıştır. Yine öğretmen evi öğretmen lojmanları bu dönemde önem kazanan konulardan biri haline gelmiş, ülke genelinde 42 öğretmen evi açılmıştır. Ayrıca 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 26 ile 34 maddelerinin yeniden düzenlenmesi, İstanbul'da belediyeye ait eğitim binalarının yani taşınmaz yapıların hazineye devri kararlaştırılmıştır. Din Kültürü, İnkılâp Tarihi, 1983 yılından itibaren öğretim hayatına sokulmuştur. Çıraklık eğitim merkezlerinin kapasitesi arttırılmıştır. Ülke çapında okuma yazma seferberliği başlatılmış bu bağlamda 105.544 kurs açılmış, 2.240.099 kişinin kurslara katılımı sağlanmıştır¹⁶⁹.

Yurt dışında görev yapan 943 öğretmene ek olarak 355 öğretici daha gönderilmiştir. 6.751 ilkokul öğretmeni, 5.666 diğer birim öğretmenleri, idareci ve Milli Eğitim çalışanları çeşitli hizmet içi eğitim kurslarına alınarak altı ay süreli eğitime tabi tutulmuştur¹⁷⁰. 210 okul idarecisi, öğretmen, İlköğretim müfettişi ve il milli eğitim müdür yardımcısından oluşan 400 kişi seminere alındı. Ayrıca Türkçenin düzgün kullanımı, özelliklerinin test edilmesi için sözlük kılavuzu ve sözlük hazırlandı. Edebiyat, Felsefe, Tarih, Matematik, Fizik, Coğrafya, Sanat Tarihi, Din

¹⁶⁸ Selçuk Uygun, *“Türkiye’de Düünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)”*, s.115.

¹⁶⁹ Tan, *“Milli Eğitim Bakanlari Ve Eğitim İcraatlari (1980-1999)”*, s 14.

¹⁷⁰ Tan, *“Milli Eğitim Bakanlari Ve Eğitim İcraatlari (1980-1999)”*, s 14-15.

Kültürü, Ev Ekonomisi vb. mesleki dersler için 19 branştan 19.371 Adet kadro kullanma izni sağlandı¹⁷¹.

Tablo 2-1980 ve 1985 Nüfus Sayımlarına Göre Okuma Yazma Bileme Oranları¹⁷²

Yıl	Okuma Yazma Bilen			Okuma Yazma Bilmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Toplam
1980	25.311.211	15.188.078	10.123.133	3.802.455	8.394.868	12.197.323
1985	33.321.762	18.824.697	14.497.065	2.932.964	6.770.698	9.703.662

1980 genel nüfus sayımında toplam nüfus 44.736.957 kişi olarak saptanmış, bu rakamın 25.311.211 kişisi okuryazar, 12.197.323 kişi ise okuma yazma bilmeyen olarak ifade edilmiştir. Okuma yazma durumu saptanamayan 15.089 kişinin 8.568'i erkek, 6.521'i ise kadın olarak beyan edilmiştir¹⁷³. 1985 yılında yapılan nüfus sayımında ise toplam nüfus 50.664.458 hesaplanmış, bunların 33.321.762 kişisi okuma yazma bilen 9.703.662'si ise okuma yazma bilmeyen nüfus olarak ifade edilmiştir. Okuma yazma durumu bilmeyen nüfusun 86.913 kişinin 43.193 kişi erkek 43.720 kişisi ise kadın olarak belirtilmiştir.

2.1.7. Yüksek Öğretim

1960 Anayasası üniversitelere özerklik çerçevesinde daha rahat hareket etme alanı sağlamış bununla birlikte denetim mekanizması görevini üstlenecek bir kurum ortaya koymamıştı. Bu özerk yapılanma ile birlikte üniversiteler, çeşitli görüşlerin kamp alanı olarak görülmüş sık sık ideolojik kavgaların yaşandığı “anarşi yuvası” tabiri ile yan yana kullanılmaya başlanmıştır. 1973 yılında çıkarılan 1750 sayılı Üniversiteler Kanununda Mütevelli heyeti ile yönetilen Ortadoğu Teknik Üniversitesi dışında kalan üniversitelerin yöneticilerini kendilerinin seçmesi öngörülmüştü¹⁷⁴. Bu durum net bir şekilde bağımsız üniversite fikrine hizmet etmekteydi. Ancak istenilen seviyede başarılı olamadı. Siyaset kurumunu denetlemek

¹⁷¹ Tan, “*Milli Eğitim Bakanları Ve Eğitim İcraatları (1980-1999)*”, s 15-16.

¹⁷² *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.22.

¹⁷³ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.22.

¹⁷⁴ *Siyaset Ekonomi Toplum Araştırma Vakfı Rapor*, s.14.

yerine yani bir nevi kamuoyu işlevi görmek yerine siyasetin arka bahçesi denebilecek yapılar haline dönüşmesine yol açtı.

Üniversiteler toplum ve siyaset arasında denetim mekanizması oluşturmak bir yana kendi rutin meselelerini çözmekte bile zorlandı. Örneğin Ege Üniversitesi'ndeki seçimlerde rektör altı ay sonra seçilebilmiştir¹⁷⁵. Üniversiteler toplumsal krizler ve çatışma sahalarına ev sahibi konumunu üstlenirken gerçek manada yüksek öğretim kurumu olma vasfını tam manasıyla ifa etmekten uzaktı. 1970'li yıllarda çok sayıda üniversite açılmasına karşın üniversite kapılarında uzun kuyruklar oluşturan bir genç nesil meydana gelmişti. Talepleri karşılayacak durumda olamayan üniversiteler aynı zamanda yönetmelik kargaşası yaşamaktaydı. Gerek üniversiteler gerek akademiler gerekse yüksekokullar ayrı yasalarla yönetilmiş, üniversiteler arası iletişim ve birlikte hareket edebilecek çalışma sahaları bireylerin insiyatifine terk edilmiş durumdaydı¹⁷⁶.

Nitekim Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanırken 1979 yılına kadar üniversitelerin durumuna ilişkin olarak artan talebi karşılamakta yetersiz kaldığı bununla beraber orta öğretim mezunlarının eğitim sistemi dışına itildiği ve bu nedenle nüfusun büyük kısmının gerekli hizmeti alamadığından bahsedilmektedir. Üniversite seçme sınavının eğitimde fırsat eşitliği ilkesini büyük ölçüde zedelediği de ifade edilmektedir. Bunun nedeni orta öğretimdeki nitelik farkları, kurs sayısı ve ailelerin maddi gelir seviyelerinde farklılıklar olduğu beyan edildi¹⁷⁷.

Üniversitelerle ilgili bir başka sorun yüksek öğretim kurumlarının çoğunlukla kapasitesinin altında hizmet vermeleridir. Buna ek olarak sosyal yapı ve işlevlerine uygun ve düzenli bir içerik oluşturamamaları, özerk yapısı sebebiyle kendi denetim mekanizmalarını işletmemesi ya da denetim mekanizmasının olmaması idi¹⁷⁸.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın kalkınma planında yer verdiği bu hususlara bakılırsa nitelik ve nicelik açısından sıkıntılı bir mekanizmanın var olduğu, işlevselliğinin ve kapasitesinin çok altında hizmet verdiği söylenebilir. Üniversitelerin planlama açısından bu sıkıntılar yaşanırken, güvenlik açısından da

¹⁷⁵ *Siyaset Ekonomi Toplum Araştırma Vakfı Rapor*, s.14.

¹⁷⁶ *Siyaset Ekonomi Toplum Araştırma Vakfı Rapor*, s.14.

¹⁷⁷ *T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, s.449.

¹⁷⁸ *T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, s.451.

keza sıkıntılı bir boyut kazandığı aşikârdı. Üniversitelerin ideolojik kamplaşmaların yaşandığı merkezlere dönüştüğü herkesçe biliniyordu. Tüm bu açmazlardan ötürü darbenin yönetiminin üniversitelere müdahale etmesi kaçınılmaz olmuştu. Askeri yönetim yetinmeyip yeni anayasa ile birlikte üniversiteleri özerk yapıdan çıkarıp denetime tabi tutacaktı.

2.1.7.1. Yüksek Öğretim Kanunu

12 Eylül 1980 Darbesi gerçekleştiğinde öncelikli olarak güvenlik sorunu ele almış ve bu kapsamda üniversitelerde normal düzene döndürülmeye çalışılmıştır. Yeni anayasa çalışmaları ile birlikte üniversite sorunu da gündeme gelmiş. 1981 yılında Prof. Dr. İhsan Doğramacı ve Kemal Karhan yeni bir kanun hazırlamak üzere görevlendirilmiştir. Kanunun temel hedeflerinden biri yüksek öğretim kurulunun kurulması ve üniversitelerin bu kurula bağışlanmasıydı¹⁷⁹.

6 Kasım 1981’de 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu’nun kabulüyle yüksek öğretim reformu hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Kanun yürürlüğe girdikten 45 gün sonra ise kanun mimarlarından olan İhsan Doğramacı 21 Aralık 1981 günü YÖK başkanı olarak atandı¹⁸⁰. Yükseköğretim, 1981’de çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile akademik, kurumsal ve idari yönden yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu kanunla ülkemizdeki tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanmış, akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş ve konservatuvarlar ile meslek yüksekokulları üniversitelere bağlanmıştır. Böylece, söz konusu kanun hükümleri ve Anayasa’nın 130. ve 131. maddeleriyle kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluş olan Yükseköğretim Kurulu, tüm yükseköğretimden sorumlu tek kuruluş haline gelmiştir.

“Yükseköğretim sistemi 1982 yılı itibarıyla 27 üniversite ile bunlara bağlı fakülte, enstitü, yüksekokul, konservatuar ve yüksekokullardan oluşan bütünleşik

¹⁷⁹ İhsan Doğramacı, *Türkiye’de ve Dünya’da Yüksek Öğretimin Yönetimi*, Ankara,2007, s. 23.

¹⁸⁰ Doğramacı, *Türkiye’de ve Dünya’da Yüksek Öğretimin Yönetimi*, s. 24.

dönüştürüldü. YAYKUR'un¹⁸¹ işlevleri Anadolu Üniversitesi'ne devredilerek uzaktan öğretimin ülkemizde yaygınlaşması hızlandırıldı. Anayasa'da yer alan hükümlere uygun olarak getirilen yeni yasal düzenleme ile kar amacı gütmeyen vakıfların özel yükseköğretim kurmalarına imkân sağlandı. Bu kanunun hayata geçirilmesi ile 1750 sayılı üniversiteler kanunu yürürlükten kaldırılmıştı¹⁸².” YÖK yeniden düzenlendi; yelerin belirlenme şekli ise şu şekilde idi; Cumhurbaşkanının atadığı 7 üye, Bakanlar Kurulu 7 üye, Genelkurmay Başkanlığı 1 üye, Milli Eğitim Bakanlığı 2 üye, Üniversiteler arası kurul 7 üye, Toplamda 24 üyeden oluşmaktaydı.

2.1.7.2. Üniversite ve Öğrencilerin Dağılımı

1980 yılına girilirken mevcut üniversite sayısı 19'dur. Bu üniversiteler İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon, Erzurum, Adana, Diyarbakır, Eskişehir, Sivas, Bursa, Elazığ, Konya, Malatya, Samsun, Kayseri gibi bölgelerinde nüfus potansiyeli güçlü olan 15 ile dağılmıştır.

Yüksek Öğretim Kurumları bu düzenlemeler ile yeni bir boyut kazanırken, 1980 yılında 20-24 yaş aralığında grubun okullaşma oranı 6.3 iken bu oran 1983 yılında 7.1'e yükseldi¹⁸³. Kuşkusuz düzenlemenin yanında güvenlik probleminin çözülmesinin de etkisi büyüktür. Öğrenci sayısı ise yılları itibariyle arttı; 1981 yılında 237.369, 1982 yılında 238.337, 1983 yılında ise 276.946 olarak beyan edilmiştir¹⁸⁴.

Tablo 3-Üniversitelerde Öğretici Sayısı ve Kadro Dağılımı İle Birlikte Öğrenci Sayısı:¹⁸⁵

Yıl	Öğretim Görevlisi Sayısı	Öğrenci Sayısı (Örgün ve Açık Öğretim)	Öğretim Elemanı sayısı	Öğretim Üyesi Sayısı
1981	16.012	237.369	20.917	4.905
1982	238.337
1983	14.857	276.946	21.814	6.957

¹⁸¹ “Örgün yükseköğretimin yetersizliğinden kaynaklanmış ve yükseköğretim çağına gelmiş gençlere, eğitimde fırsat eşitliği sağlamak amacıyla planlanmış bir girişimdir.” Demet Öztürk, *“YAYKUR'un Türk Eğitim Sistemine Getirdiği Yenilikler”* Sayı 22, Cilt 4, 1979, s. 38-48.

¹⁸² <http://www.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi Ekim 2015.

¹⁸³ Doğramacı, *Türkiye'de ve Dünya'da Yüksek Öğretimin Yönetimi*, s. 78.

¹⁸⁴ Doğramacı, *Türkiye'de ve Dünya'da Yüksek Öğretimin Yönetimi*, s. 80.

¹⁸⁵ Doğramacı, *Türkiye'de ve Dünya'da Yüksek Öğretimin Yönetimi*, s. 79-83.

1981 yılında 237.369 öğrenci varken bu sayının 232.627'si örgün öğrenci olarak eğitim görmektedir. 1981 yılında açık öğretimden eğitim alan öğrenci sayısı ise 4.742'dir. 1982 yılında toplam öğrenci sayısı 238.337'dir. Bu rakamın 13.776'sı açık öğretim 224.521'i ise örgün eğitim öğrencisidir. 1983 yılında toplam öğrenci mevcudu 276.946'dır. Örgün eğitim alan öğrenci sayısı 247.422'dir. Açık öğretim öğrenci sayısı ise 29. 524 olarak ifade edilmektedir¹⁸⁶. 1981 yılından sonraki 8 bin civarındaki keskin düşüşün nedeni ise siyasi yapılanmalar sebebiyle yargılananlar, okuldan atılanlar, hüküm giyen öğrenciler olduğu söylenebilir.

1982 yılında kurulan üniversiteler şunlardır; Gazi, Akdeniz, Trakya, Dokuz Eylül, Yüzüncü Yıl, Mimar Sinan, Yıldız Teknik ve Marmara Üniversitesi¹⁸⁷. Kurulan üniversiteler ile Türkiye'deki mevcut devlet üniversitesi sayısı 27 olmuştur. Üniversite sayısının artması ile öğrenci sayılarının artması arasında doğrudan bir bağ vardır. Zira 224.000 civarında olan örgün eğitim öğrenci sayısı yıl içinde 247.000'e yükselmesinde yeni açılan üniversiteler yegâne pay sahibidir. İlk vakıf üniversitesi İhsan Doğramacı tarafından Ankara'da 1984 yılında kurulan Bilkent Üniversitesidir. Üniversitenin kuruluş yasası 1992 yılında gecikmeli olarak resmi gazetede yayımlanmıştır¹⁸⁸. İlk Yüksek Öğretim Kurumu başkanı İhsan Doğramacı 1992 yılına kadar görevde kaldı¹⁸⁹.

2.2. Nüfus

Cumhuriyet tarihindeki ilk nüfus sayımı cumhuriyetin ilanından dört yıl sonra gerçekleştirilmiş, 1935 yılından itibaren beş yılda bir yapılması kararı alınarak 1990 yılına kadar bu şekilde nüfus sayımı yapılmıştır. 1990 yılından sonra ise on yılda bir nüfus sayımı yapılması kararı alınmış ve 2000 yılında uygulanmıştır. 2007 yılında ise adrese dayalı nüfus sayımı sistemine geçme kararı alınmıştır¹⁹⁰.

1927 sayımında Türkiye'nin nüfusu 13.648.270 olarak hesaplanmıştır¹⁹¹. İlk nüfus sayımından 1980 yılına kadar toplam dokuz nüfus sayımı yapılmıştır.

¹⁸⁶ Doğramacı, *Türkiye'de ve Dünya'da Yüksek Öğretimin Yönetimi*, s. 79-80

¹⁸⁷ Durmuş Günay, Aslı Günay, "1933'ten Günümüze Türk Yüksek Öğretiminde Niceliksel Gelişmeler", s.3.

¹⁸⁸ Günay-Günay, "1933'ten Günümüze Türk Yüksek Öğretiminde Niceliksel Gelişmeler", s.6.

¹⁸⁹ Doğramacı, *Türkiye'de ve Dünya'da Yüksek Öğretimin Yönetimi*, s.25.

¹⁹⁰ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.1.

¹⁹¹ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.4.

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'de yapılan genel nüfus sayımında toplam nüfus 20 milyona ulaşmış, artış hızı ise %21.73 olarak belirtilmiştir. 1960 yılında toplam nüfus 27 milyon olurken artış hızı Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranına 28.53'e çıkmıştır¹⁹². Çalışma konusu itibariyle 1980-1983 yılları arasında nüfusun yıllık artış oranını saptamak imkânı yoktur. Bununla birlikte 1980 ve 1985 sayı sonuçları verilerek Türkiye'nin sosyal yapısına ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

Tablo 4-1980 -1985 Yıllarındaki Nüfus Sayımı İstatistikleri¹⁹³

Yıl	Toplam Nüfus	Artış hızı	İl sayısı	İlçe Sayısı	Belde ve Köy Sayısı	Nüfus Yoğunluğu
1980	44.736.957	20,65	67	572	36.155	58
1985	50.664.458	24,88	67	580	36.022	65

Tablo incelendiğinde 1980 yılına göre 1985 yılına kadar toplam nüfus 5.927.501 kişi artmıştır. Artış hızı ise %4.23'tür. Toplam nüfusun ikamet ettiği il sayısı değişmezken, beş yılda 8 ilçe daha kurulmuştur¹⁹⁴. Köy ve belde sayısı ise nüfus artışına rağmen 3.113 azalmıştır¹⁹⁵. Bu durumda halkın şehirlere yöneldiğinin göstergesidir.

2.2.1.Nüfusun Özellikleri

Genel nüfusun cinsiyete, yaşa ve yaşadığı merkezlerin dağılımlarına göre 1980-1983 yıllarının istatistiklerini kapsayan, 1980 ve 1985 yılındaki genel nüfus sayımlarına göre, şu şekilde ifade edilebilir.

¹⁹² *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.4.

¹⁹³ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.4.

¹⁹⁴ Gölbaşı, Sincan, Keçiören, Mamak Ankara'da, Düziçi Adana'da, Dalaman Muğla'da, Aliğa İzmir'de Ceylanpınar Şanlıurfa'da kurulan ilçelerdir. *Resmî Gazete*, Sayı: 17581, 21.01.1982. *Resmî Gazete*, Sayı: 1823730.11.1983.

¹⁹⁵ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, Türkiye, s.4.

Tablo 5-1980-1985 Nüfus Sayımının Cinsiyete Göre Dağılımı¹⁹⁶

YIL	Erkek	Kadın	Toplam
1980	22.695.362	22.041.595	44.736.957
1985	25 671 975	24.992.483	50.664.458

1980 ile 1985 yılları arasında erkek nüfusu 2.976.613 kişi artarken, kadın nüfusu 2.950.888 kişi artmıştır.

Tablo 6-1980- 1985 Nüfus Sayımlarına Göre Şehirde, İlçelerde, Beldelerde ve Köylerde Yaşayan Nüfus ve Cinsiyet Dağılımı¹⁹⁷

Yıl	TOPLAM NÜFUS		İl ve İlçe Merkezlerinde Yaşayan Nüfus	Belde ve Köylerde Yaşayan Nüfus
	Erkek	Kadın		
1980	22 695 362	22.041.595	43,9	56,1
1985	25 671 975	24.992.483	53,0	47,0

Tabloya bakıldığı zaman nüfus 1980-1985 yılları arasında şehirdeki yaşayan nüfusun arttığı görülmektedir. Nitekim beş yıl içerisinde % 43.9 olan şehir nüfusu 1985 %53.0 çıkmıştır. Bu veriler ışığında beş yıl içerisinde nüfusun % 9.1 şehirleşmiştir ki Türkiye için bu istihdamı alt yapı gelir dağılımı gibi sorunların artması durumuna gelmektedir. Aynı şekilde köy nüfusunun da azaldığını görmekteyiz. Türkiye’de 1980’den itibaren ihracata dayalı büyüme modeline dayalı liberal politikalar uygulanmıştır. Kentsel yerleşim yerlerinin içinde organize olan hizmet sektörü, sanayi sektörü için daha fazla sayıda işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum kırsal yerleşim yerlerinden kentsel yerleşim yerlerine göçü hızlandırmıştır. Kentlere göç eden kırsal nüfusun kentlerdeki doğurganlık seviyesinin yüksek olması kentlerde nüfusun artmasına katkıda bulunmuştur¹⁹⁸

¹⁹⁶ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.7

¹⁹⁷ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.6.

¹⁹⁸ *Türkiye’nin Demografik Dönüşümü*, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2008, s.20.

Tablo 7-1980-1985 Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı¹⁹⁹

Nüfusun çeşitli yaş piramitleriyle beş yıllık aralıklarla yaş oranı gösterilmekle birlikte Birleşmiş Milletler'in temel aldığı genel ölçüt 0-14 yaş aralığı çocuk 15-64 yaş gurupları arası yetişkin 65 yaş ve üzeri ise yaşlı nüfus olarak kabul edilmektedir²⁰⁰.

Yıl	0-14	15-65	65-?
1980	17.433.912	25.022.358	2.280.687
1985	19.010.138	29.432.295	2.222.025

Tabloya bakıldığı zaman 1980 yılına göre 1985 yılında çocuk nüfusu yani 0-14 yaş gurubu nüfus 1.576.226 kişi artmıştır. Yıllara bölündüğünde ise bu oran yıllık olarak 315.245 kişiye denk gelmektedir. Orta yaş gurubu nüfus ise 5 yılda 4.409.937 kişi artmış, yıllara bölündüğünde ise 881.987 kişi olarak gözükmektedir. Yaşlı nüfus ise azalma göstermiş, toplamda azalma 58.662 kişi olarak hesaplanırken yıllık ortalama azalma oranı ise 11.732 kişiye tekabül etmektedir. 1980 yılında nüfusun işsizlik oranı 7.9 iken 1985 yılında 7.0 olarak hesaplanmıştır. 1980 yılında toplam nüfus içinde işsiz sayısı 1.390.000 iken 1985 yılında ise 1.303.000'dir²⁰¹.

2.2.2. Yaşamsal Olaylar

Nüfus gruplarının kendi dinamikleri içerisindeki en önemli süreçlerden biride doğum ve ölüm hadiseleridir. “Ülke nüfusunda 15-49 yaşları arasındaki 1000 kadın başına düşen yıllık doğum sayısına ise “genel doğum oranı” denir. Buna karşılık herhangi bir yaş dilimi olmaksızın 1000 nüfus başına düşen yıllık ölüm sayısına “genel ölüm oranı” denmektedir”²⁰².

1980 yılında 89. 142 kişi öldü. Bu rakamın 50.747'si erkek, 38.395'i kadın idi. Meslek gruplarına göre dağılımına göre ise şu şekildedir;

1-İlmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler: 982 kişi,

¹⁹⁹ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.7

²⁰⁰ Ergün Gümüş, “*Türkiye Nüfusu*”, *Türkiye Coğrafyası*, Eskişehir, 1998, s.71.

²⁰¹ Ali Yılmaz, “*Türkiye’de İşsiz Nüfus*” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 15, Sayı: 1, Elazığ,2005, s.4.

²⁰² Gümüş, “*Türkiye Nüfusu*”, s.71.

- 2-Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri: 259 kişi,
- 3-İdari personel ve benzeri çalışanlar: 1.074 kişi,
- 4-Ticaret ve satış personeli: 2.310 kişi,
- 5-Şahsi hizmet işlerinde çalışanlar: 1.073 kişi,
- 6-Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar: 7.024 kişi,
- 7-Tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar: 33.531 kişi,
- 8-Diğer: 42.889 kişi, olarak beyan edilmişti²⁰³.

1980 yılında bazı ölüm nedenleri ve ölen kişi sayısı şu şekildedir: tifo: 32 kişi, Enteritis ve diyare ile seyreden diğer hastalıklar: 4.895 kişi, Solunum sistemi tüberkülozu: 1.417 kişi, Menengokoksik Enfeksiyon: 1.168 kişi, Midenin habis uru: 1.148 kişi, Trachea bronş ve akciğerin habis uru: 2.474 kişi, bütün diğer yerlerdeki ve tasrih edilmeyen yerlerdeki habis urlar: 2.337 kişi, Kalbin diğer hastalıkları: 37.588 kişi, dolaşım sisteminin diğer hastalıkları: 3.397 kişidir²⁰⁴.

1981 yılında ölen kişi sayısı 91.659 kişidir. Bu rakamın 51.766'sı erkek, 39.893'ü ise kadındır. Mesleki dağılıma göre dağılım ise şu şekildedir;

1-İlmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler: 875 kişi,

- 2-Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticiler: 182 kişi,
- 3-İdari personel ve benzeri çalışanlar: 1.033 kişi,
- 4-Ticaret ve satış personeli: 2.138 kişi,
- 5-Şahsi hizmet işlerinde çalışanlar: 780 kişi,
- 6-Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar: 6.782 kişi,
- 7-Tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar: 24.969 kişi,
- 8-Diğer: 54.900 kişi olarak beyan edilmiştir²⁰⁵.

1981 yılında bazı ölüm sebepleri ve sayıları: enteritis ve diyare ile seyreden diğer hastalıklar: 4.662 kişi, solunum sistemi tüberkülozu: 1.406 kişi, menengokoksik enfeksiyon: 1.596 kişi, midenin habis uru: 1.184 kişi, kalbin diğer

²⁰³ *Ölüm İstatistikleri 1980-1981*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası - Ankara, 1984, s. 52.

²⁰⁴ *Ölüm İstatistikleri 1980-1981*, s. 54-55.

²⁰⁵ *Ölüm İstatistikleri 1980-1981*, s. 53.

hastalıkları: 39.487, solunum sisteminin diğer hastalıkları: 2.812 kişi, sindirim sisteminin diğer hastalıkları: 1.089 kişi olarak beyan edilmiştir²⁰⁶.

1982 yılı ölüm sayısı toplam 130.681 kişidir. Bu rakamın 71.469 erkek, 59.212 kadındır. Meslek gruplarına göre dağılımı ise şu şekildedir;

1- İlmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler: 952 kişi,

2- Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri: 170 kişi,

3- İdari personel ve benzeri çalışanlar: 1.068 kişi,

4- Ticaret ve satış personeli: 1882 kişi,

5- Şahsi hizmet işlerinde çalışanlar: 727 kişi,

6- Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar: 6.577 kişi:

7- Tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar: 19.270 kişi,

8- Diğer : 61.952 kişi olarak beyan edilmiştir²⁰⁷.

1982 yılında ölüm sebeplerinin bazıları ve ölen kişi sayıları ise şu şekildedir: Enteritis ve diyare ile seyreden diğer hastalıklar: 3.125 kişi, solunum sistemi tüberkülozu: 1.445 kişi: Menengokoksik enfeksiyon: 1.646 kişi, midenin habis uru 1.257 kişi, Trachea bronş ve akciğerin habis uru: 2.928 kişi, Bütün diğer yerlerdeki ve tasrih edilmeyen yerlerdeki habis urlar: 2.707 kişi kalbin diğer hastalıkları: 39.463 kişi, Dolaşım sisteminin diğer hastalıkları: 2. 571 kişi, başka yerlere girmeyen anoksi ve hipoksi halleri: 14.992 kişi, çeşitli semptomlar ve iyice tanımlanamayan diğer afetler: 13.010 kişi olarak beyan edilmiştir²⁰⁸.

1983 yılında toplam ölüm sayısı 134.742'dir. Bu sayının 75.458 erkek, 59 284'ü kadındır. Bazı meslek gruplarına dağılıma göre ölüm sayısı şu şekildedir;

1-İlmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler: 885 kişi,

2-Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri:128 kişi,

3-İdari personel ve benzeri çalışanlar: 900 kişi,

4-Ticaret ve satış personeli: 1.813 kişi,

²⁰⁶ *Ölüm İstatistikleri 1980-1981*, s.58-60.

²⁰⁷ *Ölüm İstatistikleri 1982*, s.24.

²⁰⁸ *Ölüm İstatistikleri 1982*, s.34-37.

- 5- Şahsi hizmet işlerinde çalışanlar: 697 kişi,
- 6-Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar: 6.857 kişi,
- 7- Tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar 14.778 kişi,
- 8- Diğer: 69.851 kişi olarak beyan edilmiştir²⁰⁹.

2.2.3.Göç

2.2.3.1.İç Göç

1950’li yıllarda Türkiye’de kırsal kesimde makineleşmeyle hızlanan köyden kente göç “kırsal alanda kapitalizm şeklinde ifade edilmiştir.” Devletin tarımdan el çekmesi, kamu hizmetleri ve sanayi yatırımlarındaki artış ile beraber, kır topraklarının aşırı derece parçalanması, terör, güvenlik, eğitim, sağlık, ulaşım, iletişim alanındaki gelişmeler köyden kente göçü etkileyen unsurlar olarak öne çıktı. Köyden kente göç, kentler üzerinde bir takım olumsuz etkiler ortaya çıkardı. İlk olarak “gecekondulaşma” kavramı ortaya çıktı. Bu kavram dâhilinde plansız kentleşme, alt yapı sorunlarını meydana getirdi. İçme suyu yetersizliği, kanalizasyon ve toplu taşıma araçlarının yetersizliği, hava ve gürültü kirliliği gibi sorunlar kentlere aşırı köy nüfusunun yerleşmesiyle ileri boyutlara ulaştı²¹⁰.

Göç kentleşmeyi aşırı derecede hızlandırdı. Köy nüfusunun iş bulma olanağı için şehirlere göç etmesi, kentlerdeki işsiz nüfus sayısının artmasına neden oldu. Şehirlerdeki aşırı nüfus, “marjinal ekonomik kesim” olarak adlandırılan girişin kolay olduğu, sosyal güvencesi olmayan, bilgi ve deneyim istemeyen işlere yönelimi arttırdı. Bu durum örgütlenmeden uzak bir işçi sınıfı ortaya çıkardı²¹¹. Bu kapsamda konu dâhilindeki 1980-1985 yılları arasındaki nüfus sayımlarına göre ülkemizdeki il bazlı göç verileri şu şekildedir;

²⁰⁹ *Ölüm İstatistikleri 1983*, s.24.

²¹⁰ Hakan Özdemir, “Türkiye’de İç göçler Üzerine Bir Değerlendirme” Akademik Bakış Dergisi, Sayısı 30, 2012, s.2.

²¹¹ Hakan Özdemir, “Türkiye’de İç göçler Üzerine Bir Değerlendirme” Akademik Bakış Dergisi, Sayısı 30, 2012, s.12.

Tablo 8-İl Bazlı Göç istatistikleri²¹²

İL	Toplam	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Göç Hızı
Adana	1 463 546	99 672	75 843	23 829	16,4
Adıyaman	378 092	14 552	28 166	- 13 614	-35,4
Afyon	591 232	21 663	37 518	- 15 855	-26,5
Ağrı	345 873	13 662	32 667	- 19 005	-53,5
Amasya	317 179	17 096	27 559	- 10 463	-32,5
Ankara	2 843 732	257 516	220 885	36 631	13,0
Antalya	784 764	54 427	29 088	25 339	32,8
Artvin	206 880	12 276	23 131	- 10 855	-51,1
Aydın	640 666	43 421	34 056	9 365	14,7
Balıkesir	833 715	53 501	50 241	3 260	3,9
Bilecik	139 715	13 136	12 041	1 095	7,9
Bingöl	205 716	7 703	16 989	- 9 286	-44,1
Bitlis	245 287	11 070	20 310	- 9 240	-37,0
Bolu	448 514	24 909	29 811	- 4 902	-10,9
Burdur	224 668	12 706	16 751	- 4 045	-17,8
Bursa	1 178 179	94 085	46 651	47 434	41,1
Çanakkale	372 113	24 974	26 808	- 1 834	-4,9
Çankırı	235 092	18 001	27 136	- 9 135	-38,1
Çorum	534 658	20 257	37 969	- 17 712	-32,6
Denizli	603 467	31 811	29 716	2 095	3,5
Diyarbakır	774 782	40 225	52 775	- 12 550	-16,1
Edirne	332 316	23 754	29 269	- 5 515	-16,5
Elazığ	426 601	23 619	37 302	- 13 683	-31,6
Erzincan	249 424	19 628	31 211	- 11 583	-45,4
Erzurum	727 608	29 407	78 152	- 48 745	-64,8
Eskişehir	534 390	44 995	36 489	8 506	16,0
Gaziantep	823 192	37 007	41 263	- 4 256	-5,2
Giresun	449 706	21 962	41 917	- 19 955	-43,4
Gümüşhane	252 891	12 724	26 799	- 14 075	-54,1

²¹² <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: Aralık 2015.

Hakkari	137 410	5 211	6 263	- 1 052	-7,6
Hatay	852 168	39 667	34 798	4 869	5,7
Isparta	332 505	18 323	23 471	- 5 148	-15,4
Mersin	902 570	89 342	39 749	49 593	56,5
İstanbul	5 068 512	576 782	279 184	297 598	60,5
İzmir	2 000 733	194 245	112 072	82 173	41,9
Kars	621 799	25 209	75 635	- 50 426	-77,9
Kastamonu	406 509	23 590	34 684	- 11 094	-26,9
Kayseri	744 777	43 071	48 216	- 5 145	-6,9
Kırklareli	251 935	21 301	23 553	- 2 252	-8,9
Kırşehir	226 936	15 034	21 114	- 6 080	-26,4
Kocaeli	636 866	80 410	39 123	41 287	67,0
Konya	1 555 448	61 478	72 101	- 10 623	-6,8
Kütahya	479 856	23 390	23 353	37	0,1
Malatya	582 007	33 149	46 093	- 12 944	-22,0
Manisa	918 302	48 113	41 614	6 499	7,1
Kahramanmaraş	733 252	25 181	35 681	- 10 500	-14,2
Mardin	551 803	22 620	40 115	- 17 495	-31,2
Muğla	436 787	23 742	20 684	3 058	7,0
Muş	283 438	11 237	25 583	- 14 346	-49,4
Nevşehir	240 734	15 664	17 063	- 1 399	-5,8
Niğde	488 700	18 876	30 043	- 11 167	-22,6
Ordu	689 804	20 916	45 146	- 24 230	-34,5
Rize	339 902	21 662	32 919	- 11 257	-32,6
Sakarya	538 216	36 857	29 775	7 082	13,2
Samsun	985 215	38 687	52 396	- 13 709	-13,8
Siirt	428 080	18 217	36 449	- 18 232	-41,7
Sinop	249 503	12 043	21 820	- 9 777	-38,4
Sivas	671 190	31 331	69 018	- 37 687	-54,6
Tekirdağ	335 542	31 066	27 628	3 438	10,3
Tokat	605 864	22 060	38 842	- 16 782	-27,3
Trabzon	702 700	25 821	51 317	- 25 496	-35,6
Tunceli	134 747	8 489	26 286	- 17 797	-123,9
Şanlıurfa	687 068	27 559	42 068	- 14 509	-20,9

Uşak	244 933	11 026	13 935	- 2 909	-11,8
Van	450 377	15 506	27 500	- 11 994	-26,3
Yozgat	479 758	20 020	34 299	- 14 279	-29,3
Zonguldak	918 089	29 219	47 770	- 18 551	-20,0

1980-1985 yılları arasında en fazla göç veren illerin başında, Ankara, Adana, İstanbul, Konya, İzmir, Kars, Erzurum gibi şehirleri gelmektedir. En fazla göç alan iller ise; Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Mersin, Adana'dır²¹³. Yerleşim yerlerine göre göç eden nüfusa baktığımızda: 1980-1985 yılları arasında kentten kente göç eden nüfus sayısı 2.146.110'dur. 1980-1985 yılları arasında köyden köye göç eden nüfus sayısı 322.709'dur. 1980-1985 yılları arasında köyden kente göç eden kişi sayısı 860.438'dir. 1980-1985 yılları arasında kentten köye göç eden nüfus sayısı ise 490.653'tür²¹⁴.

2.2.3.2. Dış Göç

1979'da SSCB Afganistan'ı işgal etti. Uluslararası kuruluşlar ve birçok devlet bu duruma tepki gösterdi. Türkiye'de bu duruma kayıtsız kalmadı ve durumu tepki ile karşıladı²¹⁵. Uluslararası kuruluşlar düzeyinde girişimlerde bulunan Türkiye, Afganistan'ın bağımsızlık hakkına vurgu yaparak sorunun barışçı yollar ile çözümü konusunda görüş beyan etti²¹⁶. Savaşın dolayı Afganistan'dan komşu ülkelere göç başladı. Bu durum büyük bir mülteci krizi ortaya çıkardı. Afganistan'da yaşayan sivil halk, kitleler halinde Pakistan'ın Peşaver bölgesine sığındı. 1982 Şubat ayına geldiğinde Pakistan'a sığınan kişi sayısı 3 milyonu aştı. Göç eden nüfusun bir kısmı da İran'a sığındı. Pakistan'a göç eden gruplar Tacikler, Petruşlar ve Türk'lerden oluşuyordu. Şii olan Hazaralar ise İran'a iltica etti²¹⁷.

Pakistan'ın kuzeybatı sınır eyaleti ile Belacistan Eyaleti'nde 200'e yakın çadır kent kuruldu. Buradaki halkın ihtiyaçları Birleşmiş Milletler, Kızılay, Kızıllaç

²¹³ <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 15 Aralık 2015.

²¹⁴ <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 23 Ocak 2015.

²¹⁵ Emrullah Öztürk, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskân ve İstihdamı*, Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014, s.65.

²¹⁶ Emrullah Öztürk, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskân ve İstihdamı*, s.67.

²¹⁷ Emrullah Öztürk, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskân ve İstihdamı*, s.68.

gibi uluslararası yardım örgütleri tarafımdan karşılandı²¹⁸. İran ve Afganistan'daki mültecilerin durumu kısa süre sonra uluslararası sorun haline geldi. Değişik ülkelere iltica taleplerinde bulunan mülteciler, Türkiye ile ilgilide beklenti içine girdiler. Hem Pakistan hem İran'daki mülteciler, Türk yetkililere taleplerini iletiler. Türkiye'ye akrabalık bağları olan gruplardan pasaport sahibi olanların çeşitli şekillerde Türkiye'ye geçeceği öngörüldü. 1981 yılında 1.200 civarında Afgan vatandaşının Türkiye'ye girdiği tespit edildi. 80 civarında kazak Türkü'nün İran üzerinden Türkiye'ye geçip Hakkâri Yüksekova ve Van'ın Esendere ilçesine geldi. Ancak bu sığınmacılar tekrar sınır dışı edildi. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Pakistan'daki kampları ziyaret etmesi ile buradaki Türk grupların sorunları ülke gündemine taşındı²¹⁹.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren Pakistan'da gazetelere mülteci konusunun Ankara'da görüşüleceğini söyleyerek konunun ciddi şekilde üzerinde durulması gerektiğine işaret etti²²⁰. Ayrıca Cumhurbaşkanı Kenan Evren 3.5 ton ilaç ve battaniyeyi de mülteciler ulaştırdı²²¹. Mülteci konusu 10 Mart 1982'de meclis gündemine taşındı. Afgan Mültecilerinin Türkiye'ye kabul edilmesine dair kanun mecliste görüşüldü²²². Resmi Gazete'de yayımlanan 17638 sayılı ve 19.03.1982 tarihli kanun ile Afgan Mültecilerin ülkeye kabulü yasal hale getirildi²²³.

“Madde 1.Afganistan'daki olaylar nedeniyle Pakistan İslam Cumhuriyetine sığınmış Türk Soylu Afgan ailelerinden, Türkiye'ye yerleşmek isteyenler, bir defaya mahsus olmak üzere, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler. Bunların kabulleri ve iskânları, bu kanun ile 2510 sayılı «İskân Kanunu» ve 1306 sayılı «253 0 Sayılı İskân Kanununa Ek Kanun» hükümlerine göre yapılır. Gayri menkul verilerek yapılacak iskânda vali veya kaymakamlar temlike yetkilidir. Temlik

²¹⁸ Emrullah Öztürk, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskân ve İstihdamı*, s.69.

²¹⁹ Emrullah Öztürk, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskân ve İstihdamı*, s.70.

²²⁰ Kenan Evren'in ilk yurt dışı ziyaretini Pakistan'a gerçekleştirmiştir. Evren'in altı günlük ziyareti Dışişleri Bakanı, Adalet Bakanı Deniz Kuvvetleri Komutanı ve kızının katılımı ile 22-27 Kasım 1981 de gerçekleşmiştir. *Milliyet Gazetesi*, 25.11.1981.

²²¹ *Milliyet Gazetesi*, 25.11.1981.

²²² www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi, 23. 01. 2016.

²²³ *TC. Resmi Gazete*, Sayı:17638, 19.03.1982.

cetvelinde ailenin bütün fertleri eşit hisselerle belirtilir ve tapuya da temlikteki gibi tescil edilir.

Madde 2.-3.ncü madde belirtilen görevleri yapmak üzere; İçişleri Bakanlığının koordinatörlüğünde, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri, Maliye, Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Tarım ve Orman, İmar ve İskân, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlıkları, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı ve Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığı yetkililerinden oluşan bir Üst Komisyon kurulur.²²⁴.

"Üst Komisyona bağlı olarak, İçişleri Bakanlığı'nca belirlenen illerde valinin veya görevlendireceği kişinin başkanlığında, konunun özelliği dikkate alınarak birinci fıkrada yazılı bakanlıkların ve kuruluşların o İldeki şube ve kurum başkanlarının iştirak edeceği alt komisyonlar kurulur".

Madde 3. üst komisyonun görevleri şunlardır:

- a) Türkiye'ye göçmen olarak gelecek Türk Soylu Afganlıların kabul şartlarını, sayılarını, geçici ve kati iskân yerlerini belirlemek,
- b) Yerleştirme ve iskân programlarını hazırlamak,
- c) Göçmenleri üretici duruma getirmek için gereken tedbirleri almak,
- d) Ön heyetin Pakistan'da yapacağı her türlü giderler ile göçmenlerin buldukları yerlerden nakil, barındırma ve iskân masrafları için sağlanan ödeneğin ilgili bakanlıklar ve Türkiye Kızılay Demeği Genel Başkanlığına aktarılacak miktarını belirlemek,
- e) Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunca verilecek diğer görevleri yapmak.

Madde 4.İllerdeki alt komisyonlar, üst komisyonun vereceği görevleri yapar.

Madde 5.üst komisyonun aldığı kararlar İçişleri Bakanının onayı ile kesinleşir.

Üst ve alt komisyonların çalışma şekil ve şartları ile bu kanunun uygulanmasına ilişkin konular ikinci maddede yer alan Genelkurmay Başkanlığı, Bakanlıklar ve kuruluşların görüşleri alınarak, İçişleri Bakanlığınca çıkartılacak bir yönetmelikle düzenlenir.

²²⁴ TC. Resmi Gazete, Sayı:17638, 19.03.1982.

Madde 6. bu göçmenlerin Türkiye'ye getirecekleri kendilerine ait zati ve ev eşyalarının tamamı ile mülkiyetinin kendilerine ait olduğu, üst komisyonca belirlenecek şekilde belgelenen her türlü eşya ve damızlık hayvan, bir defada getirilmek koşuluyla gümrük vergi ve resimlerinden (damga vergisi dâhil) muaftır. Yukarı da sözü edilen hükmün uygulanmasında, Kambiyo ve Dış Ticaret Rejimi tehdit ve takyitleri aranmaz.

Madde 7. bu göçmenlerin nakil ve iskân masrafları ile diğer giderleri için gerekli ödenekler öncelikle sağlanır. Bu ihtiyaçları karşılamak için; ilgili Bakanlık ve kuruluş bütçeleri içinde mevcut veya yeniden açılacak tertiplere Maliye Bakanlığı bütçesinin ilgili tertiplerinden aktarma veya Kızılay'a ödeme yapmaya ve bunlarla ilgili diğer işlemleri yapmaya Maliye Bakanlığı yetkilidir²²⁵.

Madde 8. bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 9. bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür²²⁶”.

İlk olarak Genel Kurmay Başkanlığı tarafından başlatılan çalışmalar 12 bakanlık ve Kızılay temsilcileri ile anakara üniversitesi ziraat fakültesinden iki öğretim görevlisin katılımıyla Üst komisyon, iskân yapılması düşünülen illerde alt komisyon kuruldu²²⁷.

4 Ağustos 1982’de gönderilen uçaklar ile Afganistan’daki mülteciler gruplar halinde Türkiye’ye getirildi. Gelen aileler arasında 538 çiftçi, 289 çoban 65 tüccar 49 halıci 27 terzi 21 din adamı, 17 küçük el sanatkârı, 13 şoför, 17 memur, 2 mühendis, 1 doktor, 3 işçi, 47 mesleksiz kişi bulunmaktaydı²²⁸. İlk grup 3-24 Ağustos 1982 tarihleri arasında 21 gün içinde 13 katile halinde geldi. 3.803 kişiden oluşmaktaydı. İkinci grup, 17 Ağustos 1983 tarihinde 329 kişi’den oluşmaktaydı. Türkiye’ye Afganistan’dan getirilen mülteci gruplar geçici iskân bölgesi olarak belirlenen Tokat, Sivas, Kırşehir, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Van, Malatya, Kayseri şehirlerine yerleştirildi. Toplam 968 aile, 4.179 kişi bu illere yerleştirildi²²⁹. Daha

²²⁵ *TC. Resmi Gazete*, Sayı:17638, 19.03.1982.

²²⁶ *TC. Resmi Gazete*, Sayı:17638, 19.03.1982.

²²⁷ Emrullah Öztürk, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi’nde İskân ve İstihdamı*, s.77.

²²⁸ Emrullah Öztürk, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi’nde İskân ve İstihdamı*, s.85.

²²⁹ Emrullah Öztürk, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi’nde İskân ve İstihdamı*, s.93.

sonra ise kesin iskân bölgelerine Tokat, Van, Kayseri, Urfa, Hatay, Gaziantep'e yerleştirildiler²³⁰.

2.3. Sağlık

3 Mayıs 1920'de kurulan Sağlık Bakanlığının ilk bakanı Adanan Adıvar oldu. Merkez teşkilatı 15 kişiden oluşturuldu²³¹. Ülke genelinde bakanlık 1323 çalışan ile hizmet verdi. Hedef Planı çerçevesinde sağlık çalışmalarında öncelikli sahalara belirlendi. Elde edilen kazanım ve kaynakların belirlenen hedeflere uygun harcanması, öncelikli plan olarak ifade edildi²³². 1923 yılında Refik Saydam sağlık bakanı oldu. 1946 yılına kadar görev de kalan Refik Saydam döneminin temel niteliklerini şu başlıklar altında toplayabiliriz;

- 1-Sağlık hizmetlerinin bütünlük içerisinde tek merkezden idare edilmesi,
- 2- Yerel ve merkezi yönetimlerin sınırlarını çizerek, hizmet planları çerçevesinde hareket edilmesi,
- 3-Tıp Fakültelerine ilgiyi artırmak ve tıp fakültesi eğitiminden sonra mezunların zorunlu hizmete tabi tutulması,
- 4-Bulaşıcı hastalıklar ile mücadele edilmesi²³³.

1946 yılında Behçet Uz Sağlık bakanı olarak “Birinci On yıllık Milli Sağlık Planı”nı hazırladı. Aynı yıl Sosyal Sigortalar Kurumu kuruldu. Demokrat Parti Döneminde 1952 Yılında “Ana-Çocuk Sağlığı Şube Müdürlüğü” hayata geçirildi. Birleşmiş Milletler Çocuk Yardım Fonu olarak bilinen UNICEF'ten ve Dünya Sağlık Örgütü'nden gerekli mali kaynaklar temin edildi, 1953 yılında “Ana ve Çocuk Sağlığı Merkezi Tekâmül Merkezi” adında bir tesis inşa edildi. 1955'te İstanbul ve Ankara'dan sonra İzmir'de Ege Üniversitesi bünyesinde Tıp Fakültesi açıldı. Türk Tabipler Birliği Kanunu²³⁴, Eczacılar ve Eczaneler Kanunu²³⁵, Hemşirelik

²³⁰ Emrullah Öztürk, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskân ve İstihdamı*, s.102.

²³¹ *Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Temel Sağlık Hizmetleri*, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, Kasım, 2008, s.14.

²³² E. Yasemin Yeginboy, K. Şevket Sayın, “Cumhuriyet Döneminden Günümüze Sağlık Politikaları ve Sorunları”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İzmir, Türkiye, s.3.

²³³ *Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Temel Sağlık Hizmetleri*, s.15.

²³⁴ *Resmî Gazete*, Sayı:8323,31.01.1953.

²³⁵ *Resmî Gazete*, Sayı:85912, 4.12.1953.

Kanunu²³⁶, Türk Eczacılar Birliği Kanunu²³⁷ Demokrat parti döneminde kabul edildi. 1961 yılında 224 Sayılı Sağlık Hizmetleri Kanunu hayata geçirilmiştir²³⁸. 1963 yılında yaygın sağlık hizmetleri çalışmaları başlatılmış 1983'te ülkede yaygınlaştırıldı²³⁹.

1982 Anayasasında sağlık hizmetlerinin ana çerçevesi 56. maddede ifade edilmiştir. “Herkes sağlıklı ve dengeli bir çerçevede yaşama hakkına sahiptir. Çerçeveyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığını içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimini artırarak, iş birliği gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve öze kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir”²⁴⁰.

1983 yılında bakanlıkların kuruluş ve görev esasları hakkında kanun hükmünde kararname Resmi Gazete’de yayımlandı. Sağlık Bakanlığı’nın amaç ve görevleri şu şekilde ifade edildi;

“Amaç: Madde 1 – Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı, herkesin hayatının beden ve ruh sağlığı içinde devamını sağlamak, ülkenin sağlık şartlarını düzeltmek, fertlerin ve cemiyetin sağlığına zarar veren amillerle mücadele etmek ve halka sağlık hizmetlerini ulaştırmak, sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermelerini temin etmek için Sağlık Bakanlığının kurulmasına, teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir.

Görev: Madde 2 – Sağlık Bakanlığının görevleri şunlardır:

a) Herkesin hayatını beden, ruhen ve sosyal bakımdan tam iyilik hali içinde sürdürmesini sağlamak için fert ve toplum sağlığını korumak ve bu amaçla ülkeyi kapsayan plan ve programlar yapmak, uygulamak ve uygulatmak, her türlü tedbiri almak, gerekli teşkilatı kurmak ve kurdurmak,

²³⁶ *Resmi Gazete*, Sayı:8647, 02.03.1954.

²³⁷ *Resmi Gazete*, Sayı:9223, 02.02.1956.

²³⁸ *Resmi Gazete*: Sayı: 10705,12.01.1961.

²³⁹ *Türkiye’de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Temel Sağlık Hizmetleri*, s.18.

²⁴⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Madde 56, www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=56, Erişim Tarihi:10.30.2015.

b) Bulaşıcı, salgın ve sosyal hastalıklarla savaşarak koruyucu, tedavi edici hekimlik ve rehabilitasyon hizmetlerini yapmak,

c) Ana ve çocuk sağlığının korunması ve aile planlaması hizmetlerini yapmak,

d) İlaç, uyuşturucu ve psikotrop maddelerin üretim ve tüketimini her safhada kontrol ve denetlemek; farmasötik ve tıbbi madde ve müstahzar üreten yerlerin, dağıtım yerlerinin açılış ve çalışmalarını esaslara bağlamak, denetlemek”, şeklindeydi²⁴¹.

Sağlık Bakanlığı'nın 1980-1983 yılları arasındaki bütçesi ise şu şekilde idi; 1980 yılında toplam devlet bütçesinden sağlık bakanlığına ayrılan para 31 822.605.000 TL'dir. 1980 yılında ayrılan sağlık bakanlığı bütçesi toplam bütçe içerisinde %4.20'lik orana sahiptir. 1981 yılında sağlık bakanlığına ayrılan bütçe 55.431.852.000 TL'dir. Toplam bütçe içerisindeki oranı %3.59'dur. 1982 yılında sağlık bakanlığı bütçesi 50.098.445.000 TL'dir. Toplam bütçedeki oranı %2.81'dir. 1983 yılında sağlık bakanlığı bütçesi 75.226.785.000 TL'dir. Toplam bütçe içerisindeki oran ise %2.93'tür²⁴².

Tablo 9-1980-1983 Yılları Arasında Yataklı Hizmet Veren Sağlık Kurumlarının Sayısı ve Özellikleri²⁴³

Yıl	Toplam	Sağlık Bakanlığına Bağlı	Üniversite	Özel	Diğer
1980	827	677	17	90	43
1981	831	677	17	96	41
1982	648	489	20	101	38
1983	646	490	20	100	36

²⁴¹ TC. Resmi Gazete, Sayı: 18251, 14.12.1983

²⁴² Türkiye Sağlık İstatistiği Yıllığı 1982-1986, <http://www.tkhk.gov.tr/> Erişim Aralık 2015.

²⁴³ İstatistikî Göstergeler 1923-2012, s.49.

2.3.2. Sağlık Çalışanları

Tablo 10-1980-1983 Yılları Arasında Hizmet Veren Sağlık Personeli Sayısı²⁴⁴

Yıl	Hekim	Diş Hekimi	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı
1980	27.241	7.177	26.880	11.964	17.197	11.379
1981	28.411	7.590	29.243	12.226	17.528	11.390
1982	30.956	7.625	29.316	12.830	17.859	11.428
1983	32.263	7.763	29.459	13.704	18.190	11.527

Tablodaki veriler göz önüne alındığında tüm kadrolarda 1980-1983 arasında sürekli artış gözükmemektedir. Nitekim hekim sayısı üç yıl içerisinde 5022 kişi artmıştır. Diş hekimi sayısı üç yıl içerisinde 586 kişi, hemşire sayısı 2579, sağlık memuru sayısı 1740, ebe sayısı 993, eczacı sayısı ise 148 kişi artmıştır. Toplamda ise 1980 yılında toplam personel sayısı 101.838 iken bu rakam 1983 yılında 112.906 olarak 11.068 kişilik bir artış göstermiştir.

Tablo 11-Sağlık Personeli Başına Düşen Kişi Sayısı²⁴⁵

Yıl	Hekim	Diş Hekimi	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı
1980	1.631	6.279	1.653	3.810	2.798	3.685
1981	1.603	6.707	1.546	3.725	3.279	3.922
1982	1.508	6.123	1.597	3.947	3.470	4.085
1983	1.484	6.166	1.633	4.472	3.285	4.152

Yukarıdaki veriler incelendiğinde, hekim, eczacı, sağlık memuru, diş hekimi, ebe, hemşire gibi sağlık kollarındaki kadroların yıl içinde karşılaştıkları ortalama hasta sayıları verilmiştir. Yıllara göre dağılımı incelendiğinde kadro sayısı başına düşen hasta oranının çok fazla bir değişiklik göstermediği görülmektedir. Örneğin bir hekimin 1980 yılında karşılaştığı ortalama hasta sayısı 1.631 iken bu rakam sonraki yıl sadece 28 kişi azalmıştır. 1982 yılında 105 kişi artmış 1983 yılında ise 24 kişi azalmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere yıllar içerisinde binlerle ölçülen artış veya eksilme söz konusu olmamakla birlikte tüm tabloda yıllara göre artış veya azalma yüzölçümü rakamlarla ifade edilmektedir.

²⁴⁴ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.51.

²⁴⁵ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.55.

2.3.3. Hastaneler

Tablo 12-Türlerine Göre Hastaneler ve Sayıları²⁴⁶

Yıl	Toplam	Kadın ve Çocuk Hastaneleri	Ruh ve sinir Hastalıkları Hastaneleri	Sağlık Merkezi
1980	827	49	12	291
1981	831	46	9	287
1982	648	42	6	100
1983	646	30	9	93

Hastane sayısı 1980 yılında 1981 yılına geçişte 4 hastane artmış diğer yıllarda ise büyük bir düşüş göstermiştir. Nitekim en keskin düşüş 1981 yılından 1982 yılına geçişte yaşanmış, 831 olan toplam hastane sayısı 183 azalarak 648 olmuştur. Kuşkusuz 182 hastanenin kaybedilmesi dönemin koşulları içerisinde çok büyük bir kayıptır. Keza bir sonraki yıl yani 1983 yılında da 2 hastane daha eksilmiş toplam hastane sayısı 646 olmuştur. Branşlara göre bakıldığında ruh ve sinir hastalıkları hastanesi 1980 yılında 12 iken 1981 yılından sora çift haneli rakamdan tek haneli rakamlara düşmüş ve yıllar içerisinde 1983 yılına kadar iki haneli sayıya ulaşamamıştır.

Sağlık merkezlerin sürekli azaldığı gözlemlenmektedir. Nitekim 1980 yılından 1981 yılına geçişte 4 hastane azalırken bu rakam 1981 yılında 1982 yılına geçişte çok keskin bir düşüş göstererek 187 hastane azalmış ve 100'e düşmüştür. Bir sonraki yıl ise 7 sağlık merkezi daha kapanmıştır. Kadın ve çocuk hastaneleri de iki haneli rakamlarda seyretmekle birlikte sürekli bir düşüş içerisinde olduğu görülmektedir. Üç yıl içinde toplamda 19 kadın ve çocuk sağlığı ile ilgilenen hastane kapanmıştır.

2.4. Spor

14 Temmuz 1922'de İstanbul'da 16 kulübün birleşmesiyle Türk İdman Cemiyeti İttifakı kuruldu. İdman Cemiyeti'nin merkezi 1923'te Ankara'ya taşındı. 1924 olimpiyatlarına hazırlık için yabancı antrenörler getirtilerek modern sporcu

²⁴⁶ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.52.

yetiştirmek için ilk adım atıldı²⁴⁷. 1936 yılında Türk Spor Kurumu kuruldu. 1938’de 3530 sayılı yasayla bugünkü Spor Genel Müdürlüğü'nün temelleri atıldı²⁴⁸. 1942’de 4235 sayılı yasa ile Türk Spor Kurumu Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı²⁴⁹.

1960 yılında Başbakanlığa bağlandı. 3 Kasım 1969’da Gençlik ve Spor Bakanlığı kuruldu. 6 Şubat 1970’te 3/707 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresiyle bakanlık kapsamına alındı. İsmet Sezgin ilk Gençlik ve Spor Bakanı oldu. 1982 Anayasası'nda ilk kez spora yer verildi²⁵⁰. Gençlik ve spor 1982 Anayasası’nda şu şekilde ifade edildi;

“Madde 58. – Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.”

“Madde 59. Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyla korur²⁵¹”. Böylelikle Türk Sporu anayasal güvence altına alınmış oldu. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nce yönetilen Türk sporu 14.12.1983 tarihinde de 179 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Milli Eğitim ve Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bünyesine dâhil edildi²⁵².

1980-1983 Bülend Ulusu Hükümeti programında spora ilişkin şu ifadelere yer verilmiştir: *“Gençliğin boş zamanlarının kıymetlendirilmesinde ve toplum sağlığında büyük yeri olan toplu spor faaliyetlerinin yurt sathına dengeli bir şekilde yayılıp gelişmesi sağlanacaktır. Bu maksatla geniş kitleler tarafından*

²⁴⁷ Murat Özmeden, *“Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı (TİCİ) Dönemi Milli Ruh Ve Milli Temsil, Siyasi Ve Milli Propaganda İle Ülkeyi Tanıma-Tanıtma Çabaları”* Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:7 Sayı:1 Yıl:2010, s.3.

²⁴⁸ *“Madde 1 — Yurttaşın fizik ve moral kabiliyetlerinin ulusal ve inkılâpçı amaçlar a göre gelişimini sağlayan oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini sevk ve idare etmek maksadı ile Başvekâlete bağlı ve hükmî şahsiyeti haiz bir Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü kurulmuştur.” TC Resmi Gazete, Sayı: 3961, 16.07.1938.*

²⁴⁹ *“Madde 1 — 3530 sayılı kanunun birinci maddesi hükmün e gör e Başvekâlete bağlı bulunan Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü, kanununda Başvekâlete ait olan vazife ve salâhiyetlerle birlikte Maarif Vekilliğine bağlanmıştır.”TC. Resmi Gazete: Sayı:5122,03.06.1942*

²⁵⁰ <http://sgm.gsb.gov.tr/> Erişim Tarihi:24.01.2016.

²⁵¹ www.tbmm.gov.tr Erişim Tarihi:24.01.2016.

²⁵² <http://sgm.gsb.gov.tr/> Erişim Tarihi:24.01.2016.

kullanılabilecek semt spor tesislerinin, yapımına önem ve öncelik verilecektir. Bu tesisler ve imkanlar bütün gençliğin hizmetine eşit şartlarda sunulacaktır²⁵³”.

2.4.1.Futbol

Türk sporunun ilk teşkilatı olan Türk İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulmasından sonra Yusuf Ziya Öniş başkanlığında ilk Türk Futbol Federasyonu 1923'te 'Futbol Hey'et-i Müttehidesi' adıyla kuruldu²⁵⁴. Ardından FIFA²⁵⁵'ya başvuruldu ve Türkiye 21 Mayıs 1923'te FIFA'nın 26. üyesi oldu²⁵⁶.” Böylelikle Türk Milli Futbol Takımı uluslararası düzeyde turnuvalara katılmaya başladı.

1980 yılında Türk Milli Futbol Takımı 6 futbol karşılaşmasına çıktı. Türk Milli Futbol Takım'ı bu maçlardan ikisini kazanırken dördünü kaybetti²⁵⁷. 1981 yılında Türk Milli Futbol Takımı 5 karşılaşma oynadı ve beş karşılaşmayı da kaybetti²⁵⁸. 1982 yılında Türk Milli Futbol Takımı 4 karşılaşmaya çıktı. Türk Milli Futbol Takımı 1982 yılında oynadığı dört maçta sadece bir galibiyet alabildi²⁵⁹. 1983 yılında ise Türk Milli Futbol Takımı 8 maça çıktı. 4 karşılaşmayı kaybeden Türk Milli Futbol Takımı, iki karşılaşmada berabere kalırken, iki karşılaşmayı kazanmayı başardı²⁶⁰.

²⁵³ www.tbmm.gov.tr/hukümetler/, Erişim Tarihi: 24.01.2016

²⁵⁴ FIFA üyesi olduktan sonra Türk Milli takımı ilk milli maçını Cumhuriyetin ilanından üç gün önce oynadı. 26 Ekim 1923'te İstanbul Taksim Stadı'nda Romanya'yla oynanan bu maç 2-2 sonuçlandı. 17 Haziran 1924'te oynadıkları Finlandiya maçında ilk galibiyeti elde etti. Türk Milli Futbol Takım'ı 1924 Paris Olimpiyatları'na hazırlaması için İskoçya'dan Billy Hunter getirildi. Hunter, Türk futbolculara çağdaş futbolu tanıtan ve sistemli bir şekilde çalıştıran ilk teknik adam oldu. 1924 Paris Olimpiyatları'nda Çekoslovakya'yla oynanan ve 5-2 kaybedilen maç, kayıtlara Milli Takım'ın yurtdışındaki ilk maçı olarak geçti. <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁵⁵ Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁵⁶ <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁵⁷ Bu karşılaşmaların 3'ü özel maç, diğer 3 karşılaşma ise 1982 Dünya Kupası grup eleme maçı idi. Türk Milli Futbol Takımı 1980 yılında oynadığı, özel maçlarda Malezya ve Suudi Arabistan'ı 3-0'lık skorlarla mağlup ederken, Libya'ya 2-1 mağlup oldu. Türk Milli Futbol Takımı 1980 yılında oynadığı, 1982 Dünya Kupası grup eleme maçlarında ise Çekoslovakya'ya 2-0, Galler'e 4-0, İzlanda'ya 3-1 mağlup oldu. <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁵⁸ Türk Milli Futbol Takımı 1981 yılında oynadığı 1982 Dünya Kupası grup eleme maçlarında hiç galibiyet alamadı. İki kez karşılaştığı Sovyetler Birliği'ne 3-0 ve 4-0'lık skorlar ile mağlup oldu. Diğer 3 maçta ise İzlanda'ya 2-0, Çekoslovakya'ya 3-0, Galler'e 1-0 mağlup oldu. <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁵⁹ Oynadığı özel maçlarda Macaristan'a 5-0, Bulgaristan'a 1-0 mağlup oldu. 1984 Avrupa Şampiyonası grup eleme maçlarında ise Arnavutluk'u 1-0 mağlup eden Türk Milli Futbol Takım'ı Avusturya'ya 4-0 mağlup oldu. <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁶⁰ İki kez özel maç yaptığı Romanya ile Türkiye'de oynanan maçtan 1-1 berabere sonuçlanırken Romanya'da oynanan özel maçta Türk Milli Futbol Takımı Romanya'ya 3-1 mağlup oldu. 1984 Avrupa Futbol Şampiyonası grup eleme maçlarında ise Almanya'ya iki kez 5-1 ve 3-0'lık skorlar ile

1979-1980 Türkiye Birinci Ligi'nde iki puanlı sistem uygulanırken 16 takımlı ligde şampiyon 39 puanla Trabzonspor oldu²⁶¹. Fenerbahçe 35 puanla 2. olurken, Zonguldakspor 33 puanla 3. oldu. Galatasaray 29 puanla 9. olurken, Beşiktaş ise yine 29 puanla 11. oldu. Diyarbakırspor 23 puanla, Göztepe 27 puanla, Kayserispor ise 25 puanla ligden düştü. Birinci Lig'in yeni takımlarından Kayserispor Birinci Lige çıktığı sezonun sonunda tekrar İkinci Lig'e düştü. Rizespor ve Gaziantepspor ise Birinci Lig'de kalmayı başardı. 1979-1980 sezonun gol kralı 12 gol ile Altay'dan Mustafa Deniz'li ve Bursaspor'dan Bahtiyar Yorulmaz oldu²⁶².

1980-1981 sezonun da şampiyon 39 puanla Trabzonspor olurken, Adanaspor 34 puanla 2. Galatasaray 34 puanla 3. oldu. Beşiktaş 31 puanla 5. olurken, Fenerbahçe 29 puanla 10. oldu. Gol kralı 15 golle Adanaspor'dan Bora Öztürk oldu. Sezonun yeni takımlarından Mersin İdmanyurdu 21 puanla ligden düşerken, Kocaelispor ve Boluspor ligde kalmayı başardı. Orduspor 20 puanla, Rizespor 29 puanla ligden düşen diğer takımlar oldu. 1980-1981 sezonu aynı zamanda en çekişmeli sezonlardan biri oldu. Zira takımların galibiyet sayıları birbirlerine çok yakın idi. Ligi 2. sırada tamamlayan Adanaspor 34 puan toplarken, düşen Rizespor'un ise 29 puanı vardı²⁶³.

1981-1982 sezonunda şampiyon 44. puanla Beşiktaş olurken, Trabzonspor 43 puanla 2. Fenerbahçe 41 puanla 3. oldu. Galatasaray 32 puanla 11. oldu. Gol kralı 16 golle Fenerbahçe'den Selçuk Yula oldu. Diyarbakırspor, Göztepe, Sakaryaspor ve Ankaragücü ligin yeni takımı oldu. Ankaragücü Federasyon kupasını kazandığı için süper lige terfi ettirildi²⁶⁴. Lige yeni çıkan takımlardan Göztepe 16 puanla ve

mağlup olan Türk Milli Futbol Takımı, Kuzey İrlanda'yı Türkiye'de oynanan maçta 1-0 mağlup ederken İrlanda'da oynanan maçı 2-1 kaybetti. Aynı yıl Avusturya'yı 3-1 mağlup eden Türk Milli Futbol Takımı Arnavutluk ile 1-1 berabere kaldı. <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁶¹ www.hurriyet.com.tr/ Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁶² <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁶³ <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁶⁴ "12 Eylül 1980'de gerçekleşen darbenin spora etkilerinden birisi Ankaragücü'nü doğrudan ilgilendirir. Başkent'in futbol takımının birinci ligde olması gerektiğini savunan Kenan Evren, o dönemde ikinci ligde mücadele eden kulübün birinci lige çıkartılması talimatını verir. Türkiye Kupası'nı kazanan futbol takımının hangi ligde oynadığına bakılmaksızın birinci lige çıkartılacağına dair kanun düzenlenir ve Türkiye Kupasını kazanan Ankaragücü birinci lige çıkar. Bu olaydan itibaren 8 yıl daha yürürlükte kalan yasadaki yararlanacak olan başka bir kulüp olmayacaktır. Zira alt liglerden gelerek Türkiye Kupası'nı kazanan başka bir takım henüz olmamıştır." <http://www.trturk.com/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

Diyarbakırspor 11 puanla ligden düşerken ligden düşen diğer takım 29 puanla Eskişehirspor oldu²⁶⁵.

1982-1983 sezonunda 49 puanlı Fenerbahçe şampiyon oldu. Trabzonspor 47 puanla 2. olurken, Galatasaray 44 puanla 3. oldu. Beşiktaş 39 puanla 5. oldu. Gol kralı bir önceki sezon olduğu gibi Selçuk Yula yine 16 gol sayısı ile elde etti. Samsunspor, Mersin İdmanyurdu, Antalyaspor ligin yeni takımları oldu. Samsunspor lige çıktığı sezon ligde tutunamadı ve 28 puanla ligden düştü. Ligden düşen diğer takımlar 27 puanla Gaziantepspor ve 21 puanla Altay oldu²⁶⁶.

Türkiye’de kadın futbolu ise cumhuriyetin ilanından çok sonra faaliyet göstermeye başladı. Türkiye’de ilk kadın futbol takımı 1971 yılında Haluk Hekimoğlu'nun çabalarıyla 13 sporcudan oluşan İstanbul Kız Futbol Takımı oldu. 1993 yılında ilk kez Türkiye Futbol Federasyonu tarafından kadın futbolunun resmen başlatılması kararı alındı²⁶⁷.

2.4.2.Basketbol

Basketbol Federasyonu’nun resmi faaliyetleri 1934 yılında kurulan Spor Oyunları Federasyonu bünyesinde başladı. İlk federasyon başkanı Prof. Süreyya Genca oldu. Uzun bir süre voleybol ve hentbol branşları ile aynı çatı altında yönetilen basketbol, faaliyetlerin artması ve popüler bir hal aldıktan sonra 1 Mart 1959’da Türkiye Basketbol Federasyonu’nun kurulması ile Türkiye’de basketbol müstakil yönetime kavuştu²⁶⁸.

1980-1983 yılları arasında basketbol da şu gelişmeler yaşandı: Türk Milli Basketbol Takımı 1981 yılında Balkan Şampiyonası’nda şampiyon oldu²⁶⁹. 1981 yılında Türk Milli Basketbol Takımı Avrupa Şampiyonasına katıldı. 12 takım içinde 11. oldu. Türk Milli Basketbol Takımı, sonraki 12 yıl boyunca finallere katılma hakkı elde edemedi. Türk Milli Basketbol Takımı, 1993’te yeniden Avrupa Şampiyonasın da yer almayı başardı²⁷⁰.

²⁶⁵ <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁶⁶ <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁶⁷ <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁶⁸ <http://www.tbf.org.tr/tbf/tarihce/ulkemizde-basketbol>, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁶⁹ “Türk Basketbolunda ilkler ve Rekorlar”, <http://www.hurriyet.com.tr/>, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁷⁰ <http://www.tbf.org.tr/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

1980-1981 sezonunda 2. Lig'den dört takımın yükselmesiyle birlikte Türkiye Basketbol 1. Lig'inde takım sayısı 18'e ulaştı. Lig, 6 takımdan oluşan beyaz, kırmızı ve yeşil üç gruba bölünerek oynandı. Bu gruplarda ilk iki sırayı alan takımlar final grubunda yer alırken, diğer takımlar ise klasman grubu'nu oluşturdular. Takımların üçer kez karşılaştığı final grubu'nu Eczacıbaşı, 49 puanla şampiyon oldu. 36 puanla Beşiktaş 2. olurken, 35 puanla Efespilsen 3. oldu. Galibiyete 3, beraberliğe 2, mağlubiyete 1 puan verilen 1980-1981 sezonunda beraberlik son kez uygulandı. 1981-1982 sezonundan itibaren beraberlik halinde karşılaşmalarda uzatmaya gidilmesine karar verildi²⁷¹. 1980 yılında Eczacıbaşı Erkek Basketbol Takımı, Avrupa Kupa Galipleri Kupası'nda çeyrek finale yükselen ilk Türk takımı oldu²⁷².

1981-1982 sezonunda final grubunu şampiyon 47 puanla Eczacıbaşı oldu. Ligde 2. 43 puanla Beşiktaş olurken, Efespilsen 42 puanla 3. oldu. Klasman grubunu son dört sırada tamamlayan 35 puanlı Ziraat Fakültesi, 34 puanlı DSİ Spor, 32 puanlı Antbirlik ve 28 puanlı Taçspor bir alt lige düştü. 1981 yılında Efe Aydan Avrupa Karması'na seçilen ilk Türk oyuncu unvanını aldı²⁷³. 1982-1983 sezonunda 55 puanlı Efespilsen şampiyon oldu. 52 puanlı Fenerbahçe 2. olurken, 51 puanlı Eczacıbaşı 3. oldu. Klasman grubunu son dört sırada tamamlayan 25 puanlı ODTÜ, 27 puanlı Şekerspor, 28 puanlı Silahlı Kuvvetler Gücü ve 34 puanlı Kolej bir alt lige düştü.²⁷⁴.

Türkiye'de Bayan Basketbolu, 1959-1980 yılları arasında İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde şampiyon ve ikinci olan takımlar arasında düzenlenen Türkiye Şampiyonası şeklinde oynandı. İlk kez 1980-1981 sezonundan itibaren 8 takım arasında deplasmanlı lig statüsünde oynanmaya başlandı. ODTÜ, DSİ Spor, Kolejliler, Beşiktaş, İzmirspor, İstanbulspor, Taçspor ve Genç Adalet takımları arasında oynanan ligde ODTÜ ilk lig şampiyonu oldu. ODTÜ 1983-1984 sezonuna kadar üst üste 3 kez şampiyon oldu.²⁷⁵.

²⁷¹ <http://basketbol.tblstat.net/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁷² “*Türk Basketbolunda ilkler ve Rekorlar*”, <http://www.hurriyet.com.tr/>, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁷³ “*Türk Basketbolunda ilkler ve Rekorlar*”, <http://www.hurriyet.com.tr/>, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁷⁴ <http://basketbol.tblstat.net/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁷⁵ <http://www.tff.org/> Erişim Tarihi: 24.01.2016.

2.4.3.Voleybol

Spor Oyunları Federasyonu adı altında basketbol ve hentbol ile birlikte yönetiliyordu. Voleybol Federasyonu 1958'de müstakil hale geldi. İlk voleybol federasyonu başkanı Vahit Çolakoğlu oldu. Türk Bayan Millî Voleybol Takımı ilk uluslararası karşılaşmasını 1957'de Romanya'ya karşı oynadı. İlk galibiyetini ise 22 Temmuz 1961'de Batı Almanya'ya karşı 3-2'lik skorla elde etti²⁷⁶. Türkiye Millî Kadın Voleybol 1981'de yeniden Avrupa şampiyonasına katılma başarısı kazandı. 1980-1983 yılları arasında Erkek Türk Milli Voleybol Takımı'nın herhangi bir uluslararası başarı elde edemedi²⁷⁷.

1970-1971 yılından itibaren oynanmaya başlayan voleybol erkekler liginde, 1980-1983 yılları arasında Türkiye'de erkek voleybol'unda Eczacıbaşı hegemonyası hâkimdi. 1979-1980, 1980-1981, 1981-1982, 1982-1983 sezonların da erkek voleybol liginde Türkiye Şampiyonu Eczacıbaşı oldu²⁷⁸. 1980-1983 yılları arasında uluslararası arenada ise Eczacıbaşı 1980'de Ankara'da düzenlenen Şampiyon Kulüpler Kupası'nda 3. oldu. Uluslararası arenada ülkemizi temsil eden Vinylex erkek voleybol takımı, 1980'de Yunanistan'da düzenlenen Kupa Galipleri Kupası'nda 4. oldu. 1982'de Güney Sanayi erkek voleybol takımı Hollanda'da düzenlenen CEV Kupası'n da 4. oldu. 1983'te Güney Sanayi erkek voleybol takımı Lichtenstein'da düzenlenen Kupa Galipleri Kupası'nda 4. oldu²⁷⁹.

1980-1983 yılları arasında 1979-1980, 1980-1981, 1981-1982, 1982-1983 sezonlarında Eczacıbaşı bayan voleybol takımı Türkiye Şampiyonu oldu²⁸⁰. 1980'de Eczacıbaşı bayan voleybol takımı Çekoslovakya da düzenlenen turnuvada Şampiyon Kulüpler Kupası'nda 2. oldu. Ankara Pazarları bayan voleybol takımı Almanya'da düzenlenen CEV Kupası'n da 4. oldu²⁸¹.

²⁷⁶ <http://www.tvf.org.tr/>, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁷⁷ <http://www.tvf.org.tr/>, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁷⁸ http://www.eczacibasisporkulubu.org.tr/Erkek_Voleybol, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁷⁹ <http://www.tvf.org.tr/>, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁸⁰ http://www.eczacibasisporkulubu.org.tr/Kadin_Voleybol, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

²⁸¹ <http://www.tvf.org.tr/>, Erişim Tarihi: 24.01.2016.

III. BÖLÜM

KÜLTÜREL HAYAT

3.1. Sinema

Başlangıç yılı 1914 olarak kabul edilen Türk Sineması'nın en önemli sac ayağını "Yeşilçam" oluşturmaktaydı. Oluşum sürecini 1950-1960 yılları arasında tamamlayan Yeşilçam, pek çok önemli film yapımlarına imza attı ve 1960-1970 arasında önemli bir boyut kazandı. 1970' den sonra ise melodramlar bir kenara bırakılarak sinema tarihinde büyük etki oluşturacak filmlere öncelik verildi²⁸².

1960'lı yıllarda içinde bulunduğu durumu irdeleyen Türk sineması, yeni sahalara aradı. Sinemada rakamsal olarak artış oldu. Bu dönem içinde yeni film müziği bestecileri ortaya çıktı. İlk besteci Yalçın Tura'dır. "İlk film müziğini Ziya Metin'in "Namus Düşmanı" adlı filmi için yaptı. Yine Cahit Berkay, Metin Erksan bu süreçte öne çıkan bestekârlardı²⁸³.

1970'li yıllar "Genç (Yeni) Sinema" döneminin başlangıcı olarak görüldü. Bu dönem 1984 yılına kadar sürdü. "Bu süreç Türk Sinemasında anonim yapıların yerini bireyselleşmenin" aldığı dönem olarak kabul edildi. Bu dönemin en önemli özelliği yönetmenlerin iz bıraktığı filmlerin yapımı başlanmış olmasıdır. Bu dönemde Yeşilçam sinemasından kopuş olarak nitelendirilen filmler çekildi²⁸⁴. Genç sinema döneminde Yeşilçam'ın ilk ve ikinci kuşağı gerilemeye başladı. Kişiliği ağır basan yönetmenlerin film yapımları döneme damga vurdu. Bu yapımlar Yılmaz Güney, Lütfi Akad ve Erol Batıbeki tarafından hayata geçirildi²⁸⁵.

Toplumsal olaylardaki artış, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası gibi etkenler ülkede siyasi ve sosyal alandaki tansiyonu yükseltti. 1973 yılında yapılan seçimlerin ardından Ecevit ve Erbakan hükümetleri kuruldu. 1974 yılında Kıbrıs çıkarması gerçekleşti, ardından 1980 yılına kadar koalisyon hükümetleri ve sürekli değişen siyasi dengeler akabinde toplumsal olaylar arttı. Çorum, Maraş gibi illerdeki etnik savrulmalar 12 Eylül 1980 Darbesi ile neticelendi²⁸⁶.

²⁸² Zühal Çetin Özkan, "Günümüz Türk Sineması'nın Dünya Sinemasındaki Yeri", Journal Of Azerbaijani Studies, 533-541, s.1.

²⁸³ Pınar Alço, "Sinema ve Müzik; Kısa Tarihsel Bir Bakış", İdil Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, s. 12.

²⁸⁴ Ali Karadoğan, *Şerif Gören Sineması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo TV ve Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s.3.

²⁸⁵ Nijat Özön, *Sinema Uygulayımı; Sanatı-Tarihi*, 1985, s.377.

²⁸⁶ *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, 628-633.

12 Eylül’de ordunun yönetime el koyması ile her siyasi sosyal faaliyet alanı gibi sinema da bu süreçten nasibini aldı. Türk Sineması’nda darbe sürecinde iki temel nükte söz konusudur: Birincisi sınırlandırılan ve baskı altına alınan toplumsal zihniyetler ve sinemanın buna bağlı olarak denetim altına alınması, İkincisi ise bu sürecin daha sonra sinema filmlerine konu oluşturmasıydı²⁸⁷.

1980 darbesi öncesi ve sonrasında ekonomik buhran film sektörüne büyük kayıp verdirir. Zira film maliyetleri diğer sosyal problemler ile birlikte artar aynı zamanda halkın alım gücü zorlaştı. Bu sebeplerden dolayı sinemada bilet fiyatları arttı, doğal olarak seyirci sayısı düşmeye başladı. Seyirci sayısındaki düşüşte bir başka önemli noktaysa korsan kaset furçasının başlaması ve video kayıtlarının artması bunun yanında televizyonun yaygınlaşmasıydı²⁸⁸. Darbe ile birlikte sansür ve baskı arttı.

12 Eylül darbesinin ardından DİSK’e bağlı Sine-Sen kapatıldı. Sendikanın 25 yöneticisi idamla ve hapis cezalarıyla yargılandı. Şerif Gören, Necmettin Çobanoğlu, Gani Turanlı ve Erol Batıbeki bu sinemacıların bazılarıydı. 1980-83 yıllarında toplumsal eleştiriyi dillendirecek yapım sayısı çok azdı. Devlet filmleri denetleyip değerlendirirdi. Bireysel çalışmanın ürünü olan filmler ise devlet karşıtı olarak görülürdü. Nitekim “Yol” ve “Hakkari’de Bir Mevsim” adlı filmler ile sinemanın dışarıya açılması engellendi²⁸⁹. Arabesk ve şarkıcı filmleri bu dönemde fazlasıyla yer aldı. Bu dönemde başlıca filmler “Yol”, “Hakkaride Bir Mevsim”, “Yılanı Öldürseler”, “Karakafa”, “Hazal”, “Faize Hücum”, “Talihli Amele’dir”²⁹⁰.

²⁸⁷ Hilmi Maktav, “*Türk Sinemasında 12 Eylül*”, Birikim Dergisi, Sayı 138, 2000, s.1.

²⁸⁸ Pınar Alço, “*Sinema ve Müzik; Kısa Tarihsel Bir Bakış*”, İdil Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, s. 13.

²⁸⁹ Veli Boztepe, *1960 ve 1980 Darbelerinin Türk Siyasal Sinemasına Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilimdalı Radyo Televizyon Bilimdalı Yüksek Lisans Tezi, s.157-158.

²⁹⁰ Emine Uçar İlbuğa, “*12 Eylül Askeri Darbesinin Günümüz Sinemasına Yansımaları Bornova Bornova ve Çoğunluk Film Örnekleriyle*”, Felsefe ve Toplumsal Bilimler Diyaloglar Dergisi, sayı 1, s.1-4.

Tablo 13-1980-1983 Yılları Arasında Sinema İstatistikleri²⁹¹

Yıl	Sinema Sayısı	Oynatılan Film Sayısı			Seyirci Sayısı		
		Toplam	Yerli	Yabancı	Yerli Film İzleyicisi	Yabancı Film İzleyicisi	Toplam
1979	1624	192.192	148.836	43.356	95.277.752	45.290.87	140.568.622
1980	1510	194.002	142.486	51.714	69.810.788	44.719.436	114.530.224
1981	1982	412.502	349.476	63.026	106.922.079	169.258.318	176.281.108
1982	2027	348.418	275.113	73.113	71.329.045	189.716.638	141.165.683
1983	1950	469.022	358.964	110.058	80.357.533	795.267.219	171.329.752

Yukarıdaki veriler incelendiğinde 1980 yılında sinema salonlarının azaldığını görmekteyiz. Denetim nedeniyle bazı film nedeniyle yasaklandı. Bazı yerli film çalışmalarının Türkiye’de vizyona girmesi engellendi; buna bağlı olarak oynatılan yerli film sayısı düştü.

1982’de korsan kaset diye tabir edilen video kayıt işleminin yaygınlaştı. Kayıt videoların kahve, gazino gibi yerlerde halka açık alanlarda gösterildi ve sinemaya talep düştü²⁹². Askeri darbenin etkisi fazlasıyla görüldü. Festivaller, filmlerin yapımı ve dağıtım koşulları baskı altına alındı. Kitapların, gazetelerin, filmlerin, müzik kasetlerinin toplatıldığı bir süreçte sinemanın parlak bir dönem geçirdiği söylenemez²⁹³. 1983 yılında Özal dönemiyle bir normalleşme söz konusu olduysa da TRT’nin etkinliği arttı. Sinema pahalı bir eğlence olarak görülmeye başlandı²⁹⁴.

23 Ağustos 1979 ve 23 Ağustos 1983 tarihli Denetleme Tüzükleri, sinema üzerindeki hegemonyasını korudu. Yine Danıştay İdare Mahkemesi, filmlerin denetlenmesi konusunda gerekli çalışmalarını yürütür. Mahkemeden izin alınsa bile

²⁹¹ *Kültür İstatistikleri 1980*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1983, s.105. *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1985, s. 205.

²⁹² Özön, *Sinema Uygulayımı; Sanatı-Tarihi*, 1985, s.390

²⁹³ İlbuğa, “12 Eylül Askeri Darbesinin Günümüz Sinemasına Yansımaları Bornova Bornova ve Çoğunluk Film Örnekleriyle”, s.3.

²⁹⁴ 1977-1986 yılları arasında Türkiye’de toplam 1165 film çevrilmişken, bu sayı 1987-1997 yılları arasında 812’de kaldı”. Keza TRT günlük 6-7 saatlik yayın ile sinemaya geriye doğru ket vurmaya başladı. Beyza Altunç, *Türkiye’nin Ortak Film Yapım İlişkileri Ve Eurimages*, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Ve Sinema Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara, 2008 s.7.

filmlerin çeşitli engeller ile muhatap olması hiç şaşırtıcı değildir. Dönemin koşullarında gösterime çağrılan veya yabancı ülke şenliklerinden davet alan filmler uzun yıllar Kültür Bakanlığı Arşivlerine alınmadı. Örneğin 1970 ve 80’li yıllardaki “Endişe”, “Düşman”, “Ağıt”, “Zavallılar”, “Yol” filmleri ancak 2008 yılında Kültür Bakanlığı tarafında koruma altına alındı”²⁹⁵.

Aynı şekilde dönemin şenlikleri de bu ağır baskı döneminden nasibini aldı. Nitekim Antalya Altın Portakal Film Şenliği 1980 yılında düzenlenemedi. Bu dönemin yeniden değerlendirilmesi 2011 yılında geç gelen ödüller başlığı altında yeniden yapıldı. Türk Sineması’na kan kaybettiren bir başka önemli nokta ise yapım maliyetlerindeki artış idi. 1963 yılında 250.000 TL olan ortalama bir film yapım gideri, 1970 yılında iki katı artarak 500.000 TL oldu. 1979 yılında sekiz katı artarak 2.000.000 TL yükseldi. 1980 yılındaki 24 Ocak Kararları ile birlikte film maliyeti 5.000.000 TL oldu. Film yapım gideri 1982’de 15 milyon 1983 yılında ise 30 milyon TL’ye ulaştı. Bu süreçte Türk Sineması ekonomik olarak sarsıldı²⁹⁶. Film maliyetlerindeki artış, doğal olarak bilet fiyatlarına yansdı. Hayat pahalılığı insanları geçim derdine odaklı hale getirdi ve insanların sosyal faaliyet alanlarına yönelmesini engelledi. 1980 yılına kadar her yıl düzenli olarak devam eden Altın Portakal Film Festivali uluslar arası bir ün kazandı. 1982 yılında İstanbul Kültür Sanat Vakfının başlattığı sinema günleri daha sonra İstanbul Festivali adı altında kültür-sanat yaşamına devam eden festivallerdir.

3.1.1. 1980-1983 Yılları Arasında Türkiye’deki Film Şenlikleri

3.1.1.1. On Yedinci Antalya Altın Portakal Film Şenliği (1980)

1979 yılında çekilen yerli film sayısı 195 iken bu sayı 1980 yılında 68’e düştü. Sinan Çetin “Bir Günün Hikayesini” filmini, Şahin Gök “Kurban Olduğum” adlı filmi sinemaya kazandırdı. Kartal Tibet önemli bir başarıya imza atarak yıllarca beğenilerek izlenen Aziz Nesin uyarlaması olan “Zübük” filmi ile büyük yankı uyandırdı. Atıf Yılmaz ise “Talihli Amele” filmi ile öne çıktı.

²⁹⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9782122.asp>, Erişim Tarihi: Ekim 2015

²⁹⁶ Özön, *Sinema Uygulayımı; Sanatı-Tarihi*, 1985, s.390.

Türk Sineması Avrupa’da önemli aşama kaydetti; “Bir aşiretin kırsal alandan büyük kente geçişini ve giderek çöküşünü anlatan” “Sürü” filmi Zürih ve Basel’de 8 hafta oynatıldı²⁹⁷. Londra’da en iyi film seçildi. Rotterdam’da ise gösterime giren filmler arasında en iyi 3. film oldu. Belçika’da Antwerp Şenliği’nde en iyi film seçildi. Zeki Öktem’in “Düşman” filmi Berlin Film Festivalinde jüri özel ödülü ve Katolik Film Organizasyonu Ödülünü aldı. Ali Özgentürk’ün Hazal Filmi Fransa, İspanya, Almanya, Hollanda’da büyük ödüller aldı. Ömer Kavur’un “Yusuf ile Kenan” adlı filmi İtalya’da Milano Film Fuarında büyük ödül kazandı²⁹⁸.

1980 yılında Antalya Altın Portakal Film Festivalinde, en iyi film: Sürü, en iyi yönetmen: Zeki Ökten, en iyi senaryo: Başar Sabuncu, en iyi müzik: Zülfü Livaneli, en iyi kadın oyuncu: Melike Demirağ, Güngör Bayrak, en iyi erkek oyuncu: Tarık Akan, Aytaç Arman, en iyi yardımcı kadın oyuncu, Fehamet Atila, en iyi yardımcı erkek oyuncu: Tuncel Kurtiz oldu.

Jüri Üyeleri: Orhan Aksoy, Melih Cevdet Anday, Atilla Dorsay, Kami Suveren, Ara Güler, Kenan Değer, Erkal Güngören, Doğan Hızlan, Ahmet Keskin, Ergin Orbey, Atilla Özdemiroğlu, Nurettin Tekindor, Gani Turanlı, Tonguç Yaşar ve Tunca Yönder’dir²⁹⁹

Geç Gelen Ödüller- Değerlendirmeyi Yapan Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Özdemir Nutku (Jüri Başkanı), Hale Soygazi, Selahattin Tonguç, Vecdi Sayar, Atilla Dorsay, Tunca Yönder, Doğan Hızlan, Ahmet Keskin, Nurettin Tekindor, Kenan Değer ve Tonguç Yaşar ve 1980 yılında Antalya Belediye Başkanı olan Selahattin Tonguç, dönemi ve Antalya’yı temsilen Geç Gelen Altın Portakal Ödülleri jürisinde yer aldı³⁰⁰.

3.1.1.2.On Sekizinci Antalya Altın Portakal Film Şenliği (1981)

1981 Yılında 72 film yapıldı, Atatürk’ün doğumunun yüzüncü yılı olması sebebiyle Remzi Jöntürk, Cüneyt Arkın ile Öğretmen Kemal filmi çekti. Nutuk Baytan’ın “Toprağı Teri”, Türkan Şoray “Yılanı Öldürseler” filmlerini hayata

²⁹⁷ <http://film.iksv.org/tr/film/2816>, Erişim Tarihi: Ekim 2015

²⁹⁸ <http://www.turksineması.com/1981-1990/>, Erişim Tarihi Ekim 2015.

²⁹⁹ <http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1980>, Erişim Tarihi: Ekim 2015.

³⁰⁰ <http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1980>, Erişim Tarihi: Ekim 2015.

geçirdi. Ömer Kavur “Ah Güzel İstanbul”, “Kırık Bir Aşk Hikayesi” filmleri ile Atıf Yılmaz’ın “Deli Kani” ve Ali Özgentürk’ün “At” filmi başlıca önemli yapımlar oldu³⁰¹. Bu yıl Avrupa da fazla yer bulamayan Türk Sineması sadece Strasbourg Film Festivalinde Erden Kral’ın filmiyle ödül kazanabildi. 1981 yılında Antalya Altın Portakal Film Festivalinde ödül alan oyuncu ve filmler: en iyi yönetmen: Erden Kral, en iyi kadın oyuncu: Meral Orhonsay, en iyi erkek oyuncu, İhsan Yüce oldu. en iyi film seçilmedi³⁰². Jüri Üyeleri: Cihan Çiftçili, Zuhâl Çevik, Mehmet Doğan, Osman Üntürk, Nuri Dağtekin, Ahmet Gönen, Burçak Evren, Turgay Ulusan, Nisa Serezli, Kami Suveren’idi³⁰³.

3.1.1.3.On Dokuzuncu Antalya Altın Portakal Film Şenliği (1982)

Film sayısı 72’dir. Halit Refiğ’in yönettiği “Leyla ile Mecnun” arabesk film furçasının “başyapıtı” olarak halkın karşına çıktı. Zeki Öktem dönemin sosyal sorunlarını konu alan “Faize Hücum” filmini çekerken, Atıf Yılmaz ise Necati Cumalı uyarlaması olan “Mine” filmiyle kadın sorunlarına değindi. Yine Ömer Kavur’un “Göl” Memduh Ün’ün “Kaçak” filmleri kadın sorunlarını konu alan filmlerdi. Türk sineması Avrupa’da çok büyük başarılar elde etti. Yılmaz Güney’in yazıp Şerif Gören’in yönettiği İnsanoğlunun sorunlarını ele alan “Yo!” filmi 35. Cannes Film Festivalinde en iyi film ödülünü aldı³⁰⁴. Hyeres Genç Sinema Festival’inde Sinan Çetin “Bir Günün Hikayesi” filmiyle kürsüye çıkarken³⁰⁵, Ali Özgentürk ise Valencia Akdeniz Ülkeleri Şenliği’nden ödülle ayrıldı³⁰⁶.

1982 Yılında Antalya Altın Portakal Film Festivalinde ödül alan film ve oyuncular: en iyi birinci film: Çirkinler De Sever, en iyi yönetmen: Ömer Kavur, en iyi kadın oyuncu: Nur Sürer, en iyi erkek oyuncu: Genco Erkan oldu³⁰⁷. Jüri Üyeleri: Bilgin Adalı, Rekin Teksoy, Füzûzan, Cihat Çiftçili, Süreyya Duru, Sami Güner,

³⁰¹ <http://www.turksineması.com/1981-1990/>, Erişim Tarihi Ekim: 2015.

³⁰² <http://www.turksineması.com/1981-1990/>, Erişim Tarihi Ekim: 2015.

³⁰³ <http://www.altınportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/>1981, Erişim Tarihi: Ekim 2015

³⁰⁴ <http://www.imdb.com/event/ev0000147/1982>, Erişim Tarihi: Ekim 2015

³⁰⁵ *Milliyet Sanat Yeni Dizi* Sayı:57, Bakınız.

³⁰⁶ <http://www.turksineması.com/1981-1990/>, Erişim Tarihi Ekim: 2015.

³⁰⁷ <http://www.turksineması.com/1981-1990/>, Erişim Tarihi Ekim: 2015.

Ekrem Çatay, Önder Aydınli, Ayşe İçli, Erman Şener, Ahmet Gönen, Nazan Akgün'dür³⁰⁸.

3.1.1.4.Yirminci Antalya Altın Portakal Film Şenliği (1983)

78 filmin çekildiği 1983 yılı Kartal Tibet'in "Aile Kadını" ve "Şalvar Davası", Şerif Gören, "Güneşin Tutulduğu Gün" adlı kadın konulu filmler dikkat çeken yapıtlar olurken, Halit Refiğ'in sosyal yapının sorunlarını konu alan ve uyuşturucu madde ve kurbanlarını konu alan filmi "Beyaz Ölüm" yalnızca İstanbul'da 30 Milyon TL'lik hâsılatı ile Türk Sinema Tarihinin o döneme kadar çekilmiş en iyi hâsılat toplayan filmi oldu³⁰⁹.1983 Yılında Antalya Altın Portakal Film Festivalinde Ödül Alan Film Ve Oyuncular: en iyi birinci film: Faize Hücum, en iyi yönetmen: Zeki Ökten, en iyi kadın oyuncu : Hülya Koçyiğit, en iyi erkek oyuncu: Genco Erkal oldu.

Jüri Üyeleri: Nazan Akgün, Cihat Çiftçili, Atilla Dorsay, Süreyya Duru, İzzet Günay, Prof. Dr. Özdemir Nutku, Ülkü Tamer, Rekin Teksoy, Hayati Tungar, Gani Turanlı, Ziya Uçkan, Süheyla Uysal, Hurşit Yenigün³¹⁰. Antalya Altın Portakal Film Festivali günümüze dek her yıl düzenli olarak faaliyette bulunmakta ve sanat yaşamına katkı vermektedir.

3.1.1.5. İstanbul Film Festivali

1973 Yılında Nejat Eczacıbaşı tarafından kurulan İstanbul Kültür Sanat Vakfı 1982 yılında "Sinema Günleri" adı altında film şenlikleri düzenlemeye başladı. 1989 yılında "*Uluslar Arası İstanbul Film Festivali*" adını alarak sanat yaşamına devam etmiştir³¹¹. İlk düzenlendiği yıl 12 -18 Temmuz tarihleri arasında sansürden etkilenmiştir. Nitekim 1982 yılında ilk sinema etkinliğinde gösterime girmesi planlanan "Csontváry" adlı 1980 yılında çekilen Macaristan patentli film gösterime giremedi³¹². Filmin vizyona girmemesindeki en önemli etken ise bir Macar ressamı

³⁰⁸ <http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1982>, Erişim Tarihi: Ekim 2015

³⁰⁹ <http://www.turksinemasi.com/1981-1990/>, Erişim Tarihi Ekim: 2015.

³¹⁰ <http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1983>, Erişim Tarihi: Ekim 2015

³¹¹ <http://www.iksv.org/tr/hakkimizda/tarihce>, Erişim Tarihi: Ekim 2015

³¹² <http://film.iksv.org/tr/arsiv/festivalarsivi/97/2389>, Erişim Tarihi: Ekim 2015

olan Csontváry'ının 1854 ile 1919 yılları arasında ki komünüst yönetim altında geçen yaşamıdır³¹³. 1983 yılında ise 36 yabancı film İstanbul film festivalinde sergilendi. Sinema ödülleri ise 1985 yılında verilmeye başlandı³¹⁴.

3.2. Basın-Yayın

3.2.1. Basın Kanunu

12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koydu. Sıkıyönetim kanununda değişikliğe gidilerek, basın denetim altına alındı. Milli Güvenlik Kurulu, “1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun 3 üncü maddesinin 1 inci fıkrası ile c, f, g, h, i ve m bentleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve fıkra (o) ve (p) bentleri eklenmiştir.” denilerek 21 Eylül 1980 tarihinde basının denetim altına alınması sağlanmıştır.

“Madde 3, Bent c: Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf vesair mersuleleri kontrol etmek, gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımı, yayımı, dağıtımı, birden fazla sayıda bulundurulması veya taşınmasını veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak veya sansür koymak; Sıkıyönetim Komutanlığınca basımı, yayımı ve dağıtılması yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş, bildiri, pankart, plak, bant gibi biçimle evrakı, yayım ve haberleşme araçlarını toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant yayım yerlerini kapatmak” ile yetkili olduğunu resmi gazeteden duyuruyordu³¹⁵. Bu değişiklik ile birlikte basın yayım ile alakalı her türlü yasak, sansür, açma, kapatma veya evrak, kitap, broşür, dergi gibi toplumsal iletişim araçları denetim altına alındı. Anayasanın kabulü ile sansür anayasal madde haline getirildi³¹⁶. Ancak sansür uygulamasını daha hızlı işletebilmek adına yeni bir düzenlemeye gidildi. 25 Ekim 1983 tarihinde kabul edilen “Olağan Üstü Hal Yasası” ile gazete, dergi, broşür, kitap ve çeşitli ilanların toplatılması yetkisi ve yasaklanması bölge valiliklerine verildi. Yine abartılı haber yapan gazeteciler için iki yıla kadar hapis cezası isteneceği karara bağlandı. Bunun yanında gazetelerde müdür olmak isteyen kişilerin sorumlulukları

³¹³ <http://www.beyazperde.com/haberler/filmler/haberler-16247/>, Erişim Tarihi: Ekim 2015

³¹⁴ <http://www.iksv.org/tr/hakkimizda/tarihce>, Erişim Tarihi: Ekim 2015

³¹⁵ *TC. Resmi Gazete*, Sayı: 17112, 21.09.1980.

³¹⁶ *TC. Resmi Gazete*, Sayı: 17874, 20.11.1982.

arttırıldı. Para ve hapis cezalarının miktarını arttırıldı³¹⁷. 1986 yılında yapılan son değişiklikler ile de bu düzenlemeler “basın sansür” kanununa dönüştü³¹⁸.

3.2.2. Gazeteler

12 Eylül darbesiyle birlikte oluşturulan yasal zemin çerçevesinde basın sıkı denetime tabi tutuldu. İlk olarak Demokrat, Aydınlık ve Hergün Gazeteleri kapatıldı. Gazeteciler sendikası kapatıldı, Hürriyet Gazetesi yazı işleri müdürü Oktay Ekşi ve Bedii Faik, Tercüman Gazetesi’nden Rauf Tamer ve çeşitli gazetelerin yazı işlerinden sorumlu yöneticileri hakkında soruşturma açıldı³¹⁹.

Gazetelerin soruşturmaya tabi tutulması siyasi tutum ve haberlerindeki yaklaşımlarından kaynaklanmaktaydı. Örneğin 1980 öncesi yayın hayatına bakıldığında Hergün, Millet, Ortadoğu Milliyetçi Hareket Partisi’ne yakınlığı ile biliniyordu. Yine Milli Gazete, Yeni Devir, Milli Selamet Partisi’nin çizgisinde olan gazetelerdi. Tercüman, Bayrak, Son Havadis gazeteleri Adalet Partisi’nin yayın organları olarak görünmekteydi. Hürriyet, Cumhuriyet gazeteleri ise sol cenahta kendine yer edinen belli başlı yayın organları idi³²⁰

Tablo 14-Darbe Döneminde Kapatılan Bazı Gazeteler ve Gün Sayıları³²¹

Gazete Adı	Açılan Dava Sayısı	Kapatma Sayısı	Kapalı Gün Sayısı
Cumhuriyet	28	4	41
Milli Gazete	4	4	72 gün
Tercüman	27	2	29 gün
Milliyet	14	1	10 gün
Tan		1	9 gün
Hürriyet	14	2	7 gün

³¹⁷ Yaşar Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Ankara Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilimdalı, Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.169.

³¹⁸ Ferhat Yıldız, *Türk Anayasa Hukukunda Basın Özgürlüğü*, Ankara Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012, Ankara, s.101.

³¹⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi *“Gazetecilik”, Türk Basının Doğuşu ve Gelişimi*, Ankara, 2008. s.63.

³²⁰ Zafer Yıldırım, *“Basın Özgürlüğü ve 12 Eylül Müdahalesinde Ordu Basın İlişkisi”* Mevzuat Dergisi, Sayı: 103, Yıl 2006.s 4.

³²¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi *“Gazetecilik”, Türk Basının Doğuşu ve Gelişimi*, Ankara, 2008, s.64.

12 Eylül İhtilal sürecinde toplam 400 gazeteciye dava açılmış, 31 gazeteci çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalmış, yargılanmış ve haklarında verilen toplam cezalar 3315 yılı aşmıştır³²². Hasan Cemal 12 Eylül Günlüğü adlı kitabında dönemin yapısal durumundan kaynaklı olarak haber yapmanın zor olacağı “iki dudak arasından çıkacak sözlere bağlı kalacağını³²³” ifade etmiştir.

1980’de Devlet Planlama Müsteşarı olan Turgut Özal’ın planlayıp hükümet adına hayata geçirdiği³²⁴ “24 Ocak kararları”, Türkiye’nin siyasi, sosyal, ekonomik hayatının her alanında olduğu gibi basını da etkilemiştir. Zira düzenleme ile devalüasyon yani paranın değer kaybı hızlandırılmış ve sürekli hale getirilmiştir. Ekonomik sıkıntılar baş gösterdi³²⁵. Nitekim devletçi ekonomide uygulanan “sübvansiyon³²⁶” kaldırıldı. Kâğıdın kilosu ortalama 30-35 lira civarında idi. Kâğıdın kilosu gazetelere 9 liradan veriliyordu. Ancak sübvansiyonun kaldırılmasından sonra kâğıdın kilo fiyatı 41 liradan gazetelere mal oldu. Aradaki fiyat farkı dönemin gazetelerine çok büyük darbe vurdu. Örneğin 1978 yılında sübvansiyonun gazetelere katkısı şu şekildedir; Günaydın grubuna 6.2 milyon dolar, Hürriyet ve Tercüman gazetesine 3 milyon dolar, Milliyet ve Yeni Asır gazetelerine 2 milyon dolar, Dünya Gazetesi’ne 1,5 milyon dolar Cumhuriyete 1 milyon dolar, katkı sağlamıştır³²⁷. Bu parametreler göz önüne alındığında gazetelerin maddi kayıpları büyük boyutlara ulaşırken; gazeteler kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

1981 yılında ulusal gazete sayısı toplamda 620 iken bu rakam 1983’ten sonra 400’e gerilemiştir. Yine 1985 yılında 205 yerel gazetenin yayın hayatına son verdiği belirlenmiştir. Toplam gazete satış sayısının iki milyon dolayında olduğu tespit edilirken bu sayının artırılması konusunda çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Örneğin Mehmet Barlas, Milliyet Gazetesi’ndeki köşesinde “gazete satış sayıları iki milyon civarına takılıp kalmıştır. Bu günlük toplam iki milyonluk gazete Türkiye için tatmin edici değildir. Batıdaki gibi hafta sonu dergi ekleriyle okura yönelmek gerekir. Okur

³²² Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Belgeseli*, 1998.

³²³ Bkz. Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak 12 Eylül Günlüğü*, İstanbul, 2004, 24.

³²⁴ Murat Özgen, “1980 Sonrasında Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu” s.3.

³²⁵ Şinasi Öztürk, Fethi Naz, Ergün İçöz, “24 Ocak Kararları Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye’nin Tarımı” Pamukkale Üniversitesi Dergisi, ½ 2008, s.15-32, s.3.

³²⁶ Devletin ekonomide telafi edici önlem alması ve ekonominin denetlenme ilkesine yönelik bir kavram olarak ifade edilir.

³²⁷ Mustafa Şeker, *Yerel Gazeteler*, Konya, 2007, s.57.

sayısı, nüfus, kentli sayısı artmış olmasına karşın gazete satış sayısı hep aynı oranda kalmıştır”³²⁸.

Tablo 15-1980-1983 Yılları Arasında Çıkan Dergi ve Gazete Sayıları³²⁹

Yıl	Toplam Gazete ve Dergi Sayısı
1980	2.019
1981	2.298
1982	2.535
1983	2.487

Tabloya bakıldığı zaman gazete ve dergi sayıları toplamında 1980-1983 yılları arasında sürekli bir artış söz konusu olmakla birlikte 1983 yılında düşüş göze çarpmaktadır. 1981 yılında toplam gazete ve dergi sayısı bir önceki yıla göre 279'luk bir artış göstermiştir. 1982 yılında ise 1981 yılına göre dergi ve gazete sayısı 237 artmıştır. Ancak sürekli artış 1983 yılında bir önceki yıla göre dergi ve gazete sayısı 48 azalmıştır.

1970-1980 döneminde okuryazar nüfus artış hızı %11.27, 6 yaş ve üzeri okuma yazma bilen sayısı 25 milyonu aşmıştır. Aynı dönemde gazete satış sayısı %15 oranında azalarak 2 milyondan 1.700 civarına düşmüştür. Ancak on yıllık sürenin sonunda liberal ekonomi ve gazetelere hâkim olan ticari anlayış ile toplumu değil, bireyci anlayışı ön plana çıkaran magazin haberleri gazetelerde yer bulmaya başladı. Dergi ekleri, gazete satış sayısını ancak 1989 yılında 3 milyonun üzerine çıkardı³³⁰.

Aslında bu durumun temel sebebi 1980 darbesinden sonra hemen hemen herkesin üzerinde durduğu “apolitizasyon” kelimesinde gizliydi. Darbesi ile siyasi yasaklar arasında kalan basın her haberi istediği şekilde veremiyordu. Her gazete başucunda bulunan “yasaklar listesi” ile hareket ediyordu³³¹. Bu durum daha sonra akademik lügatta “magazinleşme olgusu” olarak karşılık buluyordu.

³²⁸ *Milliyet* 21.02.1982.

³²⁹ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.77.

³³⁰ Mustafa Şeker "*Tiraj Sorunu*", *Bir Sorun Olarak Gazetecilik*, Konya, 2007, s.139-176.

³³¹ Yıldırım, "*Basın Özgürlüğü ve 12 Eylül Müdahalesinde Ordu Basın İlişkisi*", s 9.

Nitekim darbe basın sansüründen ötürü gazeteler ayakta durabilme adına magazin haberlerine yönelmişti. 1983 yılından sonra ise Turgut Özal'ın kullandığı “çağ atlamak” kelimesini halk “köşeyi dönmek” olarak algılıyor; buna paralel olarak gazetelerde sürekli buzdolabı, çamaşır makinesi gibi insanın yaşam konforunu arttıran elektronik cihaz reklamlarına yer veriyordu³³². Yine cinsellik vurgusu yapan haberler fazlasıyla gazetelerde yer kaplıyordu³³³. Kenan Evren veya orduya ait haberler sempatik şekilde gösterilerek, haberleştiriliyordu³³⁴.

Darbe sonrası basının durumdan pekte şikâyet ettiği söylenemezdi. Dönemin önemli köşe yazarları darbeye ilişkin olumlu cümleler sarf etmişti. Nitekim Mehmet Barlas, basının darbeyi olumlu karşıladığını, bununla beraber baskıdan rahatsız olduğunu beyan etmiştir. Bir başka gazeteci Oktay Ekşi, darbeye pek olumlu bakmadığını, ancak ertesi gün kendini rahat hissettiğini söyleyerek, terör ortamının sona ermesinin hayata devam etme umudu verdiğini ifade etmiştir. Genel olarak basın darbeye olumlu yaklaşmıştır. Bir başka önemli gazeteci Uğur Mumcu ise darbenin kansız demokrasiyi amaçladığını öne sürmüştür. Burhan Felek, Mehmet Şevket Eyyi gibi isimler de darbeye olumlu yaklaşmışlardır³³⁵.

Bakıldığı zaman gazetelerin gerek basın sansürü, gerekse orduyla arasını iyi tutma eğiliminden dolayı darbe karşıtı bir söylem içine girmek onu darbeyi meşrulaştırmanın kendi çıkarına olduğunu görüyor ve bu cihette yayınlar yapıyordu. Özal dönemi başladıktan sonra liberal anlayış ve televizyon ile rekabet etme adına daha fazla görsel kullanılmaya başladı. 1980 başlarında “ofset” diye tabir edilen basım teknolojisi ile holdinglere dönüşen medya grupları bu günlere ulaştı.

3.2.3. Radyo ve Televizyon

1980 darbesinden önce en önemli kitle iletişim aracı Türkiye Radyo ve Televizyonu Kurumu, TRT'dir³³⁶. Zira gazeteler sadece kent ve ilçelerde halka

³³² Vildan Öztürk, *Türkiye’de 1980-2000 yılları Arasındaki Gazete İlanlarında İmaj Kavramı; Merkez Medya Bağlamında Değerlendirilmesi*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, 50-53.

³³³ Özgen, “1980 Sonrasında Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu”, s.5.

³³⁴ *Hürriyet Gazetesi*, 01.09. 1981.

³³⁵ Şerife Özgün Çıtak, *1980 Askeri Darbesinin Yazılı Magazin Basınındaki Yansıması ve Basının Magazinleşmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2007, s.58-59.

³³⁶ Özgen, “1980 Sonrasında Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu”, s.4.

ulaşabilirken televizyon ve radyo ülkenin en ucra köşesine kadar ulaşabiliyordu. Nitekim TRT'nin kuruluş amacı ve ilkeleri bu yönde alınan kararlar doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de ulusal bir televizyon ve radyoya gereksinim olduğu görülmüştür. Türkiye radyoları kuruldu. 1937 yılında ise PTT'ye devredildi. 1943 yılında ise Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesine alındı. 1943 yılında ise Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü'ne bağlanarak radyo iktidarın denetimi altında yayın hayatına devam etti. 1957 yılında ise Basın Enformasyon ve Turizm Bakanlığı kurularak radyonun yayın hayatı kesin şekilde hükümet yayın organı haline getirildi³³⁷.

1961 anayasası hazırlanırken dönemin kamuoyu araştırmaları göz önüne alınarak 121. Madde “özerk kamu tüzel kişiliği” şeklinde düzenlendi. 1961 Anayasası ile radyolar bir çatı altında toplandı³³⁸. 1 Mayıs 1964 yılında Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT), kuruldu. Böylelikle Hükümet yayın organı olmaktan çıkarılan radyo ve televizyon kamu malı ve özerk bir kuruma dönüştürüldü³³⁹. 1967 yılında halka yönelik yayınlar yapmaya başlayan TRT kitlelere ulaşma noktasında en etkili kitle iletişim aracına dönüştü.

12 Mart 1971 yılında yapılan değişiklikler ile TRT'nin özerkliğine son verildi³⁴⁰. 20 Eylül 1971 yılında Anayasa'nın 121. Maddesindeki özerk ifadesi kaldırılarak, “radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eliyle kurulur” şeklinde düzenlendi. 29 Şubat 1972 yılında ise 1568 sayılı yasa ile 359 sayılı TRT yasası yeniden değiştirildi. 1974'te TRT yayın arası vermeyerek 24 saat esasına göre yayın yapmaya başladı. 1982 anayasasına kadar bu şekilde devam etti. Nitekim 1980 darbesi televizyondan duyurulan ilk darbe olmuştur³⁴¹. 1982 Anayasası 133. Maddesinde de radyo ve televizyon yayıncılığı yeniden düzenlenerek devlet idaresinde yayın hayatına devam etti³⁴².

³³⁷ Zeki Hafizoğulları, “*Kamu Yayıncılığı ve TRT Kurumu*”, Ankara Barosu Dergisi, 2003, s.15-16.

³³⁸ Özgen, “*1980 Sonrasında Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu*”, s.4.

³³⁹ Hafizoğulları, “*Kamu Yayıncılığı ve TRT Kurumu*”, s.16.

³⁴⁰ Özgen, “*1980 Sonrasında Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu*”, s.4.

³⁴¹ Elmas, Kurban, “*İletişim Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye’de Medya Mevzuat Politikalar Aktörler*”, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı, 2011, s.21-22.

³⁴² Hafizoğulları, “*Kamu Yayıncılığı ve TRT Kurumu*”, s.16.

3.2.4. Matbaalar

1980-1983 yılları arasında ki kültürel faaliyetlerin bir diğer önemli ayağı ise basılan eser sayısı ve dolayısı ile matbaalardır.

Tablo 16- 1980-1983 Yılları Arasında Matbaa Sayısı ve Basılan Eser Sayısı³⁴³

YIL	1980	1981	1982	1983
Matbaa Sayısı	3022	3.368	3.537	3.579
Basılan Eser sayısı	6.337	7.908	8.725	9.667

Yıllara göre sürekli bir artış söz konusudur. Üç yıllık periyotta toplam matbaa sayısında 557 matbaa artışı gözlemlenmekte bu duruma paralel olarak basılan eser sayısında 3.330'luk bir artış olmuştur.

Tablo 17- 1980-1983 Yılları Arasında Basılan Eserler İçeriklerine Göre Dağılımı³⁴⁴³⁴⁵

Eserlerin Konularına Göre Dağılımı	1980	1981	1982	1983
Genel	1358	1823	1973	2382
Felsefe-Ahlak	120	102	101	103
Din-ilahiyat	362	384	377	573
Toplumsal Bilimler	1715	1966	2.293	2.478
Dil	86	168	187	173
Kuramsal Bilimler	291	377	383	290
Uygulamalı Bilimler	641	1194	1385	1533
Güzel Sanatlar	210	298	279	328
Edebiyat	1250	1061	1207	1326
Tarih Coğrafya Biyografya	304	580	540	481

³⁴³ *Kültür İstatistikleri, 1980*, s.3. *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.3

³⁴⁴ *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1985, s.3.

³⁴⁵ *Kültür İstatistikleri, 1980*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1983, s.3.

3.3. Kütüphaneler

Türkiye Cumhuriyeti'nin yenileşme faaliyetleri kütüphanecilik alanına da sirayet etmişti. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün vakıf kütüphaneleri Milli Eğitim Bakanlığı himayesine alındı. 1932 Halk Evleri kurularak kütüphane bulundurulması şartı getirilmiştir³⁴⁶. 1934 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu yürürlüğe girdi³⁴⁷.

1940 yılında Köy Enstitüleri hayata geçirilmiş kırsal nüfusun eğitim ve donanımı için önemli bir reform girişimi oldu³⁴⁸. 1942 yılında Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde üniversite platformu düzeyinde ilk kütüphanecilik bölümü çalışmaları başladı³⁴⁹. 1949 yılında Türk Kütüphaneciler Derneği kuruldu³⁵⁰. 1948 yılında Milli Kütüphanenin kuruldu³⁵¹.

1960'ta Türkiye Kütüphaneler Genel Müdürlüğü kurularak ve tüm kütüphaneler buraya bağlandı. 1971 yılında Üniversite kütüphaneleri dışındaki tüm kütüphaneler Kültür Bakanlığı bünyesine alındı³⁵². 23-26 Haziran 1981 Tarihleri arasında Ankara'da X. Milli Eğitim Şuarası toplantısına kütüphaneleri temsilen, İstanbul Beyazıt Kütüphanesi Müdürü Hasan Duman ile birlikte Kültür ve Turizm Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürü Baş Yardımcısı Nail Bayraktar katıldı. 1981 yılında Halk kütüphanelerinin kalite standartlarını artırmak için Kütüphaneler Genel Müdürlüğü bünyesindeki kadroların sınırları yasal olarak netleştirildi. 1982 yılında Halk ve Çocuk Kütüphanelerin hizmet sorumlulukları yasal tanımlamalar ile ortaya kondu³⁵³.

Resmi Gazetede yayımlanan "bakanlıkların yeniden düzenlemesi ve çalışma esaslarının yürürlüğe konması" hakkındaki 8-4334 sayılı karar ile yayımlar dairesi Başkanlığı bünyesine olan Genel Müdürlüğün adı "Kütüphaneler ve Yayımlar Genel

³⁴⁶ Türkiye'de Halk Kütüphanelerinin Durumu ,*"Kütüphan-e Türkiye" Plan ve Plot Uygulama Projesi*", 2004, s.3.

³⁴⁷ Atılğan, *"Türkiye'de Kütüphaneciliğin Gelişimi"*, s.2-3.

³⁴⁸ Hasan Sacit Keseroğlu, *"Türkiye'de Siyasal İşleyişin Halk Kütüphanelerine Etkisi Üzerine Bir Deneme"*, Türk Kütüphaneciliği, cilt 18, 3, 2004, s.301-309, s.3.

³⁴⁹ Türkiye'de Halk Kütüphanelerinin Durumu ,*"Kütüphan-e Türkiye" Plan ve Plot Uygulama Projesi*, s.3.

³⁵⁰ Türkiye'de Halk Kütüphanelerinin Durumu ,*"Kütüphan-e Türkiye" Plan ve Plot Uygulama Projesi*, s.3

³⁵¹ Atılğan, *"Türkiye'de Kütüphaneciliğin Gelişimi"*, s.2-3.

³⁵² Atılğan, *"Türkiye'de Kütüphaneciliğin Gelişimi"*, s.2-3.

³⁵³ Türkiye'de Halk Kütüphanelerinin Durumu ,*"Kütüphan-e Türkiye" Plan ve Plot Uygulama Projesi*", s.3

Müdürlüğü” olarak değiştirildi³⁵⁴. Ayrıca XI. Milli Eğitim Şurasında uzmanlık alanında yapılacak çalışmalara kütüphaneciliğin eklenmesi kütüphaneciliğin gelişmesi açısından önemli somut adım oldu³⁵⁵.

3.3.1. Halk Kütüphaneleri

1930’lu yıllarda “Halk ve Milli kavramları” ilk kez kütüphanecilik alanında kullanılmış. Yine 1940’lı yıllarda Köy Enstitülerinin faaliyet alanı içerisinde kendine yer bulan halk kütüphanelere siyasi çekişmelerin etkisinden kurtulamadı. Demokrat Parti iktidarı dönemin de Halk Evlerini ve Köy Enstitüleri kapatıldı³⁵⁶. 1950’den sonra Köy Enstitüleri ve Halk Evleri kapatılmasına rağmen Halk Kütüphaneleri kavramı kullanılmayan devam etti. 1977 yılında iktidar muhalefet gerginliğinden kaynaklanan siyasi sorunların neticesinde bir genelge ile “Halk Kütüphanelerinin” telaffuzundaki “halk” sözcüğü Cumhuriyet Halk Partisi’ni çağrıştırdığı gerekçesi halk kütüphaneleri adından kaldırdı³⁵⁷.

Siyasi çekişmeler ve siyasi istikrarsızlığın yanı sıra askeri müdahaleler ile birlikte gerekli atılımı gösteremeyen halk kütüphaneleri, mesleki personel eksikliği ve bunun yanında kadro eğitimi için üniversitelerdeki bölümlerin yetersizliği kütüphaneciliğin önündeki önemli sorunlardı. 1980 askeri darbesi ile faaliyetleri kısa süreliğine durdurulan kütüphaneler ve Kütüphaneciler Derneği toplanan milli eğitim şuralarında sorunlarını ifade etmeye çalıştı³⁵⁸.

³⁵⁴ *TC. Resmi Gazete*, Sayı: 17619, 28.02.1982.

³⁵⁵ “*Kütüphaneciliğimiz ve X ve XI Milli Eğitim Şuvaraları*”, Türk Kütüphaneciliği, Cilt 31, Sayı 3, 1982, s.150.

³⁵⁶ Keseroğlu, “*Türkiye’de Siyasal İşleyişin Halk Kütüphanelerine Etkisi Üzerine Bir Deneme*”, s.4.

³⁵⁷ Keseroğlu, “*Türkiye’de Siyasal İşleyişin Halk Kütüphanelerine Etkisi Üzerine Bir Deneme*”, s.5.

³⁵⁸ *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Türk Kütüphaneciliği, XXIX. Cilt, 1980, s.203

Tablo 18-1980-1983 Yılları Arasında Halk Kütüphaneleri ve Kitap Sayısı³⁵⁹

Yıl	Kütüphane Sayısı	Kitap Sayısı		
		Mevcut	Yeni gelen	Kaydı Silinen
1980	517	4.666.156	144.791	----
1981	537	4.917.954	194.948	23.502
1982	568	5.735.035	483.277	26.196
1983	623	5.962.955	-----	-----

Tablo 19-Halk Kütüphanelerinin 1980-1983 Yılları Arasında Okuyucu İstatistikleri³⁶⁰

YIL	Erkek	Kadın	Toplam
1980	5.705.649	3.238.523	8.944.172
1981	6.337.996	3.715.712	10.053.708
1982	6.314.667	3.858.418	10.173.085
1983	8.683.141	5.406.873	14.090.014

Tablo 20-1980-1983 Yılları Arasında Halk Kütüphanelerinde Çalışan Personel Sayısı ve Kadro Durumu³⁶¹

Yıl	Memur Sayısı	Hizmetli Sayısı	Toplam Çalışan
1980	1.498	828	2.326
1981	1.452	853	2.305
1982	1.579	967	2.546
1983	1.744	1.036	2.780

3.3.2 Milli Kütüphane

1947 yılında kurulan Milli Kütüphane'ye Yardım Derneği'nin de katkıları ile Ağustos 1948'de Milli Kütüphane hizmete açıldı. 1953 yılında "Bibliyografya Enstitüsü" kuruldu³⁶². Zaman içerisinde Milli Kütüphane için iyi donanımlı bir binaya gereksinim duyuldu. 1965 ile 1973 yılları arasında yeni bir bina tasarlandı. Fakat uzun süre bina tamamlanamadı. 5 Ağustos 1983'te tamamlanabildi. İlk Milli

³⁵⁹ *Kültür İstatistikleri 1980*, s.21, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.44, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.47.

³⁶⁰ *Kültür İstatistikleri 1980*, s.21, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.54, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.62.

³⁶¹ *Kültür İstatistikleri 1980*, s.21, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.77.

³⁶² Atılğan, "Türkiye'de Kütüphaneciliğin Gelişimi", s.6.

Kütüphane Başkanı Adanan Ötügen oldu. 1980-1985 yılları arasında ise başkanlık görevini Müjgan Cunbur yürüttü.

Tablo 21-1980-1983 Yılları Arasında Milli Kütüphaneye Yıl İçinde Gelen Kitap Sayıları ve Çeşitleri³⁶³

Yıl	Toplam Gelen Eser sayısı	Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunundan Gelen Kitap Sayısı	Satın Alınan		Bağış ile Gelen	Mübadele ile Gelen Eserler
			Basma Eser	Yazma Eser		
1980	9.708	6.316	47	---	2.114	1.231
1981	8.023	4.007	250	6	2.357	1.403
1982	12.525	5.643	178	12	5.326	1.366
1983	14.033	7.547	567	292	4.968	659

Tablo 22-1980-1983 Yılları Arasında Milli Kütüphanedeki Toplam Eserler ve Diğer Malzemelerin Yıllara Göre Dağılımı³⁶⁴

Yıl	Basma Eser	Yazılı Eser	Sürelî Yayın	Harita ve Atlas	Makro Film	Afiş ilan vb.	Diğer
1980	635.957	6.311	200.610	6.631	9.340	29.261	8.075
1981	646.357	6.813	151.912	6.639	9.340	29.722	8.743
1982	654.481	6.822	173.615	6.676	9.340	30.821	9.255
1983	668.218	7.118	193.935	6.813	9.370	31.984	9.331

Tablo 23-1980-1983 Yılları Arasında Milli Kütüphanedeki Okuyucu Sayısının Kullanılan Eserler ve Envantere Göre Dağılımı³⁶⁵

Yıl	Okuyucu	Okuyucuların Yararlandıkları Eser Sayısı						
		Toplam	Kitap	Sürelî Yayın	Mikro Film	Harita	Küpür	Diğer
1980	50.776	59.532	32.257	27.100	175	Kapalı	Kapalı	Kapalı
1981	51.618	44.276	29.850	14.200	4	68	147	7
1982	50.850	41.014	29.077	10.645	164	48	718	362
1983	30.316	23.819	14.744	8.555	320	58	18	124

³⁶³ *Kültür İstatistikleri 1980*, s.17, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.9.

³⁶⁴ *Kültür İstatistikleri 1980*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1983, s.17, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1985,s.10.

³⁶⁵ *Kültür İstatistikleri 1980*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1983, s.17, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1985,s.19.

Tablo 24-1980-1983-Milli Kütüphane Bünyesindeki Personel ve Kadro Durumu³⁶⁶

Yıl	Memur	Hizmetli	Toplam
1980	102	23	125
1981	102	7	109
1982	103	40	143
1983	126	54	180

3.3.3. Çocuk Kütüphaneleri

1950'den sonra Halk Kütüphaneleri ile Çocuk Kütüphanelerinin birleştirilmesi kararı alındı. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Halk ve Çocuk Kütüphanelerinin yeniden düzenlenmesi gerektiği üzerinde duruldu. 19 Ağustos 1982 tarihinde yayımlanan yönetmelikle yeni düzenleme resmen hayata geçirildi. Yönetmelikte temel olarak şu konular üzerinde durulmuştur;

Birinci maddede amaç olarak “bu yönetmelik bütün vatandaşların ücretsiz bilgi edinmek ve kendilerini yetiştirmek bununla birlikte zamanlarını değerlendirmek için kitaplardan ve diğer kaynaklardan serbestçe ve ücretsiz olarak Halk ve Çocuk kütüphanelerinden yararlanmalarını sağlayacak görev ve sorumlulukları düzenlemeyi amaçlar” şeklindedir.

İkinci maddede ise kapsam dâhilindeki kurumlar belirtilmiştir. Çocuk Bölümü ve Kütüphanesi adlı ikinci bölüm başlığının içeriğinde ise kütüphaneyi kullanacak çocukların yaş aralığı 9-16 olarak belirtilirken, amacın çocukları milli varlığa yararlı hale getirmek olduğu ifade edilmiştir³⁶⁷.

Tablo 25-1980- 1983 Yılları Arasındaki Çocuk Kütüphanesi ve Kitap Sayıları³⁶⁸

Yıl	Kütüphane Sayısı	Kitap Sayısı
1980	286	753.278
1981	242	708.739
1982	242	781.734
1983	130	480.053

³⁶⁶ *Kültür İstatistikleri 1980*, s.17, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.10.

³⁶⁷ *TC. Resmi Gazete*, Sayı:17787, 19.08.1982

³⁶⁸ *Kültür İstatistikleri, 1980*,s.41, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.83.

Tablo 26-1980-1983 Yılları Arasındaki Çocuk Kütüphaneleri Okuyucu Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı³⁶⁹

Yıl	Erkek Okuyucu Sayısı	Kadın Okuyucu Sayısı	Toplam Okuyucu Sayısı
1980	2.549.751	1.917.823	4.467.574
1981	2.448.786	1.855.854	4.304.640
1982	2.445.387	1.935.240	4.380.627
1983	1.175.053	950.796	2.125.849

Tablo 27-1980-1983 Yılları Arasında Çocuk Kütüphanelerindeki Toplam Personel Sayısı ve Görev Birimlerine Göre Dağılımı³⁷⁰

Yıl	Memur	Hizmetli	Toplam Personel Sayısı
1980	354	144	498
1981	298	128	426
1982	300	142	442
1983	148	85	233

Tablo 28-1980-1983 Yılları Arasında Çocuk Kütüphanelerine Yıl İçinde Gelen Eserler ve Nereden Geldiklerini Gösteren İstatistik Veriler³⁷¹

YIL	Yıl içinde Kütüphaneye Gelen Kitap Sayısı				
	Toplam	Satın Alınan	Resmi Kurumlardan Gelen	Diğer Kütüphanelerden Gelen	Bağış
1980	20.308	4.020	10.186	2.702	3400
1981	33.790	8.926	18.586	1.326	4.952
1982	88.881	10.522	67.342	1.218	9.799
1983	27.825	2.884	19.753	788	4.400

3.4. Opera ve Bale

Sahne sanatlarının önemli branşlarından biri opera diğeri ise baledir. Opera ve bale dram sanatının müzik ve dans ile beraber sahnede icra edilmesidir³⁷². Gösterişli kostüm ve sahne dekoru ile dikkat çekmektedir³⁷³. 16. Yüzyılda Avrupa'da gelişim

³⁶⁹ *Kültür İstatistikleri 1980*, s.41, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.83

³⁷⁰ *Kültür İstatistikleri, 1980*, s.41, *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.83.

³⁷¹ *Kültür İstatistikleri 1980*, s.47.

³⁷² *Devlet Opera ve Balesi Strateji Planı (2013-2017)*, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, <http://www.sp.gov.tr/>, Erişim tarihi, Kasım 2015, s. 7.

³⁷³ Elif Özhancı, "*Türkiye'de Opera, Bale ve Devlet Opera ve Bale'sinin Evrimselliği*", Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı 29, 2009, s.198.

gösteren opera ve balenin Türkiye'ye gelişi Tanzimat dönemiyle batıya duyulan yoğun ilgi ile gerçekleşti. İlk Opera III. Murad döneminde sarayda sergilendi³⁷⁴ 1924 yılında "Cumhur Başkanlığı Senfoni Orkestrası" kuruldu³⁷⁵.

1930 yılında Opera Cemiyeti kuruldu. 1940 yılında Devlet Konservatuvarı'nın hayata geçirilmesi ile opera sanatı çalışmaları hız kazandı. "Resmi ve akademik" nitelikli ilk bale okulu 1948 yılında İstanbul'da açıldı. 1949 yılında Operalarında bağlı olduğu "Devlet Tiyatroları" kuruldu. Başkanlığına Muhsin Ertuğrul atandı. Böylelikle Devlet Tiyatrolarının ilk genel müdürü Muhsin Ertuğrul oldu.

Devlet Opera ve Balesi 1958'de kuruldu. Fakat kanuni düzenlemesi 1970 yılında yapıldı. İlk Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürü, Necil Kazım Akses'dir³⁷⁶. 1970 yılında 1309 sayılı kanun ile Devlet Opera ve Balesi adı altında yeni bir kurum oluşturularak İstanbul ve Ankara operaları bu kuruma bağlandı³⁷⁷. 1971 yılında ise Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi³⁷⁸. 1982 yılında İzmir'de Devlet Opera ve Balesi kuruldu³⁷⁹.

1982 Anayasasında sanat ve sanatçı korunmasına yönelik maddeler eklenerek sanat faaliyetlerinin icrasının kolaylaştırılması ve korunması amaçlandı. 1982 Anayasasındaki sanat ve sanatçı ile ilgili beyan şu şekildedir; "MADDE 63. – Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır." "MADDE 64. – Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır."³⁸⁰ Bu maddeler ile devlet himayesinde yer alan sanatçılar ile opera ve bale güvence altına alındı.

³⁷⁴ *Devlet Opera ve Balesi Strateji Planı (2013-2017)*, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, <http://www.sp.gov.tr/>, Erişim tarihi, Kasım 2015, s. 8.

³⁷⁵ Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrasının temelini 1826'da II. Mahmut döneminde kurulan Mızıkacı Hümayun oluşturmaktaydı. <http://www.cso.gov.tr/>, Erişim Tarihi: Kasım 2015.

³⁷⁶ *Devlet Opera ve Balesi Strateji Planı (2013-2017)*, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, <http://www.sp.gov.tr/>, Erişim tarihi, Kasım 2015, s. 10.

³⁷⁷ *TC. Resmi Gazete*, Sayı: 13548, 14.07.1970.

³⁷⁸ *TC. Resmi Gazete*, Sayı: 13965, 23.09.1971.

³⁷⁹ Özhanlı, "Türkiye'de Opera, Bale ve Devlet Opera ve Bale'sinin Evrimselliği", s. 202.

³⁸⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>, Erişim Tarihi, Kasım 2015.

Tablo 29-1980-1983 Yılları Arasında Devlet Opera ve Balesinde Oynanan Eser ve Seyirci Sayıları³⁸¹

Yıl	Oynanan Eser	Seyirci Sayısı
1980-1981	32	184.224
1981-1982	29	158.297
1982-1983	49	180.314

Opera ve bale sayılarına bakılırsa 1980-1982 yılları arasında 2 bale ve opera binası vardı. 1982-1983 sezonunda Ankara ve İstanbul dışında birde İzmir de yeni bir opera ve bale sayısı açıldı, toplam opera ve bale sayısı 3 oldu³⁸².

3.5. Tiyatro

III. Selim ve II. Mahmut döneminde Osmanlı Devletinde yaygınlaşan tiyatro geleneği, ilk defa devlet destekli çalışmasını Bursa Valisi Ahmet Vefik Paşa'nın Fasülyeciyan'ın davet edip çeşitli temsiller verilmesi ile gerçekleşti. 1913-1914 yıllarında İstanbul Belediyesi'nin başında bulunan Cemil Topuzlu Paşa'nın konservatuar kurma girişimi ile birlikte "Darülbedayi" kurumu ortaya çıktı. Yani bugünkü İstanbul Şehir Tiyatrosu sanat dünyasına giriş yaptı. Cumhuriyet dönemine kadar sanat yaşamını devam ettiren Darülbedayi Muhittin Üstündağ'ın İstanbul belediye başkanlığı döneminde çıkarılan yasa ile İstanbul Belediyesine bağlandı. 1930'lu yılların başında Muhsin Ertuğrul'un kurumun başına geçmesi ile sistematik bir yapıya büründü. Bütçeden belli seviyede ödenek alabilen bir yapıya dönüşen Darülbedayi 1932 yılında "Şehir Tiyatrosu" olarak isimlendirildi. 1934 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı "Milli Musiki ve Temsil Akademisi" sanat hayatına başladı. Darülbedayi Tiyatro Meslek Okulu açıldı³⁸³. 1949 yılında Devlet Opera ve Balesi Kanunu ile sahne hayatı başladı³⁸⁴. 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti döneminde Maarif Vekaleti çatısı altında faaliyet gösterdi. Tiyatro 1960 -1971 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alındı. 1960 yılında Kadıköy Tiyatrosu, Üsküdar ve fatih tiyatroları 1961 yılında Rumeli Hisarı Yazlık Tiyatrosu 1962 yılında hizmet hayatına girmiştir. Yine 1965 yılında

³⁸¹ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.80.

³⁸² *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.193.

³⁸³ Tahsin Konur, "*Cumhuriyet Döneminde Devlet Tiyatro İlişkisi*", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 31 Sayı: 1. 2, 1987, s.310.

³⁸⁴ *TC. Resmi Gazete*: Sayı: 7234, 16.06.1949

Zeytinburnu Tiyatrosu açılmıştır³⁸⁵. 1971 yılında Nihat Erim Hükümeti döneminde Kültür Bakanlığı kuruldu. Tiyatro bu bakanlığa bağlandı. 1976 yılında şehir tiyatroları beş bölüme ayrıldı; her bölümün başına bir sanat yönetmeni atandı³⁸⁶.

1980 darbesi ile birlikte tiyatrodaki sıkıntılı bir dönem yaşandı. Çoğu sanatçının ideolojik görüşüyle ilgili olarak tutuklanma ceza aldı. Şiddet ortamı tiyatro seyircisinin azalmasına neden oldu. Televizyonun yaygın hale gelmesi, sanatçıların darbe dolayısıyla yurt dışına kaçması, uzun süre oyun yazılmaması, yeni yazar yetişmemesi, sansür gibi konular tiyatronun sekteye uğramasına neden oldu³⁸⁷. 1981 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesine alındı³⁸⁸.

1981 yılında Tiyatro Genel Müdürlüğü Mali Yılı Bütçesi'nde tiyatrodaki amaç şu şekilde ifade edilmiştir:

“1- Yerli ve yabancı eserlerle halkın genel eğitimini, yurt ve güzellik sevgisini, dil ve kültürünü yükseltmek.

2-Devlet Tiyatrosu çalışmalarının daha da genişletmek yaygınlaştırmak,

3-Türk sahne sanatlarını yurt içinde ve yurt dışında gelişmesini ve yayılmasını sağlayarak Türk Dilini yerleştirmek ve şive birliğini meydana getirmek,

4-Türk Halkının kültürünü besleyerek temel değerler üzerinde doğru yargılara varmasını sağlamak ve estetik duygusunu geliştirmek”³⁸⁹.

Başbakan Bülend Ulusu “Milli Kültür ve sanat değerlerimizi modern ilim zihniyeti ve metotlarla işleyerek, önce milletimize yaymak ve ayrıca milli değerlerimizi diğer milletlere tanıtmak için ciddi faaliyetlere girişilecektir.”³⁹⁰ diyerek 1982 yılında yeni bir süreç başlattı. Sanat faaliyetlerinin hareketlendirilmesi kapsamın da ilk defa özel tiyatrolara devlet desteği verilmeye başlandı. Dönemin başbakanının bu ifadeleri ile birlikte yeni bir süreç başladı. Tiyatro sanatçılarına o döneme kadar görülmemiş bir şekilde zam yapıldı. Sanatçılar Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in resepsiyonlarında vazgeçilmez konuk haline geldiler³⁹¹.

³⁸⁵ Konur, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tiyatro İlişkisi”, s.315.

³⁸⁶ Konur, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tiyatro İlişkisi”, s.317.

³⁸⁷ Birkiye, “Kültür Politikaları, Türk Tiyatrosu Ve DT Örneği”, s.87.

³⁸⁸ Selçuk Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Politikalarında Kültür*, Ankara, 1990, s. 15-22.

³⁸⁹ Konur, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tiyatro İlişkisi”, s.327.

³⁹⁰ Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Politikalarında Kültür*, s.77.

³⁹¹ Birkiye, “Kültür Politikaları, Türk Tiyatrosu Ve DT Örneği”, s.87.

1980-1981 yılı sezonunda beşi çocuk oyunu olmak üzere toplam 37 yeni oyun sahnelendi. Sergilenen oyunların bazıları şu şekilde; Kadınlar da Savaşı Yitirdi, O Güzelim Kaymaklı Dondurma Rengi Elbise, Ben Kimim, Öyküler, Tartuffe, Kapıyı Aç, Yarın 2000, Seyisbaşı Konağı, Eski Usul Komediya Kırmızı Pabuçlar, Truva Savaşı Olmayacak, Akümülatörlü Radyo, Yoklar Dağındaki Nar, Ademin Kaburga Kemiği, Alaca Karanlık, Baba, Yangın Memet, Sokullu Ne Yapmalıydı, Annemi Hatırlıyorum, Mustafa'ydi³⁹².

1981-1982 sezonunda 5 çocuk oyunu olmak üzere toplamda 36 yeni oyun sahnelendi. Sergilenen bazı oyunlar ve isimleri şu şekilde; Ana Hanım Kız Hanım, Rita, İntihar, İki Kişilik Hır Gür, Kel Şarkıcı, Taş Bademleri, Yerma, Scapin'in Dolapları, Yaban Ördeği, Ekinler Yeşerince, Dün Neredeydiniz, Gölge, Küçük Prens, Yanlış Yanlış Üstüne, Kül Kedisi (Cinderella), Akın, Barış Gezegeni, Öteki Dünyaya Götürecek Değilsin Ya, Köşe Kapmaca, Behçet Bey'in Fötr Şapkası, Paydos, Küçük Hayalet Plouft, Cengiz Han'ın Bisikleti'ydi³⁹³.

1982-1983 yılında 3 çocuk oyunu olmak üzere toplamda 28 yeni oyun sergilendi. Oyun isimleri şu şekilde; Yine Başladılar Şarkılarına, Gölge Ustası, Görüşme Kutlama Çağrı, İlkbaharda İntihar Yasak, Daha Dün Gibi, Cin Oyunu, Önemli Adam, İmparatorun İki Oğlu, Kadife Çiçekleri, Üç Kız Kardeş, Su Geline, Rosmersholm (Beyaz At), Hayaletler Sonatı, Köşe Kapmaca, Köklerdeki Kurtlar, Şampiyonlar, Fazilet Eczanesi Oyuncakçı Dede idi³⁹⁴.1980-1983 yılları arasında görev yapan Devlet Tiyatroları Genel Müdürleri, Ergin Orbey (1978-Aralık 1980), Cüneyt Gökçer³⁹⁵ (1980-Şubat 1983), Turgut Özakman (22 Mart 1983)'dir³⁹⁶.

³⁹² <http://devtiyatros.gov.tr/> Erişim Tarihi, 15.12.2015.

³⁹³ <http://devtiyatros.gov.tr/> Erişim Tarihi, 15.12.2015.

³⁹⁴ <http://devtiyatros.gov.tr/>

³⁹⁵ Cüneyt Gökçer daha önce 1958 yılından 1978 yılına kadar 20 yıl Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü görevini yürütmüştür. <http://devtiyatros.gov.tr/>

³⁹⁶ Konur, "Cumhuriyet Döneminde Devlet Tiyatro İlişkisi", s.329.

Tablo 30-Devlet Tiyatrolarında 1980-1983 Yılları Arasında Oynanan Toplam Oyun ve Seyirci Sayısı³⁹⁷

Yıl	Oynanan Oyun Sayısı	Seyirci Sayısı
1980-1981	44	791.445
1981-1982	52	905.299
1982-1983	42	620.768

Tablo 31-1980-1983 Yılları Arasında Devlet ve Özel Tiyatro Sayısı³⁹⁸

Sezon	Devlet Tiyatrosu	Özel Tiyatro	Toplam
1980-1981	35	16	51
1981-1982	39	18	57
1982-1983	46	25	71

³⁹⁷ *İstatistikî Göstergeler 1923-2012*, s.80.

³⁹⁸ *Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983*, s.191.

SONUÇ

Milli Mücadelenin Lozan Anlaşması ile neticelenmesinden sonra Türkiye’de iki kez demokrasi denemesi oldu. Bu denemelerden ilki mecliste muhalif gelenekçi grubun oluşturduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası idi. 1924 yılında kurulan parti 1925 yılının Şubat ayında Şeyh Said isyanı sonrasında kapatıldı. Böylece ilk demokrasi denemesi başarısız oldu. 1930 yılında Fethi Okyar Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla yeni bir parti kurdu. Ancak aşırı geleneksel grupların partiye yoğun ilgisi ve CHP muhalefeti Fethi Okyar’ın partiyi kapatmasına neden oldu.

Türkiye’de demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan muhalefet partisi özlemi ve ihtiyacı 1946 yılında son buldu. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’ın öncülüğünde Demokrat Parti kuruldu. 14 yıl devam eden çok partili hayat 1960 darbesi ile son buldu. Ordunun yönetime el koyması ve yeni anayasanın tanzimiyle demokrasi üzerinde askeri vesayet dönemi başladı. İstikrar için yapılan darbenin ardından 1962’den itibaren Türkiye koalisyon hükümetleriyle tanıştı. 1965 seçimleri ile merkez sağ yeniden iktidar oldu. Adalet Partisi 1971 yılına kadar iktidar oldu. 1971 yılında ordu demokrasiye bir kez daha müdahale ederek muhtıra yayımladı. Demirel liderliğindeki Adalet Partisi ülke yönetiminden feragat ettirildi. Ordu müdahale için kargaşa ve anarşi ortamını gerekçe gösterirken demokratik yapının bu durumun üstesinden gelemediğini savunuyordu.

Nihat Erim ve Ferit Melen hükümetleriyle demokrasi ordu güdümünde bir süre devam etti. 1973 seçimlerinde Ecevit’in liderliğindeki CHP ile Adalet Partisi tabanından doğan Necmettin Erbakan liderliğindeki MSP koalisyon ortağı oldu. 1974 yılında Kıbrıs’a yapılan kara harekattan sonra oy kaygısı güden partiler koalisyona son verdiler. Ardından yaşanan seçimler, 1980 darbesine giden süreçte ordunun elini güçlendiren kısa süreli koalisyonları doğurdu. 1980 yılına kadar geçen süreçte sürekli yap-boz gibi kurulup dağılan koalisyonlar, yükselen anarşi, hayat pahalılığı ve mezhepsel çatışmalar ordunun yönetime el koyması için zemin teşkil etti.

Kenan Evren liderliğindeki ordu üst yönetimi 12 Eylül 1980 günü yönetime el koydu. Tüm siyasi parti faaliyetleri askıya alınarak parti liderleri tutuklandı ve politik yapı tamamen değiştirildi. Halk siyasetten uzaklaştırıldı. Nitekim dönemin ruhunu anlatan kelime “apolitizasyon” dur. Gazetelerin başucuna “yasaklar listesi” kondu. Dolayısıyla insanların haber alma kaynakları denetim altındaydı. Bu nedenle

toplum istenilen şekilde yönlendirildi. İstenilen birey tipinin yetiştirilmesi için anayasal zemin oluşturmak isteyen ordu siyaset arenasını dâhil toplumun her alanına nüfuz edecek bir yapı oluşturmaya çalıştı.

Basında Kenan Evrenin komutan ve liderlik özellikleri abartılı şekilde manşetlere taşındı. Mustafa Kemal Atatürk ile Kenan Evren resimleri yan yana konularak darbenin halk nezdinde meşruiyet sağlanmaya çalışıldı. Darbenin kısıtladığı siyasetin yerini “magazin” aldı ve gazeteler politik haberlerin yerine kapital toplum tipinin ürünlerine yöneldi.

İran-İrak savaşı ve Afganistan’ın işgali gibi konulara özellikle yer verildi. İç politikayı eleştiren haberler yerine Türkiye sınırları dışındaki savaşlar, insan ölümleri afişe edilerek darbe ile sükunet arasında doğrudan bir bağ kuruldu.

Sağlık alanında merkezi sisteme dönüşüm yolunda adımlar atılırken, eğitimde okuma-yazma seferberliği başlatıldı. Sosyal ortamdaki sakinlik eğitim hayatına yansdı. Eğitim kurumlarının hemen hepsinde öğrenci sayısında artış kaydedildi. 1982 yılında 8 yeni üniversite açıldı. Genç nüfusun üniversite kapılarında birikmesi engellenmeye çalışıldı.

Nüfusun hızla sanayileşen kentlere yönelmesi aynı zamanda sosyal sorunları beraberinde getirdi. 1960’lı yıllardan sonra daha da belirginleşen göç olgusu 1980-1983 yıllarında da devam etti. Şehir merkezlerinde alt yapı problemleri, içme suyu sıkıntısı, toplu taşıma araçlarının yetersizliği gibi konular bu dönemde de artarak devam etti. Plansız kentleşmenin sonucu olan gecekondulaşma kavramı filmlere konu olmaya başladı.

Türk Sineması kendine yeni alanlar açarken 1980-1983 yılları arasında Avrupa çeşitli festivallerde ödüller aldı. Ancak ülke içinde 24 Ocak kararları ile artan pahalılık Türk parasının değer kaybetmesi Türk yapımı filmlerin maliyetinin yükselmesine dolayısıyla çekilen film sayısında yıllar içinde düşüşe sebep oldu. Sosyal hayattaki pahalılık sinema seyircisini azalttı. Türk Sineması 1980’li yılların sonuna doğru Hollywood Sinemasının etkisine girdi.

1980-1983 yılları arasında spor alanında çok önemli gelişmeler kaydedilemedi. Ancak sporun darbeden ve darbe hükümetinden etkilenmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Nitekim 1981-1982 sezonunda Ankaragücü futbol takımı Kenan Evren’in talimatıyla Federasyon Kupasını aldığı için birinci lige

yükseltilmesine karar verildi. Neticede 1980 darbesinin sadece siyasi hayata yansıyan bir olgu olmakla sınırlı kalmamış sosyal, kültürel boyutları ile birlikte Türkiye'nin son 35 yılına damgasını vurdu.



KAYNAKLAR

1. Resmi Yayınlar

TC. Resmi Gazete, Sayı: 3961, 16.07.1938.

TC. Resmi Gazete: Sayı:5122,03.06.1942.

TC. Resmi Gazete, Sayı:7234, 16.06.1949

TC. Resmi Gazete, Sayı:8323, 31.01.1953.

TC. Resmi Gazete, Sayı:8991, 24.12.1953

TC. Resmi Gazete, Sayı:8647, 02.03.1954

TC. Resmi Gazete, Sayı:9223, 02.02.1956

TC. Resmi Gazete, Sayı: 10705, 12.01.1961

TC. Resmi Gazete, Sayı: 13548, 14.07.1970.

TC. Resmi Gazete, Sayı: 13965, 23.09.1971.

TC. Resmi Gazete, Sayı: 17112, 21.09.1980.

TC. Resmi Gazete, Sayı: 17729, 19.06.1982.

TC. Resmi Gazete, Sayı: 17787, 19.08.1982

TC. Resmi Gazete, Sayı:17638, 19.03.1982.

TC. Resmi Gazete, Sayı: 17619, 28.02.1982.

TC. Resmi Gazete, Sayı: 17874, 20.11. 1982.

TC. Resmi Gazete, Sayı: 17581, 21.01.1982.

TC. Resmi Gazete, Sayı: 18251, 14.12.1983

TC. Resmi Gazete, Sayı: 18237, 30.11.1983.

İstatistiki Göstergeler 1923-2012, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2012.

Kültür İstatistikleri 1981, 1982, 1983, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1985

Kültür İstatistikleri 1980, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1983.

Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi "***Gazetecilik***", Türk Basının Doğuşu ve Gelişimi, Ankara, 2008.

Ölüm İstatistikleri 1982, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Ankara, 1984.

Ölüm İstatistikleri 1980-1981, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Ankara, 1984.

Ölüm İstatistikleri 1983, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Ankara, 1985.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, ***Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983***, Yayın No: DPT: 1664, Ankara, Nisan, 1979.

Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Temel Sağlık Hizmetleri, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, Kasım, 2008.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyon Raporu, Kasım, 2012.

2. Süreli Yayınlar

Aksiyon Dergisi, 11.12.2013.

Hürriyet Gazetesi, 01. 09. 1981.

Milliyet Gazetesi, 25.11.1981. 21.02.1982. 29 07. 1965. 12. 09. 1983

Milliyet Sanat Yeni Dizi Sayı:57.

Zaman Gazetesi, 12.09.2014.

3.Telif Eserler

Arslan, Zehra, “*Vatan Cephesi Davası (Kararname, Savunmalar ve Karar)*”, History Studies Sayı 2, Temmuz 2012.

Altunç, Beyza, *Türkiye’nin Ortak Film Yapım İlişkileri Ve Eurimages*, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Ve Sinema Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara, 2008.

Akkaya, Bülent, “*Türkiye’nin NATO Üyeligi Ve Kore Savaşı*” Akademik Bakış Dergisi Sayı: 28, 2012.

Atılğan, Doğan, “*Türkiye’de Kütüphaneciliğin Gelişimi*”, *Türk Kütüphaneciliği* 9.1.1995.

Atılğan, Doğan, “*Türk Üniversite Kütüphanelerinin Tarihi*” *Türk Kütüphaneciliği* 22.4.2008.

Aybar, Mehmet Ali, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, İstanbul, 2014.

Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul, 2006.

Atılğan, Gökhan, “*Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar*” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 64, Sayı 3.

Alço, Pınar, “*Sinema ve Müzik; Kısa Tarihsel Bir Bakış*”, *İdil Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7.

Açıkkaya, Savaş, *Solunun Türk Devrimiyle İmtihanı*, İstanbul, 2011.

Burak, Begüm, “*Osmanlıdan Günümüze Ordu Siyaset İlişkileri*”, History Studies, Volume 3/1, 2011.

Bila, Hikmet, *CHP-1919 -1999*, İstanbul, 1999,s.357.

Bostancı, Mustafa, “*Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı*”, Akademik Bakış Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013.

Birand, Dündar, Çaplı, Mehmet Ali, Can, Bülent, “*Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*” İstanbul, 1991.

Birkiye, Selen Korad, “*Kültür Politikaları, Türk Tiyatrosu Ve DT Örneği*”, Tiyatro Eleştirmenliği Dergisi ve Dramaturji Bölüm Dergisi, Ocak, 2012.

Bulut, Sedef, “*27 Mayıs’tan Günümüze Paylaşılmayan Demokrasi Mirası*” Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19, Mayıs, 2009.

Bora, Tanıl, “*Süleyman Demirel*” Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 7, İstanbul 2005.

Boztepe, Veli, *1960 ve 1980 Darbelerinin Türk Siyasal Sinemasına Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilimdalı Radyo Televizyon Bilimdalı Yüksek Lisans Tezi.

Cemal, Hasan, *Kimse Kızamasın Kendimi Yazdım*, İstanbul, 1999.

Cemal, Hasan, *Tank Sesiyle Uyanmak 12 Eylül Günlüğü*, İstanbul, 2004.

Çıtak, Şerife Özgün, *1980 Askeri Darbesinin Yazılı Magazin Basınındaki Yansıması ve Basının Magazinleşmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2007.

Çavuşoğlu, Hüseyin, “*Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme*” Balıkesir Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12 Sayı 22 Aralık 2009.

Çavdar, Tevfik, *1950'den Günümüze Türk demokrasi Tarihi*, Ankara, 2008.

Demirel, Tanel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İstanbul, 2013.

Duman, Doğan, Serçin Sun İpekşen, *“Türkiye’de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)”*, Türkiye Çalışmaları, Sayı 8/7, 2013.

Doğramacı, İhsan, *Türkiye’de ve Dünya’da Yüksek Öğretimin Yönetimi*, Ankara,2007.

Doğan, Mesut, *“Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış”* Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı 23, Ocak 2011.

Dinç, Sait, *“Atatürk Sonrası İç Ve Dış Politikada Gelişmelerle Genel Bir Bakış (1938-1965)”* Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Makale Bilgi Sistemi, 10.07.2008

Dokuyan, Sabit, *“İkinci Dünya Savaşı Strasında Yaşanan Gıda Stokıntısı Ve Ekmek Karnesi Uygulaması”* Türkiye Çalışmaları Dergisi, 8/5 İlkbahar 2013.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 3. 2008.

İnan, Süleyman, *“Demokrat Parti (1950-1960)”*, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara, 2001

Esmer, Gülsüm Tütüncü, *“Propaganda, Söylem ve Sloganlarda Ortanın Solu”*,.

Elmas, Esra, Dilek Kurban, *“İletişim Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye’de Medya Mevzuat Politikalar Aktörler”*, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı, 2011.

Ertem, Barış, "*Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı*", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Vol. 12, No. 21, 06/2009.

Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, İstanbul, 1966.

Gümüş, Ergün, "*Türkiye Nüfusu*" *Türkiye Coğrafyası*, Eskişehir, 1998.

Günay, Durmuş, Aslı Günay, "*1933'ten Günümüze Türk Yüksek Öğretiminde Niceliksel Gelişmeler*", Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi, cilt 1, sayı 1, 2011.

Hafizoğulları, Zeki, "*Kamu Yayıncılığı ve TRT Kurumu*", Ankara Barosu Dergisi, 2003.

Hüseyin Akyıldız, Ömer Eroğlu, "*Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları*", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 9, Sayı 1, 2004.

İlbuğa, Emine Uçar, "*12 Eylül Askeri Darbesinin Günümüz Sinemasına Yansımaları Bornova Bornova ve Çoğunluk Film Örnekleriyle*", Felsefe ve Toplumsal Bilimler Diyaloglar Dergisi, sayı 1.

Keseroğlu, Hasan Sacit, "*Türkiye'de Siyasal İşleyişin Halk Kütüphanelerine Etkisi Üzerine Bir Deneme*", Türk Kütüphaneciliği, 18, 3, 2004.

Kıvılcımlı, Hikmet, *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, İstanbul, 1970.

Koçak, Kemal, "*Talim ve Terbiye'nin Türk Eğitim ve Kültür Politikalarındaki Tarihi Yeri*", Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

“Kütüphaneciliğimiz ve X ve XI Milli Eğitim Şuaraları”, Türk Kütüphaneliği, Cilt 31, Sayı, 3, 1982.

Keser, Ulvi, **“Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış ”**Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Sayı 25,2012.

Kılıç, Ramazan, **“Türkiye’de Yüksek Öğretim’in Kapsamı”**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyalbilimler Dergisi, 1999.

Kantarcıoğlu, Selçuk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Politikalarında Kültür**, Ankara, 1990.

Kanca, Osman Cenk, **“1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”** Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9 sayı 19, yıl 2012.

Karabulut, Kerem, **“11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış”** Ankara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 27 Erzurum 2005.

Kaplan, Erol, **“Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”** Marmara Coğrafya Dergisi Sayı 26, Temmuz,2012.

Karadoğan, Ali, **Şerif Gören Sineması**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo TV ve Sinema Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.

Konur, Tahsin, **“Cumhuriyet Döneminde Devlet Tiyatro İlişkisi”**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 31 Sayı: 1.2, 1987.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çeviri, Boğaç Babür Tuna, Ankara,2011.

Maktav, Hilmi, *“Türk Sinemasında 12 Eylül”*, Birikim Dergisi, Sayı 138, 2000.

Oktar, Varlı, Suat, Arzu, *“Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikaları”*, Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 28, Sayı.1. 2010.

Orhan, Ayhan, *“ Tek Partili Yılların Ekonomi-Politiği ve Kadro Hareketi”* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt, 7/1, 2009.

Oğuz, Esin Sultan, *Türkiye’de Kültür Politikaları ve Kütüphaneler*, Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Özgen Murat, *“1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler Ve Magazinleşme Olgusu”*, 2nd International Symposium, Communication in the Millenium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars, Sayı 1, İstanbul 2004.

Öztürk, Emrullah, *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi’nde İskân ve İstihdamı*, Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014.

Özmaden, Murat, *“Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı (TİCİ) Dönemi Milli Ruh Ve Milli Temsil, Siyasi Ve Milli Propaganda İle Ülkeyi Tanıma-Tanıtma Çabaları”* Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:7 Sayı:1 Yıl:2010.

Özkan, Zühal Çetin, *“Günümüz Türk Sineması’nın Dünya Sinemasındaki Yeri”*, Journal Of Azerbaijani Studies. <http://dspace.khazar.org/> Erişim Tarihi: Aralık 2015.

Öztürk, Vildan, *Türkiye’de 1980-2000 yılları Arasındaki Gazete İlanlarında imaj Kavramı; Merkez Medya Bağlamında Değerlendirilmesi*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Öztürk, Şinasi, Fethi Naz, Ergün İçöz, *“24 Ocak Kararları Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye’nin Tarımı”* Pamukkale Üniversitesi Dergisi, ½ 2008.

Öymen, Altay, “12 Eylül’ün kapattığı- 17 partiden biri”, Radikal, 25.05.2013.

Özdemir, Bakar, Selahaddin, Hakan “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-
Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Partiye Karşı”
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1,
2013.

Özön, Nijat, *Sinema Uygulayımı; Sanatı-Tarihi*, 1985

Özhancı, Elif, “Türkiye’de Opera, Bale ve Devlet Opera ve Bale’sinin
Evrimselliği”, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı
29, Sayfa, 2009.

Şeker, Mustafa, “*Tiraj Sorunu*”, Bir Sorun Olarak Gazetecilik, Konya, 2007.

Şahin, Ersin, Hatice Çağlar Özteke, “1980-2000 yılları arası hükümete
Programlarında İlköğretim”, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi,
Cilt: XVII, Sayı 1, 2003.

Şeker, Mustafa, *Yerel Gazeteler*, Konya, 2007.

Salihpaşaoğlu, Yaşar, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Ankara Üniversitesi
Sosyalbilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilimdalı, Doktora Tezi, Ankara,
2007.

Siyaset Ekonomi Toplum Araştırma Vakfı Raporu, 2011.

Sonyel, Salâhi R., *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin Ve Kurtuluş Savaşı*,
Ankara, 2010.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, İstanbul, 1952.

Tan, Derya, *Milli Eğitim Bakanları Ve Eğitim İcraatları (1980-1999)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007.

Türkiye Cumhuriyet Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.

Türkiye’de Halk Kütüphanelerinin Durumu ,“*Kütüphan-e Türkiye” Plan ve Plot Uygulama Projesi*, 2004.

Türkiye’nin Demografik Dönüşümü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2008.

Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, Türk Kütüphaneciliği, XXIX. Cilt, 1980.

Uygun, Selçuk, “*Türkiye’de Düünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:36 Sayı:1-2 yıl 2003.

Yeginboy, Sayın, E. Yasemin, K. Şevket, “*Cumhuriyet Döneminden Günümüze Sağlık Politikaları ve Sorunları*”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008.

Yıldız, Ferhat, *Türk Anayasa Hukukunda Basın Özgürlüğü*, Ankara Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

Yıldırım, Zafer, “*Basın Özgürlüğü ve 12 Eylül Müdahalesinde Ordu Basın İlişkisi*” Mevzuat Dergisi, Sayı: 103, Yıl 2006.

Yördem, Huriye Pınar, “*Yatılı İlköğretim Bölge Okullarına İlişkin Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları (1923-2000)*”, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2009.

Yılmaz, Ali, “*Türkiye’de İşsiz Nüfus*” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt: 15, Sayı: 1, Elazığ,2005

Zürcher, Erik Jan, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet 1924 – 1925*
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Çeviren, Gül Çağalı Güven, İstanbul,
1992.

İnternet Kaynakları

<http://www.sp.gov.tr/>.
<http://devtiyatro.gov.tr/>.
<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>.
<http://www.cso.gov.tr/>.
<http://www.mkutup.gov.tr>.
www.tbmm.gov.
<http://www.turksinemasi.com/1981-1990/>.
<http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1982>.
<http://www.turksinemasi.com/1981-1990/>.
<http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1982>.
<http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1983>.
<http://www.iksv.org/tr/hakkimizda/tarihce>.
<http://film.iksv.org/tr/arsiv/festivalarsivi/97/2389>.
<http://www.beyazperde.com/haberler/filmler/haberler-16247/>.
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9782122.asp>.
<http://www.altinkoza.org.tr/arsiv/>.
<http://film.iksv.org/tr/film/2816>.
<http://www.turksinemasi.com/1981-1990/>.
<http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1980>.
<http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1980>.
<http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1980>.
<http://www.turksinemasi.com/1981-1990/>.
<http://www.turksinemasi.com/1981-1990/>.
<http://www.altinportakal.org.tr/arsiv/gecmis-oduller/1981>.
<http://www.imdb.com/event/ev0000147/1982>.
<http://www.resmigazete.gov.tr>.
[.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=56](http://www.resmigazete.gov.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=56).
X. Milli Eğitim Şurası,
http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113455_10_sura.pdf.
XI Milli Eğitim Şurası”
http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113508_11_sura.pdf.
http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonucuları
<http://www.tff.org/>
<http://sgm.gsb.gov.tr/>
www.tbmm.gov.tr.

<http://basketbol.tblstat.net/>
<http://www.tff.org/>
<http://www.tvf.org.tr/>,
<http://www.tvf.org.tr/>,
http://www.eczacibasisporkulubu.org.tr/Erkek_Voleybol,
<http://sgm.gsb.gov.tr/>
www.tbmm.gov.tr/hukumetler/
<http://www.tff.org/>
<http://www.aljazeera.com.tr/>
[.http://www.tff.org/](http://www.tff.org/)
www.hurriyet.com.tr/
<http://www.trtturk.com/>
<http://www.tbf.org.tr/tbf/tarihce/ulkemizde-basketbol>,
<http://www.tbf.org.tr/>
<http://basketbol.tblstat.net/>
www.tbmm.gov.tr
<http://www.tvf.org.tr/>
http://www.eczacibasisporkulubu.org.tr/Kadin_Voleybol
<http://www.tuik.gov.tr/>

EKLER

Ek-1: 1980 Darbesi Gerçekleştiren Üst Kadro³⁹⁹



Ek-2: 12 Eylül 1980-Cumhuriyet Gazetesi



³⁹⁹ www.yurtgazetesi.com.

Ek-3: 12 Eylül 1980-Hürriyet Gazetesi

Hürriyet 12 Eylül 1980 Cuma
YILDIZIM BASKI

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu



Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 05.00' ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı

Genelkurmay Başkanı Evren' in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Milli Güvenlik Konseyi' nde görev aldı

DISK ve MİSK' e bağlı bütün sendikalar faaliyetten men edildi. Bütün dernekler kapatıldı

Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak

Bankalar ikinci bir emre kadar çalışmayacaklar

Yurt dışına çıkış yasaklandı. Yurt dışında çalışan işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler

İlk bildiriler:
1 numaralı bildiri

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren - Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı

Yüksek Komando Başkanı - Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in sağ elinde
Yüksek Hava Komando Başkanı - Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in ortasında
Yüksek Deniz Komando Başkanı - Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in sol elinde
Yüksek Jandarma Komando Başkanı - Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in sağ elinde

Ek-4: 12 Eylül 1980-Hürriyet Gazetesi



Atatürk diyor ki:

- Feshedilen Hürriyet, devletin hükümsüz ve haddesinin mahfuz kalmasına bağlıdır. Devlet haddesini mahfuz tutarak, her türlü hürriyetleri koruyacak hiçbir kuvvet ve vaka kabul edilmez. Hürriyet için Hürriyet için savaş olmalı, iki tarafın düşmanlık başlaması.
- Biletin ki, millî benîmleri bilmeyen milletler başka milletlere yem olurlar.
- Benim naçiz vücudum için ötek bir gün toprak olmayabilir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ebediyen yaşayacaktır.
- Denk görmek demek, mutlaka mutlaka yüzümü görmek demek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlayamayan ve hissedemeyenler, bu kafadır.
- Tavasız etilgenin büyük insanın milletinin büyük kabiliyeti ve yüksek ahlakını bağlayıcı ve göstericidir ve başını kaynagını almıştır.
- Millet, ortak çabaya birlikte çalışarak yürüyen mutlaka muvaffak olur.
- memleketimizde sair etmekte bulunan düşmanlar mutlaka mağlup edeceğimize dair olan emniyet se imadımız bir dakika olsun sarsılmamıştır.
- Mevazirî hadiselere göre değil, aslında olduğu gibi ele alınmalıdır.
- Benim için bir saadet vardır, bir tarahım, Oda Cumhuriyet taraftarlığı. Her içtimai teşebbüs taraftarlığı.

Ek-5: 12 Eylül 1980-Hürriyet Gazetesi

LİDER
Sadık TANIJU'nun araştırmaları

Liderin sınırları celik gibi olmalı...

● Bugünün liderleri ise, kendilerine karşı çıkanları, muhalefet edenleri bile vatana karşı suç işlemiş gibi cezalandırmasa bayılabilir.

Enam ve kandasat olayı

Demir Fakir' ten bile

Yavuzun ölümü



"MUSTAFA KEMAL' İ ASACIĞIM" DİYEN CERKEZ ETEM

Kahramanlık hırsı

Lider ve ennet

Tarih Mustafa Kemal Mustafa emniyetini

Irak, iran sınırında 120 kilometrekare toprak ele geçirilmiş

BİR GÜNÜN HİKAYESİ

Demiryollarında kıyım...

Acımızla eğlenenler...

Carsıda bir pazarlık

Nispetin boyu

EBM' de vardıya

Usta ların istide

GİNTAŞ İHRACAAT SEFERBERLİĞİNE KATILDI.

GİNTAŞ KABLOLARI SİMİDİ ORTADOĞU ÜLKELERİNDE.

GİNTAŞ çabında teknolojiyi uyguduyor.

GİNTAŞ başka çok her şeritlerdir.

GİNTAŞ her Türkiye İle Bankası şeritlerdir.


TSE garanti belgesine sahip olan mamullerimizi aşağıdaki yetkili temsilcilerimizde bulabilirsiniz.

Adana	Antalya	Artvin	Balıkesir	Bartın	Bile	Burdur	Çanakkale	Çankırı	Çarşamba
Çarşamba	Çorum	Denizli	Diyarbakır	Düzce	Eskişehir	Erzurum	Edirne	Erzincan	Erzincan
Erzurum	Erzincan	Erzincan	Erzincan	Erzincan	Erzincan	Erzincan	Erzincan	Erzincan	Erzincan


GİNTAŞ
KABLO SANAYİİ A.Ş.

Ek-6: 12-13 Eylül 1980-Hürriyet Gazetesi


12/13 EYLÜL 1980




SİLAHLI KUVVETLER GÖREV BAŞINDA:




KOMUTANLAR:



VİLAYET BİNASI:



ANITKABİR'DE:



BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÖNÜ:

Ek-7: 13 Eylül 1980-Milliyet Gazetesi

Milliyet

Halk Gazetesi

Yeni hükümet ve yazama organ kuruluşuna kadar mevcut bir zaman için yazama ve yürütme yetkileri, Evren'in başkanlığında Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanlarıyla, Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan Millî Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacak.

«AP, CHP, MSP ve MHP liderleri simülük ve güvencülerinin çağlanması amacıyla Silahlı Kuvvetler'in koruma ve güzetiminde belirli yerlerde ikamete tabi tutulmuşlardır, durum müsait olınca serbest bırakılacaklardır»

«Faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin, yeniden faaliyetlerine başlamaları için yapılacak bir seçim ve partiler konusuna göre zaman, kapakları alınacak seçimlerden itibaren en geç faaliyete geçmelerine izin verilecektir»

EVREN: «YENİ YÖNETİME HERKES YARDIMCI OLMALI»

Parlamento üyeleri siyasi faaliyetlerinden dolayı suçlanmıyacak ve yeni yönetime karşı bir reaksiyon göstermeyecek tutum ve davranışlarında bulunmaları için Millî Güvenlik Konseyi'ne bir karar hazırlanmıştır. Ancak kararların şu anda yürürlükte olduğu Anayasa maddeleriyle ilgili yazılan paragraflar hakkında gerekli konuşulmaya devam edilecektir.

Devlet başkanlığına atılmaya ve Millî Güvenlik Konseyi üyeliğine atılmaya aday adayların listesi Millî Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmıştır.

Millî Güvenlik Konseyi, Evren'in başkanlığında Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanlarıyla, Jandarma Genel Komutanı'ndan oluştuğunu açıkladı.



Millî Güvenlik Konseyi üyeleri Anıtkabir'i ziyaret ettiler







SİYASETİN YÖNETİM KOMUTANLARI

<p>Org. Hüseyin ÖZLÜ Genelkurmay Başkanı</p> <p>Org. Abdurrahman ŞİMŞEK Kara Kuvvetleri Komutanı</p> <p>Org. Halilolullah ÖZGENÇLİ Deniz Kuvvetleri Komutanı</p> <p>Org. Süleyman YÜKSEL Hava Kuvvetleri Komutanı</p> <p>Kom. Kemal ERİM Jandarma Genel Komutanı</p> <p>Kom. Hüseyin ÖZDENKLER Milletlerarası İstihbarat ve Güvenlik Genel Müdürlüğü Başkanı</p>	<p>Korg. Mustafa GÖRER Güvenlik Genel Müdürü</p> <p>Korg. Adnan ÖZGÜL Güvenlik Genel Müdürü</p> <p>Korg. Yavuz AKINLI Güvenlik Genel Müdürü</p> <p>Korg. İsmail YAZAR Güvenlik Genel Müdürü</p> <p>Korg. Sabahattin ÇELİK Güvenlik Genel Müdürü</p> <p>Korg. Süleyman ERGİN Güvenlik Genel Müdürü</p> <p>Korg. Mustafa ÖZGÜL Güvenlik Genel Müdürü</p> <p>Korg. Mustafa ÖZGÜL Güvenlik Genel Müdürü</p>
--	---

Ordu'nun yönetime gelmesi dışta olumlu karşılandı

Millî Güvenlik Konseyi'nin kararları dışta olumlu karşılandı. Özellikle dışarıda bulunan Türk diasporası ve Türk dünyası bu gelişmeye olumlu tepki gösterdi. Millî Güvenlik Konseyi'nin kararlarının Türkiye'nin dış ilişkilerine olumlu katkı sağladığı değerlendirildi.

Ek-8: 3 Mayıs 1982-Milliyet Gazetesi

1980

Ordu yönetimde

Türk Silahlı Kuvvetleri emir ve komuta zinciri içinde tüm ülkede yönetime el koydu

Millî Güvenlik Konseyi'nin kararı üzerine tüm Türkiye'de ordu yönetimine el kondu. Silahlı kuvvetlerin emri altına giren tüm devlet kurumları ve idareleri, emir ve komuta zinciri içinde yönetime el koydu.



24 Ocak kararları uygulanmaya başlandı



Bülent Ulusu hükümeti kuruldu

27 subaydan oluşan Türkiye'nin 45. hükümetinde bir emekli general hükümetçe...



© 2009 Doğan Gazetecilik A.Ş.

Ek-9: 15 Temmuz 1983 – Cumhuriyet Gazetesi



Evren ve Ersin çocuklarla Cumhurbaşkanlığı Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nurettin Ersin, Şeker Bayramını geçirmekte oldukları Erdek'te kamu kuruluşlarına ait kampları ziyaret ederken yurttaşlarla bayramlaştılar. Bu arada, el-lerini öpen çocukları sevdiler. Dün Yalova Termal'de incelemeler yapan Evren, bugün Soma'ya gidecek.

(Fotograf: Ugur GÜNYÜZ)

Evren, 5 bin kişiyle bayramlaştı

Ek-10: 10 Eylül 1982 – Hürriyet Gazetesi

Devlet Başkanı Çubuk'un Karaçatak Köyü'nde dert dinledi

Evren: "Her aileye iki çocuk yeter"

- Devlet Başkanı dün de Çubuk ilçesine yıldırım gezi yaptı, ilçenin sağlık ocağında Evren'i karşılarında gören görevliler şaşkırdılar.
- 16 yaşında bir köylü kızın "Paşam sorunlarımızı halledin" sözüne Evren, "Herşey sırayla yapılır, yapacağız" cevabını verdi.

ÇUBUK (Hürriyet)-Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren haftanın ikinci gezisini Çubuk ilçesinde yaptı. Çubuk-2 barajında incelemelerde bulunan Devlet Başkanı Evren, bir sağlık ocağında verilen brifinge katıldı ve "her aileye iki çocuk yeter" dedi. Karaçatak köylüleri ile de sohbet eden Evren, bir köylü kızın, "sorunlarımızı halledin Paşam" sözüne, "herşey sırayla yapılır, yapacağız" karşılığını verdi.

Devlet Başkanı Evren dün beraberinde Sağlık Bakanı Kaya Kültürgeç, Ankara Valisi Mustafa Günül ve yüksek rütbeli subaylarla birlikte saat 09.00'da Çubuk ilçesine gitti.

Evren, Doğruca İlçe girişindeki 75 yataklı merkez sağlık ocağına giderek incelemelerde bulundu. Sağlık ocağındaki görevliler bir anda karşılarında Devlet Başkanı Evren'i gördüler.


(Devranı Sa. 15. Sđ. 1'de)



GÖNÜLDEN KOPAN DEMET. Her fırsatta halk ile bütünüle Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Çubuk ilçesine giderek incelemelerde bulundu. Evren köylülerle sohbet etti, onların sorunlarını büyük bir dikkatle dinledi. Devlet Başkanı bu arada sağlık ocağında verilen bir brifinge de katıldı.

(Foto: Sökmen BAYKARA)

Ek-11: 5 Eylül 1983 – Hürriyet Gazetesi



EVREN VE ÖZTORUN Cumhurbaşkanı Kenan Evren, dün 1. Ordu Komutanlığı'nı ziyaret etti. Saat 09.50'de Komutanlığın Selimiye'deki karargâhına gelen Evren, 1. Ordu Komutanı Orgeneral Öztoran tarafından karşılandı. Törene 1. Ordu Karargâhı'ndaki üst rütbeli subaylar da katıldı. (Foto: HÜRRIYET)

EVREN, I. ORDU'DA...

● Selimiye'deki 1. Ordu Karargâhı'nı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1. Ordu Komutanı Orgeneral Necdet Öztoran ile görüştü

CUMHURBAŞKANI Kenan Evren, dün 1'inci Ordu Komutanı Orgeneral Necdet Öztoran'ı ziyaret etti. Saat 09.50'de 1'inci Ordu Komutanlığı'nın Selimiye'deki karargâhına gelen Cumhurbaşkanı Kenan Evren, burada askeri törenle karşılandı. 1'inci Ordu Komutanlığı karargâhında saat 10.40'a kadar kalan Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1'inci Ordu Komutanı Orgeneral Necdet Öztoran'la görüştü. Daha sonra Harp Akademileri'ne (Devamı Sa. 14. Sd. 4'te)

Ek-12: 1 Eylül 1981 – Hürriyet Gazetesi



Patnos'ta halka hitapetti
Evren, Türk halkından kırıncılıkları unutulmasını istedi

● Devlet Başkanı ve Komutanlar Doğu'dan memnun ayrıldılar

Asberk TEMEL

PATNOS. (Hürriyet) - Orgeneral Rafet Üçgenalp-80 Tatbikatını izlemek üzere Ağrı, Patnos, Malazgirt yöresine gelen Devlet Başkanı, Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Patnos'dan Türk halkına, "Kırıncılıkların unutulmasını" çağrısında bulundu.

Evren ve beraberindeki Millî Güvenlik Konseyi üyeleri, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Erkin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Selahattin Demircioğlu Ağrı, Patnos ve Malazgirt yöresinde yapılan Orgeneral Rafet Üçgenalp-80 Tatbikatını izlediler.

Devlet Başkanı Evren ve Millî Güvenlik Konseyi üeleri bu sırada uğradıkları Van, Ağrı illeri ile öteki

(Devamı Sa. 13. Sd. 1'de)

Devlet Başkanı, Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'i yarıncılar her gültüğü yerde sevgi gösterileriyle karşıladılar. Evren konuşmalarında "Geçmişteki kırıncılıkların, dargıncılıkların unutulmasını" istedi. Evren'e sevgi gösterisi yapanlar arasında çocuklar da vardı. Evren Paşa küçük çocukları yanaklarından öptü.

ÖZGEÇMİŞ

1991-Kars'ın Tekneli Köyü'nde doğdu.

2001-Tekneli Köyü İlk Okulu'ndan mezun oldu.

2004 -Ölçülü Köyü Orta Okulu'ndan mezun oldu.

2007 -Kars Cumhuriyet Lisesini bitirdi.

2012 - Pedagojik Formasyon aldı.

2012 - Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü bitirdi.

2012-Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitime başladı.

2016- Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans mezunu oldu.